

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Katrin Johnson

”Av den dräpte till vrede retad”
– offerprovokationens inverkan på den
rättsliga bedömningen av våldsbrott

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Per Ole Träskman

Straffrätt

Ht 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	5
FÖRKORTNINGAR	7
1 INLEDNING	8
1.1 Syfte och frågeställningar	9
1.2 Ämnesavgränsning	9
1.3 Metod och material samt avgränsningar i dessa	10
1.4 Begrepp	11
1.5 Disposition	12
2 BAKGRUND	13
2.1 Angående definition av provokation	13
2.2 Historisk tillbakablick	14
3 TEORIER I KÄRNOMRÅDET	18
3.1 Provokationens plats i straffrättssystematiken	18
3.1.1 Brottsbegreppet	18
3.1.2 Provokationens status	20
3.2 Den i common law etablerade modellen med diskussion	22
3.2.1 Grundläggande om provokation i common law	22
3.2.2 Självkontrollens roll	23
3.2.3 Oförrättens roll	24
3.3 En svensk "harmmodell" med vidareutveckling	24
3.3.1 von Hirsch och Jareborgs analys	25
3.3.2 En vidareutveckling	27
3.3.3 Horders kritik	28
3.4 Sammanfattande kommentarer	29
4 PROVOKATION VID OLIKA STRAFFRÄTTSLIGA BEDÖMNINGAR	32
4.1 Något om gradbestämning och påföljdsbestämning	32
4.2 Provokation som påverkande brottets placering i svårhetsgrad	33
4.2.1 Något om gradbestämningen vid uppsåtligt dödande	33
4.2.2 Något om gradbestämningen vid misshandel	35

4.3	Provokation som en omständighet vid påföljdsbestämning	36
4.3.1	Straffvärde	36
4.3.2	Påföljdsval	39
4.4	Till provokation närliggande bedömningar	40
4.4.1	Nödvärn och nödvärnsexcess	40
4.4.2	Samtycke och social adekvans	43
4.4.3	Provokation och affekt därav	44
4.4.4	Provokation och självförfällt rus	45
4.5	Sammanfattande kommentarer	46
5	BELYSANDE PRAXIS	47
5.1	Provokation i kombination med affekt	47
5.1.1	NJA 1972 s 654 – misshandel, närstående	47
5.1.2	NJA 1975 s 594 – dråp	48
5.1.3	NJA 1990 s 776 – misshandel, närstående	49
5.1.4	NJA 1995 s 464 – dråp	50
5.2	Provokation utan kombination med affekt	52
5.2.1	NJA 1985 s 757 – dråp	52
5.2.2	RH 2001:55 – grov misshandel	53
5.3	Provokation ej beaktad	54
5.3.1	NJA 1983 s 339 – olaga frihetsberövande mm.	54
5.3.2	NJA 1991 s 438 – misshandel	55
5.4	Sammanfattande kommentarer	56
5.5	Undersökning av domar i underrätt	57
5.5.1	Om urval och metod	57
5.5.2	Resultat och diskussion	58
6	NÅGRA KRITISKA REFLEKTIONER	62
6.1	Inledning	62
6.2	Ära och heder	64
6.3	Feministisk kritik	66
6.4	Homosexual panic defense	67
6.5	Sammanfattande kommentarer	68
7	SLUTDISKUSSION	70
8	AVSLUTANDE SYNPUNKTER	73
	BILAGA A - I UPPSATSEN UPPTAGNA LAGRUM	74

BILAGA B – SAMMANSTÄLLNING AV TINGSRÄTTSFALL	78
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	80
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	83

Sammanfattning

Vid bedömningen av en viss brottslig gärning finns möjlighet att ta hänsyn till offrets kränkande beteende före brottet, eller s.k. provokation. Provokation är en moraliskt komplex fråga. Sättet att se på provokation, liksom vilken genomslagskraft den har fått i den rättsliga bedömningen, har varierat över tid. Uppsatsen har en relativt omfattande teoretisk diskussion runt grunderna för att se lindrigare på brott efter provokation, och den svårighet som finns när det kommer till att med säkerhet placera in provokation i den straffrättsliga systematiken.

I uppsatsen behandlas för det första frågan vilket utrymme som i nutida svensk rätt finns för att i den rättsliga bedömningen av brottet ta hänsyn till offrets provokation. Provokationen kan komma in som en omständighet påverkande gradindelning, straffvärdebedömning eller påföljdsval. Dessa bedömningar är i viss mån sammanflätade, och vid vilken bedömning provokation kommer in diskuteras i uppsatsen. Bedömningen av en provocerad handling kan även gränsa till andra bedömningar, framför allt ansvarsfrihetsgrunder och affekt. I uppsatsen identifieras ett nära samband mellan provokation och affekt i det att frågan huruvida gärningsmannen var i affekt påverkar provokationens genomslagskraft.

I uppsatsen diskuteras också en eventuell innehållsmässig skillnad mellan provokation som allmän förmildrande omständighet i gradindelning/påföljdsval och provokation som en förmildrande omständighet i Brottsbalkens 29 kap 3 § 1 p. Detta görs bland annat utifrån de mönster i praxis vilka identifieras i prejudikat och i en av författaren genomförd underrättsundersökning. Sådana mönster finns bland annat vad gäller skillnaden mellan hur rättstridiga respektive icke-rättsstridiga provokationer bedöms, och har troligen sin grund i den nämnda innehållsmässiga skillnaden.

Förord

När jag skrev uppsats på en fördjupningskurs i straffrätt, kom jag i kontakt med det så kallade "hockeyspelarfallet", NJA 1995 s 464. I detta fall bedömdes ett dödande som skett med 64 knivhugg som dråp efter att offret hade provocerat gärningsmannen genom ett homosexuellt närmande, eller en "förhållandevis allvarlig provokation" som HD uttryckte det. Jag började då fundera runt fenomenet provokation som samhällelig och rättslig företeelse, och fann det mycket intressant. Jag har inte ångrat mitt ämnesval, och jag tycker fortfarande, efter flera månaders arbete, att det är intressant och angeläget.

Jag vill rikta ett tack till min handledare Per Ole Träskman som, förutom att han gett värdefulla synpunkter, uppmuntrade mig att skriva om ämnet. För genomtänkt och uppskattad återkoppling på manus i olika skeden vill jag tacka Björn Johnson, Sara Bjerefeldt, Jens Jakobsson och Linda Sjöholm. Tack för att ni tog er tid!

I det något längre perspektivet vill jag tacka mina föräldrar och syskon, som alltid varit ett stöd på alla upptänkliga vis och uppmuntrat mig när jag tvivlat på min kapacitet. Alla mina vänner som under studietiden delat och bidragit till glädjeämnen, samt stöttat i motgångar, förtjänar också ett tack. Det gör även alla vänner och bekanta på Blekingska nationen, som har gjort de nationsaktiva åren av min studietid till de roligaste hittills i mitt liv. Ett särskilt tack till min bror Björn, som för ett antal år sedan visade mig Lund och nationen, varefter det framstod som fullkomligt klart att det var dit flyttlasset skulle gå så snart sångerna om studentens lyckliga dar tystnat. Efter några kurser på samhällvetenskapliga institutioner sökte jag mig slutligen till Juridicum, och har nu strax nått fram till mitt delmål i form av en juris kandidatexamen. Även om detta hela tiden var väntat är det ändå en smått överklig känsla som infinner sig, i det att en ny fas nu tar vid. Det är med visst vemod jag skriver dessa rader, men jag ser samtidigt fram emot att påbörja mitt framtida yrkesliv som jurist.

Jönköping maj 2007

Katrin Johnson

Förkortningar

BrB
HD
HovR
Mä
NJA
Prop.
RB
RH
SL
SOU
TR
Tt

Brottsbalken
Högsta domstolen
Hovrätt
Målsägande (i fallbeskrivningar)
Nytt juridiskt arkiv
Proposition
Rättegångsbalken
Rättsfall från hovrätterna
Strafflagen
Statens offentliga utredningar
Tingsrätt
Tilltalad (i fallbeskrivningar)

1 Inledning

When we plead, say, provocation, there is a genuine uncertainty or ambiguity as to what we mean – is he partly responsible, because he roused a violent impulse or passion in me, so that it wasn't truly or merely me acting of my own (excuse)? Or is it rather that, he having done me such an injury, I was entitled to retaliate (justification)? / John Austin¹

Offrets beteende före brottet har i rättspsykiatrisk forskning uppmärksammat som betydelsefull utlösande faktor av svåra våldshandlingar. Om man specialstuderar litteratur om gärningsmän som handlat i ”okontrollerbar affekt” framträder offrets ibland aktiva roll i skeendet, och detta gäller också enligt forskningsmaterial som inte selekterats med hänsyn till provokation.² Man har på olika håll i världen ansett att de gärningsmän som agerat efter provokation bör behandlas mildare. Sverige är inget undantag, och sådana hänsyn kan enligt svensk rätt tas på olika sätt.

När jag, inom ramen för en fördjupningskurs i straffrätt, skrev en uppsats om hatbrott, kom jag i kontakt med det så kallade ”hockeyspelarfallet”, NJA 1995 s 464. I detta fall bedömdes ett dödande som skett med 64 knivhugg som dråp efter att offret hade provocerat gärningsmannen genom ett homosexuellt närmande. Domen har analyserats och kritiserats, men eftersom fallet tas upp senare i uppsatsen skall jag inte föregripa detta. Vad som kan sägas redan här är dock att hos mig väckte fallet en del frågor. Jag började fundera runt fenomenet provokation, och dess förmildrande inverkan på brottets svårhetsbedömning och påföljdsbestämning. Det verkade för mig vara ganska uppenbart att aktuella värderingar i samhället eller domarkåren kan spela in när det skall avgöras om någon blivit provocerad eller inte. En fråga som inte lämnade mig någon ro var: Vem sätter/förändrar normen för vad som kan räknas som en förmildrande provokation, och hur ser denna norm ut? Jag kommer dessvärre inte kunna besvara denna stora och något ”luddiga” fråga inom ramen för denna uppsats, men den har funnits i bakhuvudet då jag bestämde mig för att skriva om ämnet.

Provokation är en omständighet som bland annat kan påverka ett brotts placering i svårighetsgrad. Detta finns inte stadgat i något lagrum utan är utarbetat genom praxis. Provokation är emellertid reglerat i lag som en omständighet som kan påverka straffvärdet på en gärning; den förmildrande omständighet som i Brottsbalken 29:3 p 1 benämns ”annans grovt kränkande beteende” brukas benämnas provokation. Här är provokationen närmare bestämd till en kränkning, medan provokation vardagsspråkligt verkar ha en ganska vid och vag betydelse. Definitioner och innebörder av

---

¹ John Austin, enligt Horder, Jeremy: *Provocation and responsibility*, Clarendon Press, Oxford 1992, s 1.

² Johanson, Eva: ”Allvarliga våldsbrott efter svår provokation”. I: *Svensk Juristtidning* 1984, s 140f.

provokation diskuteras mer nedan i 2.1.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det primära syftet med uppsatsen är att belysa provokation såväl teoretiskt som empiriskt. Eftersom uppsatsen behandlar ett ämne som inte är utförligt behandlat i straffrättsvetenskapen, kommer uppsatsen ha en relativt omfattande teoridel. Denna går främst ut på att bringa ljus över den straffrättsteoretiska bakgrunden till provokationens strafflindrande effekt, dvs. varför provokation förmildrar, men kan förhoppningvis även ligga till grund för analys av empirin. Vad empirin beträffar utgår jag ifrån följande frågeställningar:

- 1) Vilket utrymme finns i svensk rätt för att ta hänsyn till offrets provocerande/kränkande beteende före brottet?
- 2) Vilka gränsdragningar till andra straffrättsliga bedömningar aktualiseras?
- 3) Finns det något mönster i vilka offerbeteenden som får genomslag som provokation, och på vilket sätt dessa får genomslag?

Utöver dessa frågeställningar har jag funderat över vilka krokar som kan tänkas uppstå i mötet mellan provokation och samhälleliga och individuella värderingar, vilken väcktes när jag läste NJA 1995 s 464. För att i vart fall beröra detta gör jag i kapitel 6 några kritiska reflektioner, som vilar på en rättssociologisk grund (se 1.3 nedan). Detta kapitel ser jag som ett tankeväckande komplement, och inte som någon fullständig undersökning av ämnet. Något sådant torde ha krävt sin egen uppsats.

1.2 Ämnesavgränsning

För det första bör klargöras att uppsatsen inte behandlar det som brukar benämnas *brottsprovokation*. Denna benämning avser de åtgärder som någon, till exempel polisen som ett led i spaningsarbete, vidtar med avsikten att ett visst brott skall begås, något som också brukar kallas "agent provocateur"-fall.

Då offerprovokation inte är omfattande beskrivet i doktrinen har jag varit tvungen att hålla ämnet ganska brett, och uppsatsen består till viss del av delar som i tidigare forskning ofta sorterats in under olika frågeställningar. Provokationens inverkan på brottets gradindelning har tidigare nämnts under varje brottstyp för sig, provokationens strafflindrande effekt har diskuterats, eller kanske snarare inte diskuterats, i samband med övriga påföljdssystemet.³ Vidare kommer uppsatsen att behandla till exempel gränsdragningar hänförliga till allmänna ansvarsfrihetsgrunder. För att begränsa utsvävningar har jag vid konkurrens mellan stickspår försökt att hålla mig till sådana som är hänförliga till röda trådar och till kärnan, dvs.

---

³ En del av denna forskning kommer som brukligt att refereras som doktrin under det för bedömningen aktuella avsnittet.

själva grundtankarna runt provokation. Vad beträffar grunderna för att se provokation som förmildrande kommer jag inte att göra någon mer omfattande analys av de moralfilosofiskt och psykologiskt grundade resonemang som relaterar till ansvarsfrågan, då det inte finns utrymme för en sådan djupdykning.

Utredningen av gällande rätt kommer att koncentreras kring två brottstyper: misshandel och dråp/mord. Valet gjordes utifrån att dessa brottstyper redan vid en första undersökning av ämnesområdet verkade vara de där provokation som rättslig figur är vanligast förekommande. Provokation som grund för nedsättning av skadeståndet till målsäganden (kränkingsersättningen) kommer inte behandlas.

1.3 Metod och material samt avgränsningar i dessa

Offrets provokation som förmildrande faktor är i Sverige relativt okommenterat i den juridiska doktrinen och diskursen.⁴ Uppsatsen kommer därför att bli något av en sammanställning. Metoden är främst den traditionella rättsvetenskapens med litteraturstudier, studier av förarbeten och analys av rättsfall, i syfte att utreda gällande rätt. Min ansats är dock rättsociologisk, i den betydelsen att jag i vissa delar av uppsatsen avser att undersöka samband mellan rätt och samhälle, samt att jag i enlighet med det rättsociologiska paradigmet utgår ifrån att det finns annat än gällande rätt som kan påverka det rättsliga beslutet. Sådant kan vara exempelvis sociala förhållanden, den allmänna opinionen eller fördomar.

Materialet är till viss del hämtat ur rättsvetenskapliga artiklar om provokation. Provokation har framför allt figurerat i common law-ländernas straffrättsdiskurs, varför något material är ifrån Storbritannien. Så länge det gäller grundläggande teoretiska resonemang om grunderna till provokation som förmildrande har jag inte ansett att detta utgör något hinder mot att använda materialet. Allmänna straffrättsliga verk har också anlitats, men dessa har oftast bara innehållit enstaka stycken om provokation. Däremot har sådana verk, jämte mer specialiserad doktrin och offentligt tryck, varit till nytta för de delar av uppsatsen som sorterar under den allmänna straffrätten i stort.

Vad gäller uppsatsens användande av prejudikat bör följande sägas. Jag har sökt i de rättsvetenskapliga databaserna Karnov plus samt Rättsbanken på följande sökord: ”kränkande beteende”, ”provokation”, provoc* (trunkering i avsikt att få med provocerats, provocerad etc.). Jag har dessutom följt hänvisningar i vissa relevanta rättsfall och i litteratur. Det kan inte uteslutas att några rättsfall som behandlar provokation utan användande av någon av

---

⁴ Åtminstone gäller detta nutida källor. Även om vissa efterforskningar har gjorts i källor från början av seklet har inte den rättshistoriska tråden följts upp närmare.

dessa sökbegrepp kan ha missats. Icke desto mindre tror jag mig ha fått ihop tillräckligt stort antal för att kunna dra några slutsatser utifrån dem.

Då uppsatsen riskerade att få en viss teoretisk slagsida har jag även genomfört en empirisk undersökning där jag sökt upp och rekvirerat domslut från en tingsrätt i en medelstor svensk stad. Min förhoppning är att detta kan bringa ytterligare ljus över svenska domstolars användning av figuren provokation, och är tänkt att fungera som ett komplement till överrättspraxis. Urval och metod till denna undersökning diskuteras i den aktuella avdelningen.

1.4 Begrepp

Offerprovokation: De situationer som i juridiken samlas under åtminstone ett par olika beteckningar – provokation och grovt kränkande beteende – har som arbetsnamn under uppsatsarbetets gång fått beteckningen *offerprovokation*, vilken också återfinns i uppsatsens titel. Detta begrepp kommer jag inte att använda mig av i uppsatsen, eftersom det oftast känns långt och otympligt. Jag kommer istället oftast att använda mig av *provokation*, vilket definitionsmässigt diskuteras i 2.1 nedan.

Provokation/provocerande handling/provokatör: *Provokation*, som det används i uppsatsen, får mer beteckna den rättsliga konstruktionen än själva handlingen. Handlingen som bedöms som provocerande skall istället så långt som möjligt benämnas *provocerande handling*. *Provokatören* är den som gjort något som är eller upplevs som en provocerande handling.

Retorsion/retorsionshandling/retorkvent: *Retorsion* är den reaktion som följer på en handling som är eller upplevs som provocerande. Retorsionen kan exempelvis vara en förolämpning eller ett våldsamt angrepp. Till skillnad från provokation kommer inte detta begrepp att beteckna just någon rättslig konstruktion, utan används snarare alternativt med *retorsionshandling*. *Retorkventen* är den som genom retorsion reagerar på provokatörens handling. Se även strax nedan.

Tilltalad/gärningsman/aktör: När retorkventen svarat med en brottslig handling blir han *gärningsman*. Provokatören kan givetvis också vara gärningsman i de fall vederbörandes provocerande handling är ett brott, men i uppsatsen används aldrig detta begrepp för provokatören då det skulle bli ohanterligt. I redogörelsen för rättsfall är det begreppet *tilltalad* som används. *Aktör* används i princip synonymt med *retorkvent*, dels eftersom det förra begreppet är en smula ålderdomligt, dels eftersom aktör kan fungera som en neutral alternativ benämning på gärningsman.

1.5 Disposition

Uppsatsen inleds med en kortare bakgrund i kapitel 2. I bakgrunden diskuteras definitioner av provokation, och det görs även en historisk tillbakablick. Vidare tar detta kapitel upp några grundläggande provokationsfrågor som varit uppe för behandling i historisk doktrin.

I kapitel 3 redogörs för teorier som utvecklats runt den straffrättsteoretiska bakgrunden till provokationens strafflindrande effekt. Först behandlas i avdelning 3.1 frågan vilken status provokation har i den straffrättsliga systematiken. I avdelning 3.2 behandlas provokation i common law och något av kritiken runt denna modell. Avdelning 3.3 redogör för den svenska modell som utarbetats på området. Kapitlet avslutas med egna funderingar i 3.4.

Utredningen av gällande rätt återfinns i kapitel 4 och 5. Kapitel 4 inleds med att förklara hur brottsrubricering och påföljdsbestämning relaterar till varandra (4.1). Provokationens inverkan på brottsrubriceringen/svårhetsgraden undersöks sedan i 4.2, varvid särskilt behandlas bestämningen mellan mord och dråp respektive olika grader av misshandel. Detta följs av en motsvarande avdelning (4.3) för provokationens inverkan vid påföljdsbestämningen, dvs. straffvärdebedömning och påföljdsval. I 4.4 behandlas några bedömningar som på olika sätt gränsar eller relaterar till provokation. Analysen sker i kapitel 4 löpande, varför det i avdelning 4.5 återfinns några sammanfattande kommentarer.

Kapitel 5 tar upp relevant praxis där provokation behandlats. De första avdelningarna behandlar överrättspraxis, och rättfallen har där delats in utifrån hur provokationen behandlats. Undersökningen av överrättspraxis sammanfattas för sig. Sedan följer redovisning av den tingsrättsundersökning som gjorts och diskussion runt denna.

I kapitel 6 görs några kritiska reflektioner utifrån ett rättssociologiskt perspektiv. Där behandlas s.k. kulturella försvar (6.2), feministisk kritik av provokation (6.3) samt homosexuella närmanden som provokation (6.4) utifrån värderingars roll i juridiken (avdelning 6.1). Referat och analys sker i det här kapitlet parallellt.

I kapitel 7 återfinns slutligen en sammanfattning av analys samt de slutsatser som kan dras, och i kapitel 8 författarens slutkommentarer.

2 Bakgrund

2.1 Angående definition av provokation

Den svensk-engelska rättsvetaren Andrew von Hirsch och den svenska straffrättsprofessorn Nils Jareborg har definierat provocerat handlande som ”en situation där någon i vrede förövar en brottslig gärning därför att han anser att den som gärningen riktar sig mot har kränkt honom i ord eller handling”.⁵ Vardagsspråkligt verkar ordet provokation ha en ganska vid och vag betydelse. Nationalencyklopedin anger att provokation är en provocerande handling, vilket i sin tur definieras som att ”genom utmanande handlande framkalla viss motreaktion”, medan Svenska Akademiens ordlista anger att provocera betyder ”locka att förgå sig, utmana, reta; framkalla (våld m.m.)”⁶ Hans-Gunnar Axberger, professor i medierätt, poängterar att ”förmå” är ett betydligt mer neutralt uttryck, medan ordet provocera indikerar ett tämligen kraftfullt handlande, och verkar innefatta ett målinriktat påverkande av någon. En provokation är något mera, ”något av ett psykiskt angrepp på den mot vilken åtgärden riktas”.⁷ Ordet kan inte anses ha någon fast juridisk innebörd, och det förekommer inte i någon enhetlig betydelse i doktrin eller praxis.⁸ Detta är givetvis problematiskt när det kommer till en undersökning av ämnet.

Den förmildrande omständighet som i BrB 29:3 p 1 benämns ”annans grovt kränkande beteende” brukas benämnas provokation. Till skillnad från när provokationen påverkar placering i svårighetsgrad är provokationen här närmare bestämd till en kränkning. För verbet ”kränka” anges i Nationalencyklopedin: ”1) behandla (ngn) nedsättande genom att angripa den personliga hedern i ord el. genom handling”. Betydelsenyanserna anges till: a) ofta med avseende på känslor och b) sexuellt våldföra sig på.⁹ I Svenska Akademiens ordlista anges betydelseerna till ”förolämpa; våldföra sig på; bryta mot, m.m.”.¹⁰ Precis som provokation är alltså betydelsen relativt vid, vilket också avspeglas i den användning av begreppen som kan observeras i vardagslivet. Vid litteraturstudier under uppsatsarbetets gång har det inte verkat som om det teoretiskt görs skillnad på provokation och ”annans grovt kränkande beteende” i BrB 29:3. Huruvida detta även gäller i praktiken återstår att undersöka.

Vid en första studie av ämnet kan man få intrycket att den provocerande handlingen måste ha varit rättsstridig, på så vis att den består i ett brott vars

---

⁵ von Hirsch, Andrew och Jareborg, Nils, ”Provokation”, I: Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab, 1986, s 438.

⁶ Nationalencyklopedins Internetjänst NE.se per 2007-05-22, respektive Svenska Akademiens ordlista, 11 uppl., 1986, Stockholm: Norstedts, s 441.

⁷ Axberger, Hans-Gunnar, Brotsprovokation, Juristförlaget, Stockholm, 1989, s 8.

⁸ Axberger, 1989, s 7f.

⁹ Nationalencyklopedins Internetjänst NE.se per 2007-05-22

¹⁰ Svenska Akademiens ordlista, 1986, s 299.

gärningsman sedermera blir offer. Det finns emellertid, efter en närmare titt på ämnet, anledning att misstänka att så inte alltid är fallet. I förarbetena till BrB 29:3 p 1 hänvisades till uttalanden i tidigare förarbeten, enligt vilka offrets beteende före brottet inte skulle inverka på bedömningen av sexualbrott.¹¹ Vad man i förarbetena till BrB 29:3 p 1 tog sikte på var alltså att t.ex. en viss grad av sexuella medgivanden inte skulle räknas som provokation. Detta torde visa på två saker: för det första kan det inte vara så att endast rättsstridiga beteenden kan räknas – då hade inte sexuella ”provokationer” behövts utpekats som inadekvata. För det andra råder en begreppsförvirring, då sådana ”provokationer” ändå hade varit extremt svåra att passa in under uttrycket ”grovt kränkande beteende”. Detta oaktat så utgörs troligen de allra flesta provokationer av rättsstridigt handlande i form av exempelvis ärekränkning, misshandel eller kanske ofredande. Det finns en förhoppning att uppsatsarbetet närmare skall utvisa i vilken mån icke rättsstridiga beteenden kan räknas som provokation.

I samband med rättsstridiga beteenden kan nämnas att det som bedöms som en provokation kan vara ett sådant rättsstridigt angrepp som berättigar till nödvärn. Hur denna och liknande gränsdragningar görs behandlas i avdelning 4.4.

2.2 Historisk tillbakablick

Det är inte alldeles enkelt att finna resonemang om hur man i svensk rätt har sett eller ser på provokation. Bristen på resonemang i nutida förarbeten kan troligen delvis förklaras av att en provokations förmildrande verkan har setts som något relativt självklart. Alvar Nelson, professor em. i straffrätt, tar upp några exempel på regler om provokation och retorsion i den allra äldsta nordiska rätten. Enligt såväl den s.k. Hednalagen¹² som Gulatingslagen¹³ skulle en provokatör som dräptes ”ligga ogill” respektive vara ”rättslös”. Nelson menar att det inte är osannolikt att kompensationstanken behärskat den äldre nordiska rätten och sålunda gjorde både provokations- och retorsionshandlingen ”saklösa”, på ett sätt som är talande för dåtida rättssystem.¹⁴

Provokationen gjorde alltså i forntida rätt retorsionshandlingen *berättigad*. Idag ges provokationen större vikt i andra rättsordningar, men i västerlandet berättigar provokation inte längre i allmänhet till vedergällning. Nils Jareborg, professor em. i straffrätt, ger dock ett exempel på undantag: vid bokens författande (1969) var det i Texas fortfarande berättigat med ”dråp i horsäng”, så som det hade varit i exempelvis medeltida germansk rätt.¹⁵

¹¹ Prop. 1987/88:120, s 85 jfr Prop. 1983/84:105, s 21ff.

¹² Ett svenskt lagfragment från tidig medeltid, enligt vilket s.k. envig, dvs. tvekamp med vapen, föreskrivs i ärekränkingsmål.

¹³ Gammal norsk lag i kraft till 1387.

¹⁴ Nelson, Alvar, Rätt och ära, Almqvist och Wiksells boktryckeri AB, Uppsala, 1950, s 212.

¹⁵ Med ”dråp i horsäng” ska förstås att en person dödar sin otrogna partner och dennas

Även om provokationen alltså inte längre som huvudregel kan berättiga eller rättfärdiga brottet, kan den ha en förmildrande inverkan, om vilken denna uppsats handlar. I sin studie över offrets ansvar för brott konstaterar den finska rättsvetaren Inkeri Anttila att denna provokationens förmildrande inverkan åtminstone vid förra sekelskiftet sågs som självklar.¹⁶ I detta kan man troligen spåra inverkan av ståndssamhällets tolkning av begreppet ära, ”enligt vilken det i vissa situationer inte blott är tillåtet utan nästan hör till saken att handgripligen näpsa den som uppträtt på ett otillbörligt sätt”.¹⁷ I den svenska strafflagen, i kraft till 1965, fanns straffnedsättande stadganden av följande lydelse:

”Var gärningsmannen, utan egen skuld, genom svår förolämpning eller synnerlig misshandel, av den dräpte till vrede retad...” (dråp, SL 14:3 andra stycket) och ”voro omständigheterna sådana att han svårigen kunnat sig besinna” (misshandel, 5:8 andra punkten).¹⁸

Det ”retande” som utgör provokationen kan enligt en kommentar ta sig fysiska eller psykiska uttrycksformer, vilket man också kan spåra i textens ordval.¹⁹ Ordvalet är för övrigt intressant; innebär alternativen ”svår förolämpning” och ”synnerlig misshandel” att en svår förolämpning värderas som en större kränkning än en smärre misshandel eller misshandel av normalgraden, vilken ju enligt ordalydelsen inte omfattas? Kanske var det så att med dåtidens tolkning av äran, en grov förolämpning verkligen var värre än lite gruff i form av våld man mot man. Något som också framgår av formuleringen i SL är att upprinnelsen till dråpet skulle kunna påläggas offret för att detta skulle bedömas mildare (gärningsmannen skulle vara ”utan egen skuld”). Om gärningsmannen själv hade provocerat fram provokationen skulle den senare, åtminstone enligt lagens bokstav, inte ha förmildrande verkan.

Måste den kränkande handlingen ha drabbat gärningsmannen själv? Forsman, författaren till den vid förra sekelskiftet skrivna kommentaren till finska strafflagen, anser att detta inte nödvändigtvis är fallet, vilket han motiverar på följande sätt:

”Vi behöfva blott tänka oss det fall, att en persons hustru blifvit svårt kränkt.²⁰ Om då hennes man till följd därpå begår dråp å den kränkande, kan inget tvifvel vara därom, att honom bör tillerkännas ifrågavarande straffmildring. Till och med om kränkningen träffat en fjärrare stående person, men varit af den egenskapen, att den kunnat väcka rättmätigt vrede, kan man anse senare mom af § 2 tillämpligt. Om en person t.ex. på ett offentligt ställe företager sig att på ett groft, ohöfviskt sätt bemöta

---

älskare – eller någon av dem – när han kommer på dem i säng med varandra. Jareborg, 1969, s 344.

¹⁶ I Finland, men vår gemensamma historia gör att Finlands lagstiftning innehåller mycket tankegodt som även funnits i Sverige.

¹⁷ Anttila, Inkeri, ”Offrets ansvar”. I: Jareborg och Träskman (red.), Skuld och ansvar: straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson, Iustus förlag AB, Uppsala, 1985, s 174.

¹⁸ Jareborg, Nils, Handling och uppsåt, P A Norstedt & Söners förlag, Stockholm, 1969, s 345, not 44.

¹⁹ Kommentaren avser den finska strafflagen, vars specialstadganden om provokation var i stort sett identiska med de svenska. Forsman, 1899, enligt Anttila, 1985, s 173.

²⁰ Här bör noteras att kränka i det här fallet kan syfta på betydelsen ”sexuellt våldföra sig på”, en av de betydelser som tas upp i Nationalencyklopedins ordbok (s 13 ovan).

ett anständigt fruntimmer, och någon som åser detta, då gripes af vrede och begår dråp å honom, synes detta moment kunna tillämpas.”

Även om kommentaren framstår som minst sagt ålderdomlig är det lätt att förstå vad Forsman menar. Det torde, för en någorlunda altruistisk person, kunna vara lika upprörande med angrepp mot andra personer som mot vederbörande själv. En parallell kan dras till nödvärn, där rätten att freda mot angrepp tillfaller även annan än den angripna.

Vidare kan man ställa sig frågan om provokation, i de fall den i lagen knyts till specifika straffstadganden, endast kan förmildra vid dessa specifika brottstyper. Numera har vi i svensk rätt ett allmänt stadgande om provokation som förmildrande omständighet vid straffmätningen. Huruvida provokationen redan innan detta skulle kunna utsträckas till andra brottstyper diskuteras bl.a. av Alvar Nelson. Nelson slår inledningsvis fast att det är åsikten att handlingen kan ursäktas av provokatörens kränkande beteende som ligger bakom tanken på en möjlighet att nedsätta eller eftergiva straffet för retorsionshandling. Han menar att ett sådant beteende inte enbart kan anses föreligga vid en handling riktad mot retorkventen, utan även gärningar riktade mot till exempel anhörig eller vid djurplågeri.²¹ Det har bland annat framhållits att flera brottstyper som innefattar misshandel, till exempel våldsamt motstånd mot tjänsteman i vilka en grov kränkning och synnerlig våldsamhet – till exempel då polisen vid anhållande misstagit sig om person – enligt en försiktig tolkning kan betraktas som strafflindrande. Det har även föreslagits att samma princip kan ha bäring vid till exempel ärekränkingsbrott, skadegörelse, egenhandsrätt och djurplågeri.²² Ju mindre man bestämmer provokatörens handlingssätt desto mer svåröverskådliga blir emellertid konsekvenserna. Att överlåta åt ”menige man” att själv avgöra huruvida retorsionen är berättigad, är enligt Nelson en för vag standard för att ”utmärka gränsen mellan rätt och orätt på ett så vanskligt område”.²³

Provokation har alltså gett upphov till ett antal olika frågor genom åren. Problemet med att definiera provokation har framgått i det föregående, och kan sägas vara av såväl mer fundamental natur som av i högsta grad praktisk betydelse. De i historien upptagna frågorna har inte varit ägnade åt något mer grundläggande ifrågasättande av konstruktionen, vilket säkerligen beror på att provokationens förmildrande inverkan, som nämnts ovan, setts som självklar. Diskussion på ett mer fundamentalt plan kan emellertid, enligt min och andras mening, vara motiverad. von Hirsch och Jareborg skriver:

”När man ser närmare på det som tas som självklart händer det dock inte sällan att det inte är särskilt lätt att förstå varför det självklara skall vara självklart. Den förklaring, som en gång i tiden fick en ståndpunkt att framstå som acceptabel, är ofta sedan länge föråldrad.”²⁴

Författarna menar att de tror att det är riktigt att se provokation som

---

²¹ Nelson, 1950, s 213f.

²² Anttila, 1985, s 174.

²³ Nelson, 1950, s 214.

²⁴ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 436.

förmildrande, men att det finns skäl att tänka igenom varför strafflindring skall ske. I nästa kapitel skall några analyser på området presenteras. Dessa behandlar bland annat huruvida provokationen är en omständighet av delvis rättfärdigande eller delvis ursäktande karaktär och vad det är som gör den förmildrande.

3 Teorier i kärnområdet

Som ovan nämnts har provokation inte i någon större utsträckning diskuterats i svensk doktrin. I praxis och doktrin i common law-länderna har frågan emellertid bearbetats tämligen omfattande. Några av de teoribildningar som utvecklats på området – såväl svenska som hemmahörande i common law – skall behandlas nedan. Anledningen till att just dessa teoretiska resonemang valts för belysning är att de riktas mot själva grundfrågorna för provokation; om och på vilket sätt det är en skuldreducerande omständighet, samt vilka bedömningar som i så fall är relevanta.

3.1 Provokationens plats i straffrättssystematiken

Som nämnts ovan har provokation tidigare gjort den efterföljande retorsionen rättsenlig.²⁵ Detta bygger på att man ser offerprovokation som en rättfärdigande omständighet. I denna avdelning skall frågan om provokationens status, med utgångspunkt i den i brottsbegreppet uppställda systematiken, närmare belysas.

3.1.1 Brottsbegreppet

Straffrätten har i större utsträckning än många andra rättsområden en utpräglad systemkaraktär. Detta gör att man vid konstruktion av och argumentation kring lösningen av straffrättsliga frågor inte kan bortse från systemet. De flesta – om inte alla – rättsvetenskaper opererar med någon modell av vad som konstruerar en händelse hörande till den av människan skapade kategorin brott, något man kan kalla ett brottsbegrepp.²⁶ Att ha modellen, brottsbegreppet, i bakhuvudet kan vara till stor hjälp då man skall analysera straffrättsliga frågor.²⁷ Det av Nils Jareborg modellerade brottsbegreppet ställs upp på följande sätt:

I-IV	OTILLÅTEN GÄRNING (rättstridig gärning)
I	Straffbelagd gärning a) En enskild brottsbeskrivning är uppfylld b) Kraven för en osjälvständig brottsform är uppfyllda
II	Gärningskontroll a) Kontroll över händelseförloppet b) Gärningsculpa
III	Gärningen strider mot svensk lag

---

²⁵ Och kan sannolikt fortfarande vid lindrigare brott, se 4.4.2 nedan.

²⁶ "Naturen känner inga brottslingar" (citat: okänd).

²⁷ Jareborg, 1969, s 345.

IV	Krav som gäller nationella och territoriella begränsningar är uppfyllda. Gärningen är inte rättsenlig Ingen undantagsregel som tillåter gärningen är tillämplig (inklusive att gärningen inte är att anse som socialadekvat)
V-VI	PERSONLIGT ANSVAR (skuld)
V	Det allmänna skuldrekvisitet a) Uppsåt (dolus) b) Oaktsamhet (personlig culpa)
VI	Gärningen är inte helt ursäktad på grund av att någon skriven eller oskriven undantagsregel är tillämplig
I-VI	BROTT (ansvar kan ådömas)

Den enda oundgängliga distinktionen i modellen är den mellan rekvisit för otillåten gärning och rekvisit för personligt ansvar. Detta brukar även kallas för gärningsrekvisit respektive ansvarsrekvisit.²⁸

Är brottsbegreppet enbart en teoretisk systematisering och/eller en checklista av praktisk betydelse, eller har det ytterligare funktioner? En tanke med begreppet är att nivåerna i begreppet åtminstone på ett teoretiskt plan skall återspegla ett budskap, vilket skall förmedlas till den tilltalade. Det system för tillräknande som ligger inbyggt i brottsbegreppet är normativt i den meningen att de olika nivåerna är mer eller mindre belastande för den tilltalade. Ju ”senare”, dvs. längre ner i brottsbegreppets uppställning, som tillräknandet bortfaller, desto högre är belastningen för den tilltalade. Att förmedla detta kräver en subtil kommunikation som kan vara svår att uppnå i rättssalar och domskäl, men modellen kan trots detta ha ett värde i att tydliggöra den moral och det ändamål som ligger bakom begreppet.²⁹

Distinktionen mellan berättigande/rättfärdigande (IV i brottsbegreppet) och ursäktande omständigheter (VI i brottsbegreppet) är enligt Jareborg av grundläggande betydelse för brottsbegreppets uppbyggnad.³⁰ Ett skäl till att det finns anledning att skilja på dessa är att uppdelningen av olika ansvarsfrihetsgrunder kan ge ledning vid bedömandet av olika straffrättsliga frågor, till exempel huruvida medverkansansvar kan vara aktuellt i ett visst fall. Detta är ett exempel på när systematiken, dvs. brottsbegreppet, ger ledning vid lösandet av olika dogmatiska frågor.³¹ Som strax ovan nämnts är också belastningen högre för den tilltalade ju senare tillräknandet helt eller partiellt bortfaller. Det klandrande budskapet är alltså i hög grad upphängt på nämnda distinktion. Jareborg tar exemplet att en person anklagas för att ha dödat en annan person. Den anklagade kan antingen

²⁸ Det förekommer även att det kallas för ett brotts objektiva respektive subjektiva rekvisit, men denna indelning kan vara missvisande eftersom objektiv och subjektiv är ord som används om många olika distinktioner. Inom ramen för brottets objektiva sida kan rymmas bedömningar av nog så subjektiva rekvisit, till exempel gärningsmannens avsikt. Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt, Iustus förlag AB, Uppsala, 2001, s 33 och 38f. Jfr även nedan om de objektiva och subjektiva provokationstesten i common law.

²⁹ Asp, Petter, Straffansvar vid brottsprovokation, Norstedts juridik, Stockholm, 2001, s 48f.

³⁰ Jareborg, 1969, s 345.

³¹ Asp, 2001, s 39 och not 5 samma sida.

bestrida att han dödade den andra, erkänna förbehållslöst eller erkänna med förbehåll. Förbehållet kan bestå i att han antingen var a) ursäktad när han utförde handlingen, b) berättigad att utföra handlingen, eller c) rättfärdigad i att utföra handlingen. Distinktionen mellan rättfärdigad och berättigad är inte av någon större betydelse för straffrättens del, varför det räcker med att skilja mellan berättigande/rättfärdigande och ursäktande omständigheter (det i uppsatsen mest relevanta är rättfärdigande varför detta begrepp kommer användas). Såväl rättfärdigande som ursäktande omständigheter gör den handlande personen helt eller delvis fri från ansvar. En ursäktande omständighet gör *personen* ursäktad på så vis att hans skuld är förminskad eller försvunnen, men att avståndstagande till *handlingen* kvarstår. En rättfärdigande omständighet gör däremot handlingen i och för sig rättfärdigad. Något helt eller delvis ursäktande av personen är alltså i det senare fallet inte aktuellt, helt enkelt för att hans handling utifrån omständigheterna inte var otillåten.³²

3.1.2 Provokationens status

Den ovan nämnda distinktionen vållar oftast inga större problem, men det finns besvärliga gränfall. Enligt Jareborg är provokation ett sådant fall. Han menar att begreppet provokation i svensk rätt kan preciseras till antingen sådana fall som faller under reglerna om nödvärn (rättfärdigande) och laga befogenhet att bruka våld (berättigande), eller de övriga fall där provokationen enbart blir en ursäktande omständighet att beakta vid straffmätningen.³³ Jareborg utvecklar senare, tillsammans med Andrew von Hirsch, en teori runt provokation, vilken skall behandlas under 3.3. I denna teori börjar man med att slå fast att retorsionshandlingen inte är rättsenlig på grund av en intressekollision, eftersom någon fara för att ett av rättsordningen skyddat intresse inte skulle ha uppstått om aktören lagt band på sig. Rättsordningen erkänner ju inte den provocerades hämndbegär som ett skyddat intresse. Inte heller är den rättsenlig på grund av att provokatören förtjänar att straffas för sitt beteende, då frågan om eventuellt straff är en angelägenhet för statliga myndigheter.³⁴

Den engelska rättsvetaren Jeremy Horder anammar utgångspunkten att provokation innefattar både rättfärdigande och ursäktande element. *Det rättfärdigande elementet* enligt Horder består i korthet i att en rättfärdig och självkontrollerad person, när han blir förorättad, svarar med en känsla av harm och kan komma att uttrycka den harmen genom en avpassad och proportionell vedergällningsakt. I vardagens moral agerar aktören vederbörligen om han vedergäller i en välvald och proportionell grad, varför provokation på grund av detta skulle konstituera ett rättfärdigande. Tilltalade som överreagerar har misslyckats med att göra en korrekt moralisk bedömning beträffande provokationens allvar eller mängden av lämplig vedergällning. Under sådana omständigheter då förnuftiga personer

---

³² Jareborg, 1969, s 343f.

³³ Jareborg, 1969, s 344.

³⁴ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 436f.

kunde ha gjort som de gjorde går emellertid deras överdrift endast något bortom genomsnittets, varför deras agerande enligt Horder är moraliskt rättfärdigande lindring.³⁵ *Det ursäktande elementet* består i att ilska som känsla ger en tillfällig men akut kraft att vedergälla, vilket ger den förståeliga – om än felaktiga – effekten att den i aktörens sinne skymmer betydelsen av hans skyldighet att i sin respons hålla sig inom lagens ramar. Begäret att som svar på provokationen ”ge igen” har fenomenologisk snarare än logisk styrka. Styrkan i ett sådant begär beror på till vilken grad tanken på det helt upptar en person och dominerar vederbörandes medvetande. Det faktum att praktiskt resonerande vid ilska är överilrat och ofta följs av mer eller mindre ögonblickligt handlande är också att hänföra till det delvis ursäktande elementet i ett provokationsförsvar. Det är lättare att förstå att arga personer leds att agera på ett felaktigt och oproportionerligt sätt, som de i ett mer reflekterande ögonblick inte hade tillåtit sig.³⁶

von Hirsch invänder, tillsammans med den amerikanska filosofen Uma Narayan, mot det av Horder anförda rättfärdigande elementet. Om en avpassad och proportionerlig vedergällningsakt är legio skulle provokation bäst behandlas som även ett juridiskt rättfärdigande, medgeende fullt frikännande, och om provokation enbart fungerar som ett partiellt försvar för uppsåtligt dödande skulle det i så fall vara för att den tilltalade har använt mer våld än offrets provokation berättigat.³⁷ Om någon slår till mig är jag förvisso berättigad att känna harm, protestera eller till exempel anmäla vederbörande. Men lagen förväntar sig med rätta att den provocerade aktören avstår från personlig vedergällning. Den tilltalades vedergällande våldsakt, om än proportionerlig, är inte mer moraliskt rättfärdigat än det skall vara juridiskt rättfärdigat. Inte ens under de speciella omständigheterna har den moraliska skyldigheten att avstå blivit upphävd.³⁸ Författarna har också en annan tolkning av vad som är ursäktande, vilket utvecklas nedan.

Ovanstående resonemang fungerar inte bara som teorier om hur man skall dela in provokation i brottsbegreppet, utan även som förklaring till varför provokation skall förmildra. Horder argumenterar alltså för att provokation är *juridiskt* delvis ursäktat för att det inte är *moraliskt* fel att under omständigheterna vedergälla: vi känner sympati för aktörens lagöverträdelse eftersom det han gör lika gärna kan utgöra responsen hos en rättfärdig eller väldisponerad person. Om det inte finns moraliskt rättfärdigande för våldsam vedergällning vid ilska skall sådan betraktas som juridisk oursäktlig (och alltså inte göra mord till dråp, vilket torde vara utgångspunkten för hela diskussionen). Enligt Horder kan omständigheten dock fungera som en förmildrande omständighet när det kommer till

---

³⁵ Angående förnuftiga personer, se nedan under 3.2.

³⁶ Horder, Jeremy, “Reasons for anger”, I: Criminal Justice Ethics, nr 2 1996, s 5f.

³⁷ von Hirsch, Andrew och Narayan, Uma, “Three conceptions of provocation”, I: Criminal Justice Ethics, nr 1 1996, s 3.

³⁸ von Hirsch och Narayan, 1996, s 4.

påföljdsbestämningen, på den grunden att gärningen kan vara mindre klandervärd än andra manifestationer av våld. Detta för att det ofta har karaktär av en engångshändelse, djupt ångrad av gärningsmannen.³⁹

Att hävda att uppförandet är ursäktat (eller delvis) kräver däremot, enligt von Hirsch och Narayan, inget antagande att det efter en bedömning av allt är (moraliskt) rätt, eller att det inte är fel i den specifika situationen. Vad som måste visas är istället helt enkelt att uppförandet inte är sådant att det är förnuftigt att klandra den tilltalade – alls eller fullt ut. Det är så man naturligt skulle se på det framprovocerade handlandet: inte som den moraliskt godtagbara responsen utifrån situationen, utan som en respons som är förståelig och mindre klandervärd.⁴⁰

Nå, såväl Horder som von Hirsch och Narayan anser att provokationen är i vart fall delvis ursäktande, och att detta beror på förminskat klander. I nästkommande två avdelningar skall deras synpunkter utvecklas, och avstamp tas i common laws föreställning om provokation.

3.2 Den i common law etablerade modellen med diskussion

Den teoribildning runt provokation som finns i common law är troligen den mest bearbetade, varför den kan vara belysande att ta del av denna som utgångspunkt för vidare diskussion. Ambitionen är inte att återge alla olika ståndpunkter som kan tänkas finnas i common law, eftersom detta inte är en komparativ uppsats. Nedan återfinns det som får anses representera huvuddragen eller de absoluta grunderna.

3.2.1 Grundläggande om provokation i common law

I common law behandlas provokation som en förmildrande omständighet vid uppsåtligt dödande, så att ett brott efter provokation klassificeras som ”mansslaugther” istället för ”murder” (i det följande översätts detta med de svenska brotten dråp och mord). Den i common law-doktrinen utvecklade modellen för provokation har två huvudsakliga krav, som har vuxit fram genom århundradena. För det första måste handlingen ske i ”hot anger”, kort efter offrets provocerande beteende. Om aktören väntar eller agerar efter övervägande kan han eller hon inte tillgodoräkna sig offrets provokation. För det andra måste offrets beteende – provokationen – vara sådant att det skulle kunna få en ”reasonable person” (i det följande översatt med förnuftig person) att agera som den tilltalade gjorde.⁴¹

Vad det gäller det första kravet, som är ett resultat av det s.k. subjektiva

---

³⁹ Horder, 1996, s 7.

⁴⁰ von Hirsch och Narayan, 1996, s 4.

⁴¹ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 437.

provokationstestet, kan det anses hänga samman med en teori om reducerad viljekraft. Personen är helt enkelt mindre klandervärd i fall då hans eller hennes självkontroll var påverkad av den andras dåliga uppförande. En handling företagen i stridens hetta är enligt många förmenande inte till fullo viljestyrd.⁴² Icke desto mindre hade aktören visst val, varför inte handlingen är helt och hållet ursäktad.⁴³ Det andra kravet, eller svaret på det s.k. objektiva provokationstestet, handlar om att provokationen måste vara sådan att den hade kunnat orsaka en förnuftig person att tappa kontrollen under rådande omständigheter. Man kan emellertid inte säga att förnuftiga personer skulle tappa kontrollen och bryta mot lagen under en konfrontation med det provocerande uppträdandet i fråga, eller att göra så är förnuftigt. Det centrala är att förlusten av självkontroll inte skall vara oförnuftig i den meningen att det krävs att en person är särdeles aggressiv, begiven på ilska eller liknande för att svara som den tilltalade gjort.⁴⁴

3.2.2 Självkontrollens roll

Jeremy Horders resonemang som finns upptagna i föregående bygger som synes på common laws modell av provokation. Även synen på denna modell skiljer sig alltså mellan Horder och von Hirsch/Narayan. von Hirsch och Narayan menar att den i common law etablerade modellen inte återspeglar normalfallet av provokation på ett adekvat sätt och att föreställningen om, som författarna kallar det, "försvagad vilja" inte med lätthet passar in på typiska provokationssituationer. Författarna anser att det finns anledning att misstänka att fall av en försvagad kapacitet att kontrollera sig – vilken uppkommit genom att aktören har blivit så till den milda grad försatt i raseri av offrets kränkning – är ganska få. Typfallet går snarare ut på att den tilltalade blir gravt uppretad och uttrycker sin ilska i en våldshandling. På detta sätt är modellen för snäv.⁴⁵

Horder går åter i polemik med von Hirsch och Narayan, och menar att man mycket väl kan förlora självkontrollen utan att dras med av blint raseri eller "se rött"; att förlora självkontrollen innebär inte något mer dramatiskt än att förnuftets vägledande inverkan är tillfälligt ersatt av ett häftigt vredesutbrott.⁴⁶ Den enkla sanningen är enligt Horder att graden av någons reaktion beror inte i sig på det faktum att vederbörande tappat kontrollen, utan på de varierande styrkorna hos känslorna som ledde till reaktionen.⁴⁷

---

⁴² Omkring detta finns en omfattande debatt om den fria viljan, determinism/indeterminism och moralisk ansvarsförmåga etc., vilken inte närmare ska behandlas här. Vid intresse se gärna: Lernestedt, Claes, *Något om grunden för den mänskliga ansvarsförmågan inom straffrätten*, i JT nr 2 1996/97 s. 323.

⁴³ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 438.

⁴⁴ von Hirsch och Narayan, 1996, s 2.

⁴⁵ von Hirsch och Narayan, 1996, s 2f.

⁴⁶ Exempel på sådana mildare förluster av självkontroll kan vara när någon på ett opassande sätt, inför andra på ett möte, far ut mot den ständigt avbrytande kollegan eller att låta en tår undslippa sig när man ser på film med folk man inte vill ska se en gråta. Horder, 1996, s 4.

⁴⁷ Se även Horders syn på det ursäktande elementet, ovan s 21. Horder, 1996, s 4.

3.2.3 Oförrättens roll

En andra invändning som von Hirsch och Narayan har mot en modell med försvagad viljestyrka är att den, om den tillämpades konsekvent, skulle medföra att en kränkning från ett offer blott är en av flera möjliga anledningar till en aktörs nedsatta självkontroll. Andra händelser, utlösande andra sinnesstämningar, skulle i sådant fall kunna innefattas, och att modellen på så sätt även är för vid.⁴⁸ Detta, invänder Horder, är endast sant när det kommer till en ”ren” modell med försvagad vilja, det vill säga en som inte åtföljs av något krav på reaktion motsvarande en förnuftig persons.⁴⁹ Horder menar att det är fel att analysera provokationsmodellen i termer av försvagad vilja, såsom von Hirsch och Narayan gör.⁵⁰ Eftersom kravet på nedsatt självkontroll åtföljs av ett krav på att provokationen som ledde till detta var sådan att en förnuftig person skulle ha kunnat tappa kontrollen under samma förutsättningar, blir en utvärdering av skälen för den tilltalades ilska, och framför allt deras moraliska tyngd, i centrum för bedömningen av eventuell förmildrande verkan. Det centrala för frågan huruvida en förnuftig person hade gjort likadant är alltså provokationens svårighetsgrad.⁵¹

Enligt von Hirsch och Narayan innebär att bli provocerad till våld, som det kan förstås i vardagliga livet, att aktörerna har blivit kränkta och svarar på detta utifrån en känsla av harm, det vill säga rättfärdig ilska. Detta är en ståndpunkt som von Hirsch tidigare utvecklat tillsammans med Nils Jareborg, och den teorin skall härnäst behandlas.

3.3 En svensk ”harmmodell” med vidareutveckling

Tio år före debatten redovisad i föregående avdelning, skrev Andrew von Hirsch en artikel tillsammans med Nils Jareborg, vilket är den enda längre behandling av provokation som verkar finnas i svensk doktrin. Det följande utgår från denna artikel.

---

⁴⁸ von Hirsch och Narayan, 1996, s 2f. Detta synes överensstämma med affekt/sinnesrörelse som förmildrande omständighet i svensk rätt. Se mer om detta i avsnitt 4.4.3.

⁴⁹ Detta är i själva verket en pågående debatt inom common law. Vilka av gärningsmannens särdrag ska tas med i utförandet av det objektiva testet, dvs. bedömandet av huruvida en förnuftig person skulle ha reagerat som gärningsmannen gjorde? Man kan säga att två distinkta linjer utvecklats i praxis. Enligt den snävare linjen är det bara faktorer som har att göra med provokationens svårighet som är relevanta i bedömningen. I den vidare bedömningen gäller att en faktor är relevant om den påverkade gärningsmannens förmåga till självkontroll, exempelvis depression. I det rättsfall som erkände depression uttalades också vilka faktorer som inte ska beaktas, till exempel svartsjuka eller benägenhet för raserianfall. Virgo, Graham, ”Provokation: Muddying the waters”, I: Cambridge Law Journal, nr 1 2001, s 1ff.

⁵⁰ Med en sådan tolkning skulle den tilltalade vara berättigad till lindring för till exempel våldet mot en polisman som försökt gripa honom likväl som någon som tappade kontrollen efter ihärdig misshandel från partnern, enligt Horder, 1996, s 2.

⁵¹ Horder, 1996, s 2.

3.3.1 von Hirsch och Jareborgs analys

Enligt *konformitetsprincipen* bör gärningsmannen inte klandras om han saknade förmåga eller tillfälle att följa lagens bud. Sådana faktorer kan till exempel vara villfarelse eller vissa former av psykisk abnormitet.⁵² von Hirsch och Jareborg menar att man vid provokation har velat förklara gärningsmannens minskade skuld genom att på liknande sätt åberopa nedsatt förmåga att följa lagen, till exempel i kravet på "hot anger" i common law. Författarna anser att en sådan förklaring är problematisk i och med att endast gärningsmannens sinnestillstånd beaktas. Avgörande tycks vara att han är så uppretad så att förmågan till kontroll är nedsatt. I enlighet därmed borde det inte spela någon roll varför han är så uppretad. Men med författarnas definition av provocerat handlande – som en situation där någon i vrede förövar en brottslig gärning därför att han anser att den som gärningen riktar sig mot har kränkt honom i ord eller handling – utesluts att annan vrede än den som föregåtts av annans kränkande beteende skall förmildra. Gärningsmannens skäl för att agera är alltså av betydelse.⁵³

Istället för att utgå ifrån konformitetsprincipen kan man utgå ifrån skyddande av intressen som handlingsskäl. En gärningsman kan tänkas undgå klander därför att han handlat i syfte att bevara sitt liv eller freda något annat av sina fundamentala intressen, dvs. självbevarelse som handlingsskäl. Frågan om självbehärskning blir med detta synsätt irrelevant. Detta sätt att förklara varför en omständighet ursäktar gärningsmannen kan enligt von Hirsch och Jareborg fungera bättre än konformitetsprincipen i vissa fall.⁵⁴ Enligt författarna handlar inte den provocerade retorikventen för att freda något fundamentalt intresse, eftersom kränkningen redan inträffat, men man kan tänka sig att det är ett sekundärt intresse som han försöker freda. Om han inte bemöter kränkningen förlorar han kanske sitt sociala anseende. Skadan uppkommer inte i detta fall av själva kränkningen, utan genom att den kränkte avstår från retorsionshandlingen. Det kan hävdas att intresset av att bevara detta anseende har viss vikt, varför en gärning vore mindre klandervärd om den syftat till att skydda detta intresse. Eftersom det bara är fråga om att delvis ursäkta gärningsmannen behöver man inte påstå

---

⁵² von Hirsch och Jareborg menar att man vid bedömningen av exempelvis nödsituationer i common law-länderna verkar ha betraktat detta som den enda möjliga utgångspunkten. I det klassiska brittiska fallet Dudley and Stephens från 1884 hade två skeppsbrutna i en livbåt dödat en tredje för att inte alla skulle svälta ihjäl. De tilltalade ansågs inte vara ursäktade, men nöd har emellertid efter hand fått visst erkännande som ursäktande faktor. Man har då resonerat i termer av att gärningsmannen inte hade något val eller "något egentligt val". von Hirsch och Jareborg menar att hot om en förestående död, som i de skeppsbrutnas fall, inte nödvändigtvis fråntar en person förmågan att behärska sitt handlande. Folk kan välja, och väljer ibland, att dö när ett fortsatt liv innebär oacceptabla följder, som till exempel att leva med att ha dödat någon annan. von Hirsch och Jareborg, 1986, s 438.

⁵³ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 438.

⁵⁴ Till exempel i fallet med de skeppsbrutna (not 52). De bör enligt författarnas ursäktas för att de handlade för att bevara sitt liv; "att insistera på rättsenligt handlande när alternativet är gärningsmannens egen död vore att vore att kräva alldeles för mycket av medborgarna". von Hirsch och Jareborg, 1986, s 438f.

att detta intresse är lika viktigt som att bevara liv eller hälsa. Eftersom det heller inte är fråga om att rättfärdiga handlingen behövs inte heller att det anses önskvärt att han bemöter kränkningen.⁵⁵ Se mer om detta nedan i 6.2.

von Hirsch och Jareborg menar att i normalfallet av provokation agerar emellertid inte gärningsmannen för att skydda ett intresse utan för att han är kränkt.⁵⁶ Härifrån sluter de sig till att det krävs en mer komplex förklaring för att passa in på typfallen av provokation. Att enbart åberopa handlingsskäl, såsom självbevarelse vid hotat intresse, räcker inte. Inte heller räcker det att enbart hänvisa till gärningsmannens psykiska tillstånd, såsom att hans oförmåga att agera rättsenligt lade hinder i vägen. Därför förordar författarna en kombination av handlingsskäl och psykiskt tillstånd, och de tar sin utgångspunkt i det något insomnade svenska ordet harm. Detta betyder ungefär ”rättfärdigad ilska”, och innebär inte bara att man är arg, utan också att man har goda skäl för att vara arg på provokatören.⁵⁷

För det första angriper vederbörande alltså offret för att denne genom sitt uppträdande gjort honom arg, vilket enligt författarna kan vara ett mer intellektuellt än känslomässigt tillstånd och därmed inte nödvändigtvis måste ta sitt uttryck i upprördhet. En benägenhet att vid tillfälle visa fientlighet kan vara länge, och med tiden till och med förstärkas genom grubblerier (jfr hot anger). *För det andra* har den kränkte goda skäl att vara arg. Normalt krävs av envar att man skall behärska sig och inte tappa kontrollen över sig själv. Detta gäller oavsett vilken motgång som drabbat en och fått en arg. När vreden kvalificerar sig som harm är det icke desto mindre, menar von Hirsch och Jareborg, tillåtet att låta den få utlopp. Harm innefattar alltså att någon har goda skäl för sin ilska och för att visa den, men han behöver inte ha goda skäl att göra som han gör för att manifesteras den. Utgångspunkten är ju trots allt vid till exempel provocerad misshandel att gärningsmannen inte är berättigad att föröva misshandeln.⁵⁸

Att gärningsmannen har goda skäl att vara arg gör det inte nödvändigtvis svårare för honom att behärska sig. Ibland kanske fallet är så, men det förhållande att en känsla är stark är inte tillräckligt för att se mildare på handlingen vari den tagit sig uttryck. Straffrätten har ju som ett av sina syften är ju att tvinga folk att behärska starka känslor av vrede, hat etc. Om den som är arg har fått ”en framgångsrik moralisk fostran” skall samvetet fungera som en tygel.⁵⁹ Brister hans självbehärskning har han gjort något en moralisk person bör avhålla sig ifrån, och detta gör inte i och för sig hans gärning mindre klandervärd. von Hirsch och Jareborg menar emellertid att

---

⁵⁵ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 439.

⁵⁶ I motsats till vad som gäller för den skeppsbrutne i livbåten försämras inte den kränktes situation av att han inte gör något, varför anspråk på lindrigare bedömning får härledas från att den provocerade blivit kränkt snarare än från att intressen hotas.

⁵⁷ von Hirsch och Jareborg, s 439ff. För att en berättigad vrede ska kunna kallas harm krävs att den riktas mot en själv eller någon som står en så nära att man identifierar sig med denna, enligt von Hirsch och Jareborg, s 440.

⁵⁸ von Hirsch och Jareborg, s 440f.

⁵⁹ von Hirsch och Jareborg, s 441.

när vreden är kvalificerad som harm är inte läget så entydigt. Den som inte kan visa harm vid allvarliga kränkningar har ofta alltför dålig självkänsla och tillmäter sina rättigheter alltför lågt värde, varför ett vredesutbrott vid en kränkning kan vara den moraliskt sett riktiga och bästa reaktionen.⁶⁰ Härigenom menar von Hirsch och Jareborg att samvetet inte bara blir en tygel, utan även en sporre. Det är legitimt att låta den rättmätiga ilskan få utlopp i exempelvis rena känslouttryck, erinringar eller inledande av rättsliga åtgärder. Det är bara vissa åtgärder som inte tillåts, och där förväntas den provocerade att dra gränsen. Gärningsmannen blir enligt deras sätt att se det mindre klandervärd redan på grund av det faktum att någon form av retorsion är motiverad från moralisk synpunkt. von Hirsch och Jareborg menar här att etiska skäl drar åt motsatta håll och att den som gör fel när moraliskt relevanta skäl står mot varandra förtjänar mer sympati än den som har moralen helt emot sig.⁶¹ Detta kan tyckas korrespondera med Horders syn på provokationens natur (se s 21 ovan). Båda teorierna anser att en reaktion till en viss grad är berättigad. Man kan säga att Horder menar att överdriften i reaktionen beror på psykisk instabilitet till följd av ilska, medan von Hirsch, Jareborg och Narayan menar att överdriften beror på ett moraliskt dilemma i gärningsmannens inre.

Till skillnad från common law menar man här att förmågan till självbehärskning inte är nedsatt, utan att kravet på sådan är satt lägre. Det som är problematiskt är att föra över insikten om vad som är rätt och fel till handling. Den kränktes svårighet att hantera sin reaktion är alltså oftast inte kunskapsmässig.⁶² En annan fråga relaterad till gärningsmannens kunskap är den hur det skall bedömas om någon misstagit sig och felaktigt tror sig ha goda skäl för harm. von Hirsch och Jareborg menar att det, precis som övriga inslag i skuldbedömningen, är gärningsmannens subjektiva upplevelse som är utgångspunkten. Den som uppriktigt tror sig vara kränkt förtjänar i princip mindre klander, oberoende av om han faktiskt är kränkt eller ej. Författarna reserverar dock detta resonemang mot fall där vederbörandes tro inte är rationell, och han kan klandras för att inte gjort mer för att ta reda på sanningen, samt fall av ”moralvillfarelse”.⁶³

3.3.2 En vidareutveckling

von Hirsch och Narayan bygger ut den av von Hirsch och Jareborg tidigare

---

⁶⁰ von Hirsch och Jareborg, s 441.

⁶¹ Den provocerade, till skillnad från den oprovocerade, bör vara arg och bör göra något men han får inte gå över en viss linje. Om man går för långt och passerar linjen är man klandervärd, men inte lika mycket som den som inte kränkts. von Hirsch och Jareborg, 1986, s 441f.

⁶² von Hirsch och Jareborg, 1986, s 442.

⁶³ von Hirsch och Jareborg, 1986, s 442f. Jag antar att författarna med ”moralvillfarelse” menar den sortens fall som Träskman tar upp i en artikel. Det kan till exempel handla om att en person med starkt rasistiska värderingar blir provocerad av att en invandrare (berättigat) kritiserar honom, varvid hans känsla av att blivit provocerad grundar sig i hans personliga antipatier mot personer ur en viss folkgrupp snarare än ett verkligt angrepp. Träskman, Per Ole, ”Normalfall eller dödande med förmildrande särdrag – gränsen mellan mord och dråp”, I: Juridisk Tidskrift nr 2 1995/96, s 443.

framlagda teorin, och kallar den för en ”moral conflict model”. Den bygger emellertid på samma grund; samvetets paradoxala roller – att aktörens samvete sporrar impulsen att ta hämnd, samtidigt som det tyglar vilket uttryckssätt som väljs – är det som grundar vår sympati för den tilltalade. Det som pågår i aktören är en ”moralisk konflikt” mellan de båda moralbudena.

Modellen antar att den tilltalade agerade som han gjorde i kraft av hans känsla av harm över oförrätten han led.⁶⁴ von Hirsch och Narayan anser att även om motiv inte är lätta att blottlägga i en brottsmålsrättegång skall det krävas inte bara ett fastslående rörande orättfärdigheten i offrets uppförande, utan även ett utslag att den tilltalade var huvudsakligen motiverad av känslan att ha blivit förorättad av offret. Detta kräver lämplig formulering, kanske i termer av att den tilltalade agerade ”primärt utifrån en känsla av harm” över offrets oförrätt.⁶⁵

3.3.3 Horders kritik

Horder går i polemik med von Hirsch och Narayan angående the moral conflict model⁶⁶, och menar att modellen har tillkortakommanden. För det första misslyckas den med att förklara varför man skulle vilja ursäktas i ett fall där den tilltalade agerat spontant och omedelbart utan att uppleva någon moralisk konflikt.⁶⁷ Horder menar att ibland tar vrede/ilska formen av rättmätig indignation, varvid man kan uppleva en kamp att hålla tillbaka sina känslor som en del av den moraliska konflikt som modellen beskriver. Vid andra tillfällen kan å andra sidan vreden upplevas som att förlora kontrollen, vari aktören inte upplever någon kamp eller konflikt eftersom han reagerar spontant på provokationen under det att han är fångslad av en plötsligt hänförelse.⁶⁸

Vidare invänder Horder att modellen inte sörjer för att någon beräkning görs av graden av konflikt mellan känslor. Om en person har blivit förorättad – och således en sida ropar efter vedergällning medan den andra sidan manar till återhållning – skall det inte då spela roll för en ursäkt hur stark och

---

⁶⁴ von Hirsch och Narayan, 1996, s 5f.

⁶⁵ Målet skulle vara att begränsa försvaret till verkliga fall av personlig provokation och att exkludera fall vari dolda motiv överväger, t.ex. vid undanröjande av personer inom organiserad brottslighet, uppgörelser mellan rivaliserande gäng, och politiska attacker. Man kan i samband med detta fundera över om inte någon kompletterade restriktioner vore till hjälp, t.ex. sådana mot oförrätter som ligger långt tillbaks i det förflutna. Trots att man inte resonerar i termer av omedelbarhetskrav, som common law gör, tycker von Hirsch och Narayan att en väldigt lång fördröjning av responsen gör att det kan finnas anledning att misstänka att det fanns andra motiv som övervägde. Författarna menar att det kan krävas ytterligare funderingar över hur man kan exkludera hämndattacker och liknande utan att störa legitima fall av provokation. von Hirsch och Narayan, 1996, s 7.

⁶⁶ Kritiken riktar sig alltså mot von Hirsch och Narayans artikel, och inte von Hirsch och Jareborgs. Argumenten som Horder bemöter är emellertid liknande den i den tidigare artikeln av von Hirsch och Jareborg.

⁶⁷ Horder, 1996, s 6.

⁶⁸ Horder, 1996, s 4.

överväldigande drivet att vedergälla var?⁶⁹ Inte heller anser Horder att modellen tillhandahåller kriterier för att skilja mellan vad som är ursäktande med den moraliska konflikten vid provokation, och vad som i andra fall kvarstår som ursäktligt trots moraliska konflikter. Vilka sorters konflikter mellan känslor, föregående orätt handlande, skall falla under beskyddet av en laglig ursäkt?⁷⁰

Horder anser slutligen att the moral conflict model helt enkelt fokuserar på fel sak. Begreppet moralisk konflikt förklarar på ett adekvat sätt hur det ofta är att känna sig arg: man önskar att hämnas, men samvetet håller tillbaka. Men att känna att man vill vedergälla, och att faktiskt i vrede vedergälla, är olika (om än relaterade) fenomen.⁷¹ Horder menar att hans uppfattning att ilska ger ett trängande, om tillfälligt, moraliskt företräde åt begäret att ge igen är menat att tillhandahålla en brygga mellan känsla och handling vid ilska som grundar en ursäkt för det senare, på ett sätt som ”the moral conflict model” inte tillfredsställande gör.⁷²

3.4 Sammanfattande kommentarer

Frågorna som tagits upp i teorierna ovan illustrerar väl de moraliska dilemman som uppkommer runt provokationen – som fenomen och som rättslig konstruktion. Några av våra mest namnkunniga straffrättsprofessorer kan inte alls komma överens om själva grunderna för provokation, men detta är ju i och för sig inget nytt inom vetenskapen. Det av von Hirsch, Jareborg och Narayan anförda argumentet att aktören vid normalfallet av provokation inte förlorar sin självkontroll, är enligt min mening värt att beakta. Horders invändning att en förlust av självkontroll inte behöver vara speciellt omfattande, har svårt att förklara fall där provokationssituationen slutat i ett uppsåtligt dödande. För de flesta personer torde kontrollen mot att döda någon vara tämligen omfattande och grundmurad. Där kan emellertid hans resonemang om provokationens svårighetsgrad vara till viss hjälp. Detta leder tankarna till att brottet på något vis skall vara proportionerligt till provokationen. Det finns dock anledning att misstänka att detta inte alltid är fallet, vilket skall tas upp i kapitel 5 och 6.

Även Horders invändning mot samvetets dubbla roller förtjänar beaktande, i det att gärningsmannen kanske inte alls upplever någon moralisk konflikt.

---

⁶⁹ Horder, 1996, s 6.

⁷⁰ Horder tar följande exempel: Om jag ser någon som tappar pengar måste jag, om jag plockar upp pengarna, återbörda dem istället för att behålla dem. Men säg att jag vid det tillfället kan ge pengarna till ett barn som har tappat sina busspengar till kvällens hemresa, och jag inte har några egna att ge barnet. I detta fall må jag mycket väl uppleva en konflikt mellan min önskan att hjälpa ett barn i svårigheter och skyldigheten att agera som lagen kräver av mig. Horder, 1996, s 6. Enligt svensk lag torde detta exempel kunna falla under punkten 4 i BrB 29:3 (stark mänsklig medkänsla).

⁷¹ Man kan alltså inte anta att *skälen* för att förklara och ursäkta känslor av vrede är samma som existerar eller inte existerar för att förklara och ursäkta *agerande* under vrede.

⁷² Horder, 1996, s 6f.

Även gärningsmän som söker bråk, och således reagerar direkt vid minsta provocerande uttalande, torde få tillgodoräkna sig provokation om domstolen bedömer att en sådan skett. Enligt von Hirsch och Narayan skall detta inte vara fallet eftersom det skall slås fast att gärningsmannen var motiverad av harm över oförrätten. Men detta måste, precis som de också skriver vara väldigt svårt att slå fast.

von Hirsch och Jareborg har ett resonemang om att ifall individen bara fått en moralisk god fostran fungerar samvetet på det tänkta sättet. Dessa frågor kan givetvis kopplas till naturvetenskapen. Horders och common laws synsätt stöds till viss del av psykologisk forskning, visande att ilska de facto sätter ner förmågan till resonemang som är klara och adekvata. Hög s.k. arousal tenderar att styra individens fokus mot stimuli kopplade till överlevnad eller mot den dominanta aspekten av stimuli. Detta medför selektiv varseblivning i form av ett ”tunnelseende”, vilket kan medföra att aspekter av en situation försvinner ur individens medvetande.⁷³ Emellertid kan, som von Hirsch och Jareborg menar, en individ lida av ”moralvillfarelse”, vilket torde kunna leda till att de får hög arousal av att bli ifrågasatt av någon tillhörig en grupp, etnicitet, sexuell läggning etc., som de inte gillar. Alldeles oavsett sådana moralvillfarelser kan man dock anse det problematiskt att se samvetet som en generell abstraktion, lika för alla människor.

Jag skall här inte fastna i resonemang som bygger på psykologi och naturvetenskap, därtill räcker inte mina kunskaper (här kan vara på sin plats att efterfråga tvärvetenskaplig forskning på just ämnet ifråga). Istället kan man ställa frågan om inte teorierna ovan, trots deras förtjänster, inte lämnar en hel del frågor obesvarade. Enligt common law skall den tillfälliga lapsusen hos gärningsmannen prövas mot en slags förnuftig person. Denna lösning skall enligt Horder också lägga fokus på oförrätten, på så vis att det centrala blir en prövning av provokationens svårighetsgrad. Men vem har fått stå modell för en sådan förnuftig person? Hur vet vi, med von Hirsch och Narayan, vad som konstituerar en ”oförrätt”; skall denna förstås som en rättslig, moraliskt, eller kanske social oförrätt?⁷⁴ Samma frågor kan ställas om ”provokationens svårighetsgrad” vilken enligt Horder hamnar i fokus. Det är mycket som teorierna, trots deras förtjänster och komplexitet, inte ger svar på. Att ta ställning till sådana här värdebegrepp är i och för sig inget främmande för juridiken; uppställda normaliteter såsom ”förnuftig person” måste ibland förekomma, och förekommer också relativt frekvent.⁷⁵ De kan icke desto mindre vara svåra att handskas med (se även avdelning 6.1).

Även om teorierna skiljer sig mycket åt torde inte prövningarna som enligt teorierna skall göras i praktiken bli speciellt olika. Båda teorierna anser att en reaktion till en viss grad är berättigad, och överdriften i reaktionen beror antingen på psykisk instabilitet till följd av ilska eller på ett moraliskt

---

⁷³ Arousal kan översättas med upphetsning, aktivering. Lernestedt, 1996/97, s 331.

⁷⁴ Detta relaterar till vad som i bakgrunden skrivs om rättsstridiga och icke rättsstridiga provokationer. Frågan ställd av Horder, 1996, s 6.

⁷⁵ Ord som ”grov” och ”skäligen” är bara några.

dilemma i gärningsmannens inre. Men eftersom det även vid moraliskt dilemma måste fastställas att det var harm som drev gärningsmannen, och att allt för lång tid därmed inte bör ha gått mellan provokation och retorsion, är det troligen svårt att undgå något mått av psykologisk utvärdering ens med denna teori. Teorierna är dock förtjänstfulla på olika sätt, och förtjänar att byggas vidare på. Uppsatsen kommer i görligaste mån pröva resonemang i rättsfall mot ovan anförda tankegod.

4 Provokation vid olika straffrättsliga bedömningar

I common law-diskursen är provokationens förmildrande verkan främst en fråga för skillnaden mellan olika grader av uppsåtligt dödande. I svensk rätt stöter man vid en första anblick på provokation främst i samband med straffmätningen (förmildrande omständighet i BrB 29:3 p 1). Emellertid finns det många olika faktorer som inverkar på exempelvis valet mellan mord och dråp eller olika grader av misshandel, och provokation är en av dem. Provokation kan vidare även påverka påföljdsval.⁷⁶ I detta kapitel skall de olika bedömningar vari provokation kan spela in undersökas.

4.1 Något om gradbestämning och påföljdsbestämning

Påföljdsbestämningen, dvs. straffmätning och påföljdsval, regleras i Brottsbalkens kapitel 29 och 30. Sådant som påverkar straffmätningen påverkar också i viss mån påföljdsvalet. Innan man går in på påföljdsbestämningen av en gärning måste man göra en bedömning av det aktuella brottets placering i svårhetsgrad. I svensk rätt brukar man göra skillnad mellan, å ena sidan, ett visst brott placering i svårhetsgrad av en brottsart, till exempel om ett stöldbrott skall klassificeras som snatteri, stöld eller grov stöld, och, å andra sidan, det straffvärde som brottet i det enskilda fallet har.⁷⁷ Placeringen i svårhetsgrad är vad som avses med begreppet *svårhet* i den mer speciella betydelse som används i Sverige. Internationellt används begreppet svårhet i en utvidgad betydelse, där ett brott svårhet analyseras som en funktion av gärningens skadlighet/farlighet och gärningsmannens skuld.⁷⁸ Detta sistnämnda svårhetsbegrepp är dock centralt för straffvärdebedömningen (se vidare avdelning 4.3).

Gradindelning och straffvärdebedömning hänger samman på i stort sett följande vis: I det första steget fastställer man graden. I ett andra steg ser man vilken typ av standardfall brottet är, och om det är av en typ av fall där utgångspunkten bör vara en annan än straffminimum förflyttar man sig dit. Det tredje steget består i att konkretisera genom att göra en bedömning av särskilda omständigheter som är hänförliga till det brott som begåtts, dvs. ”brottsinterna” faktorer. Vilka faktorer som här är kvar att beakta beror på hur man konstruerar standardfallen. I det fjärde steget beaktas sedan de särskilda försvårande och förmildrande omständigheterna i BrB 29:2 och

---

⁷⁶ Utöver detta kan provokation grunda en nedsättning av utdömd kränkingsersättning, men detta behandlas inte i uppsatsen.

⁷⁷ Prop. 1988/89:120, s 79.

⁷⁸ Jareborg, Nils, ”Påföljdsbestämningens struktur”, I: Svensk Juristtidning nr 4 1992, s 259.

29:3. Först konstateras alltså vilken straffskala som är tillämplig. Redan för att kunna göra detta fordras för gradindelade brott en sorts preliminär bedömning av straffvärdet. Gradindelning och straffvärdebedömning är som en följd av detta åtminstone i någon mån sammanflätade. De faktorer som påverkar gradindelningen torde alltid ha att göra med straffvärdet, men det är inte så att allt som påverkar straffvärdet också påverkar gradindelningen.⁷⁹

4.2 Provokation som påverkande brottets placering i svårhetsgrad

De flesta brottstyper finns i olika svårighetsgrader, där uppgiften för domstolen blir att – utöver allt annat som skall bedömas – även ta reda på om fallet är normalt, grovt eller lindrigt.⁸⁰ Det som avgör rubriceringen är vissa eller rentav samtliga omständigheter. Nedan skall redogöras för huvuddragen i de överväganden som skall ligga till grund vid brottsrubricering hos två typer av våldsbrott: uppsåtligt dödande respektive misshandel. Uppsåtligt dödande har valts för att flera av de rättsfall som behandlar provokation är fall av uppsåtligt dödande, och det är även fall av uppsåtligt dödande som oftast tecknar bakgrunden till den diskussion om provokation som finns i främst common law-doktrinen. Misshandel har valts för att det torde vara det vanligaste brottet varvid provokation kan bli aktuellt. Eftersom denna uppsats lägger vikten vid just provokationens effekt, och inte gränsdragningen mellan mord och dråp eller olika grader av misshandel som sådan, skall ingen längre utvikning i ämnet göras. Då provokation bedöms som en omständighet av flera, är det dock meningsfullt att känna till vilka andra omständigheter som oftast tillmäts betydelse.

4.2.1 Något om gradbestämningen vid uppsåtligt dödande

Mord och dråp är olika grader av samma brottstyp. Fram till brottsbalkens införande var dråp huvudformen av uppsåtligt dödande, medan mord var ett fall av dödande som bedömdes som grövre än normalfallet. Mord kunde det exempelvis, enligt bland annat 1734 års lag, vara när dödandet skedde i lönnedom eller riktade sig mot en helt försvarslös person. I 1864 års strafflag ändrades mord till att beteckna ett dödande efter överläggning – ”av berått mod”. Dråp var ett oöverlagt dödande – ett dödande ”av hastigt mod”.⁸¹ Straffet för dråp kunde, som ovan nämnts, enligt SL 14:3 andra stycket

---

⁷⁹ Asp, Petter och von Hirsch, Andrew, ”Straffvärde”, I: Svensk Juristtidning nr 2 1999, s 173f.

⁸⁰ Dessa grader kan benämnas som olika brott (till exempel mord/dråp eller grov stöld/stöld/snatteri), och i vissa sådana fall kan ytterligare händelseförlopp inrymmas under den ena graden (se till exempel häleri och häleriförseelse). Oavsett namn eller vidare tillämpningsområde för något av alternativen är det dock grader av samma brott det är fråga om så länge rekvisiten överensstämmer.

⁸¹ Träskman, 1995/96, s 434.

sättas ned, om gärningsmannen ”utan egen skuld blivit genom svår förolämpning eller synnerlig misshandel av den dräpte till vrede retad eller om omständigheterna eljest är synnerligen mildrande”.

I Brottsbalken ändrades detta. Mord (BrB 3:1) blev huvudformen av uppsåtligt dödande, medan dråp (BrB 3:2) kom att beteckna ett fall som är mindre grovt. Man måste alltså fortfarande, precis som när förhållandet var det omvända, värdera vad som gör ett uppsåtligt dödande mer eller mindre grovt, men idag läggs en helhetsbedömning till grund för rubriceringen. Avgörande skall enligt förarbetena främst vara om gärningen är av ”särskilt farlig art”.⁸² I lagens förarbeten har man också angett vissa hållpunkter för när ett uppsåtligt dödande normalt sett inte bör anses som mindre grovt.⁸³ Skillnaden i bedömningen torde vara att fokus nu hamnar på att pröva om det kan finnas förmildrande omständigheter som gör att presumptionen för normalfallet mord bryts. Att hållpunkter uppställts för när dödandet inte bör anses som mindre grovt skulle kunna tolkas som att, trots det faktum att mord är huvudbrottet, bedömningen ändå bygger på mord som det som är undantaget.

De kvalificerande omständigheter som tas upp i förarbetena är:

- dödandet ingår i en plan för genomförande av annat brott, till exempel för att främja ett rån (dödande för främjande anses för övrigt mer graverande än dödande för att dölja brott)
- dödandet sker på ett sätt som är svårt att upptäcka eller ger annat prov på förslagenhet
- dödandet medför onödigt lidande för offret (t.ex. skett under grov misshandel eller efter sexualbrott) eller är på annat sätt uttryck för ovanlig grymhet⁸⁴
- dödandet har skett under utnyttjande av allmän nöd eller fara
- flera personer har deltagit i dödandet
- dödandet avser nära anhörig (utom i euthanasifall)⁸⁵

Dessa hållpunkter har kompletterats genom praxis och doktrin. Per Ole Träskman, professor i straffrätt, gör i en artikel en redovisning av kvalificerande respektive förmildrande omständigheter som identifierats i nordisk rätt.⁸⁶ Denna redovisning skall här summariskt refereras:

1 – Gärningsmannen och hans avsikter)

Kvalificerande: Troligen är fall av direkt uppsåt mer straffvärda än fall av eventuellt uppsåt. Berätt mod, dvs. ett dödande efter moget övervägande,

---

⁸² Holmqvist, Lena et. al., Brottsbalken: En kommentar. Del I (1-12 kap.): Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m., Norstedts juridik, Stockholm 2000, s 155.

⁸³ Träskman, 1995/96, s 434f, 439.

⁸⁴ Valet av vapen och det sätt som vapnet använts på kan tillmätas viss betydelse vid bedömningen av om dödandet skett på ett synnerligen rått och grymt sätt. Annars kan inte själva användandet av vapen i sig kvalificera, som det ofta gör vid misshandelsfall, eftersom ett användande av vapen kan sägas rymmas inom ramen för det ”normala” dödandet. Träskman, 1995/96, s 441.

⁸⁵ Jareborg, Nils, Brotten I (2 uppl.), Norstedts, Lund 1989, s 186f.

⁸⁶ Hela den efterföljande uppställningen bygger på Träskman, 1995/96 s 438ff.

kan fortfarande i många fall användas som kvalificerande omständighet. Att dödandet skett för att skrämja andra än offret är också försvårande. Förmildrande: Dödande som sker av medlidande har bedömts som dråp. Ett dödande som begås av person som själv befinner sig i ett upprivet tillstånd på grund av t.ex. en olycka, eller i djup misär likaså. Dödandet i affekt kan också motivera att gärningen bedöms som dråp, vilket har uttryckts som ”tillfälligt stark affekt” (NJA 1975 s 594), i ett ”tillstånd av besinningslöst raseri” (NJA 1987 s 33) eller i ett tillstånd av okontrollerat ursinne. Detta affekttillstånd kan vara en följd av fysisk eller psykisk provokation, av svartsjuka, av misstanke om otrohet etc.⁸⁷

2 – Brottsituationen och sättet för dödandet)

Kvalificerande: Förutom de i förarbetena upptagna, ovan redovisade, omständigheterna kan det vara kvalificerande att genom dödandet *försorsaka* allmän fara. Förmildrande kan det till exempel vara om dödandet sker i en situation som påminner om en sådan nödsituation som kan leda till ansvarsfrihet utan att vara det. Likaså vid en felbedömning i nödsituationer, då gärningsmannen inte kan undvika att döda någon hur han än betar sig.⁸⁸

3 – Relationen mellan gärningsman och offer)

Kvalificerande: De fall där gärningsmannen dödat en för honom tidigare helt okänd person vara kvalificerade. Vidare torde ett dödande som utgör hämnd mot en person för något som denne gjort i egenskap av innehavare av ett visst arbete eller ställning vara att bedöma som mord. Förmildrande: Situationer då någon tagit livet av sin ”plågoande” har bedömts som dråp. I ett norskt rättsfall bedömdes en livssituation, i vilken en hustru befann sig genom hennes mans ständiga kränkningar, misshandel och inskränkningar av livsutrymme, som så svår att hon friades på grund av nöd.⁸⁹ Detta skulle kunna ses som en form av provokation.

Som synes kan provokation vara hänförlig till kategorin gärningsmannens motiv och avsikter eller kategorin som inbegriper relationen mellan gärningsman och offer. I sammanhanget kan noteras att gärningsman och offer vid mord och dråp vanligtvis är nära bekanta. Jareborg konstaterar härvid att ”dödande som provocerats genom misshandel, förolämpningar e dyl., eller eljest har sitt ursprung i misshälligheter, slitningar, svartsjuka, osv. är ofta att bedöma som dråp”.⁹⁰

4.2.2 Något om gradbestämningen vid misshandel

Misshandel, reglerat i BrB 3:5, innebär att uppsåtligen tillfoga någon kroppsskada, sjukdom eller smärta, eller att försätta vederbörande i vanmakt eller annat liknande tillstånd. Misshandel som är *ringa* utgör en särskild brottstyp, och gränsdragningen skall göras utifrån samtliga omständigheter

---

⁸⁷ Träskman, 1995/96, s 439f.

⁸⁸ Träskman, 1995/96, s 440f.

⁸⁹ Träskman, 1995/96, s 441f.

⁹⁰ Jareborg, 1989, s 186.

vid brottet, inte bara skadans svårhet. *Grov misshandel* återfinns i BrB 2:6. Där anges en rad faktorer som särskilt skall beaktas vid en bedömning av om misshandeln är grov:

- 1) gärningen var livsfarlig
- 2) offret tillfogades svår kroppsskada eller svår sjukdom
- 3) gärningsmannen visade eljest synnerlig hänsynslöshet eller råhet

Straffet för misshandel kunde i gamla Strafflagen, som ovan nämnts, sättas ned om omständigheterna ”voro /.../ sådana att han svårligen kunnat sig besinna” (SL 5:3 andra st.). Det kan här erinras att vid införandet av Brottsbalken det bl.a. avsågs att ge uttryck för en strängare syn på våldsbrott, och att endast misshandel som framgår som tämligen bagatellartad skall bedömas som ringa. Provokation upptas av Jareborg som ett exempel på vad som kan föranleda att misshandeln bedöms som ringa, även om skadan inte är ringa. Vad det gäller provokation kan vidare sägas att oprovcerad misshandel, bl.a. i form av gatuöverfall, är tänkt att bedömas strängt.⁹¹ Se även nedan avdelning 4.3.3.

Det ovanstående är bland annat tänkt att tjäna som ett stöd inför kommande rättsfallsredogörelser. Först emellertid vidare till nästa steg – påföljdsbestämningen.

4.3 Provokation som en omständighet vid påföljdsbestämning

När så bedömningen av den aktuella gärningens placering i svårhetsgrad är gjord, går bedömningen över till påföljdsbestämningen.

4.3.1 Straffvärde

Påföljdsbestämningsreglerna är uppbyggda så att domstolen först, med beaktande av intresset för en enhetlig rättstillämpning, skall göra en bedömning av det aktuella brottets svårighetsbedömning inom ramen för brottstypen, vilket mynnar ut i *det konkreta straffvärdet*.⁹² Detta straffvärde bildar sedan utgångspunkten för påföljdsbestämningen. När en gärnings straffvärde skall fastställas finns en rad olika omständigheter som skall beaktas, s.k. *straffvärdefaktorer*. En enhetlig rättstillämpning kräver att man vid bedömningen av brottets straffvärde beaktar ungefär samma omständigheter och tillskriver dem samma vikt. Bakgrunden till gärningsmannens handlande är av stor betydelse, och de motiv som legat bakom handlande kan göra att två objektivt sett lika gärningar kan vara att

---

⁹¹ Jareborg, 1989, s 191f.

⁹² Inte att förväxla med *det abstrakta straffvärdet* som i princip är samma sak som brottets straffskala, dvs. hur allvarligt brottet är jämfört med andra brottstyper. I fortsättningen avses med straffvärde det konkreta straffvärdet.

bedöma som mycket olika i straffvärdehänseende.⁹³

Utgångspunkten finns i BrB 29:1 andra stycket, där det stadgas att vid den bedömning som görs

/.../ skall särskilt beaktas den skada, kränkning, eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft.

Detta brukar uttryckas som att straffvärdet i princip utgör en funktion av gärnings skadlighet ("skada, kränkning") eller farlighet ("fara") och den brottsliges skuld ("avsikter eller motiv").

Först skall *brottsinterna* omständigheter som påverkar gärningens skadlighet/farlighet samt gärningsmannens skuld i förmildrande eller försvårande riktning beaktas. Sådana omständigheter har ofta stor betydelse för både brottsrubricering och gärningens placering i svårighetsgrad, och gör att brottet ses som mer alternativt mindre förkastligt. De förmildrande och försvårande omständigheter vilka så att säga går utanför själva gärningen som brott kallas *brottsexterna* straffvärdefaktorer. Dessa, i BrB 29:2 och 29:3, uppräknade omständigheter kan också ses som exempel på faktorer vilka gör gärningen mer skadlig/farlig eller gärningsmannens skuld större.⁹⁴ Generellt kan sägas att skada är en brottsintern omständighet medan skuld är en brottsextern.⁹⁵ Den förmildrande inverkan som offrets provokation kan ha torde främst vara att bedöma som en minskning av gärningsmannens skuld.⁹⁶ Den för provokation aktuella paragrafen är BrB 29:3:

Brottsbalken 29 kap 3 §

Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,
2. om den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,
4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla eller
5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Lag (1994:458).

---

⁹³ SOU 1995:91, s 96.

⁹⁴ Josef Zila, Det straffrättsliga påföljdssystemet, Norstedts, Stockholm 1998, s. 43f, samt Jareborg och Zila, 2007, s 107ff.

⁹⁵ Jareborg, Nils och Zila, Josef, Straffrättens påföljdslära (2 uppl.), Norstedts juridik AB, Stockholm 2007, s 107f.

⁹⁶ von Hirsch, Andrew, Proportionalitet och straffbestämning, Iustus förlag AB, Uppsala 2001, s 93. *Kränkning* är emellertid upptaget som en del av skadligheten, varför provokation även skulle kunna tänkas höra samman med gärningens skadlighet, i det att kränkningen mot offret anses mindre om vederbörande själv provocerat fram brottet. Den jämkning av kränkningersättningen som kan bli aktuell ger ett visst stöd för detta. Häri ligger återigen osäkerheten i vilken "sida" provokation hör hemma på.

Uppräkningen i både BrB 29:2 och 29:3 är exemplifierande, och är närmast att betrakta som en kodifiering av vad som beaktats i praxis. Även andra ände i dessa bestämmelser nämnda omständigheterna kan dock vara försvårande eller förmildrande. Utrymmet för att ta hänsyn till sådant som inte är upptaget är större vid förmildrande än vid försvårande omständigheter.⁹⁷

De försvårande och förmildrande omständigheterna beaktas vid sidan av vad som gäller för varje enskild brottstyp, varför omständigheter som utgör ett rekvisit för det aktuella brottet som huvudregel inte beaktas som förmildrande eller försvårande. Däremot kan det rekvisit som föranlett att ett brott bedöms som grovt/mindre grovt ha uppfyllts med sådan intensitet att enbart det faktum att brottet placeras i en högre/lägre svårighetsgrad inte uttrycker brottets straffvärde fullt ut. I sådana fall, där man kan säga att den aktuella försvårande/förmildrande faktorn spiller över gradbestämningen, föreligger inga hinder att beakta denna omständighet även vid bedömningen av brottets konkreta straffvärde.⁹⁸

Som en av de förmildrande omständigheterna i BrB 29:3 anges i första punkten, som nämnts, att brottet ”föranletts av någon annans grovt kränkande beteende”. Denna formulering föreslogs av Strafflagberedningen redan 1948, men enligt det förslaget skulle denna omständighet inte vara grund enbart för nedsättning av straffet, utan även kunna grunda eftergift av påföljd eller åtal. Förslaget gick således längre än det av Johan Thyrén framlagda utkastet om straffminskning då gärningsmannen ”utan egen skuld blivit av den, mot vilken brottet begicks, till vrede retad och i sådant vredesmod brottet förövat”.⁹⁹

I förarbetena står föga att utläsa om hur man resonerat kring punkten. Där anges dock att bestämmelsen är avsedd att tillämpas med stor försiktighet och att det huvudsakliga tillämpningsområdet torde vara misshandel.¹⁰⁰ Frågan är om inte principen bakom detta uttalande borde gälla vid provokation som grund för brottsrubriceringen såväl som straffmätningen. Att ett kränkande beteende kan ha inverkan på gradbestämningen vid uppsåtligt dödande, men påverka straffvärdet endast vid misshandel förefaller lite inkonsekvent. I förarbetena, som en kommentar till BrB 29:3 p 2 (sinnesrörelse), står också att brott som ”begås i affekt efter provokation” främst faller under punkt 1. Se mer om detta under avsnitt 4.4.3.

Som synes av förstärkningsordet *grovt* i ”grovt kränkande beteende” krävs, precis som vid de flesta andra förmildrande eller försvårande omständigheter, påtagliga kvalitetsskillnader. Detta utesluter emellertid inte att kränkande beteende som inte är grovt kan beaktas med stöd av BrB 29:1 andra stycket.¹⁰¹ Hovrättslagmannen Martin Borgeke argumenterar för att

---

⁹⁷ Zila, 1998, s. 44.

⁹⁸ Zila, 1998, s. 44f.

⁹⁹ Thyrén, 1916, *Förberedande utkast till strafflag*, s 52, enligt Nelson, 1950, s 216.

¹⁰⁰ Prop. 1987/88:120, s 85.

¹⁰¹ Jareborg och Zila, 2007, s 105f.

förstärkningsorden i Brottsbalkens 29:2 och 29:3 bör slopas. Det bör i enlighet med detta inte krävas att ett kränkande beteende har varit *grovt* (29:3 p. 1) för att straffvärdet skall påverkas. Borgeke menar att förstärkningsorden inte stämmer överens med rådande praxis och att sådana bland annat riskerar att medföra tröskeleffekter. Sådana tröskeleffekter har man i senare bestämmelser velat undvika, varför en viss inkongruens uppstått mellan exempelvis olika punkter i samma paragraf.¹⁰²

Punkterna två, tre och fyra i BrB 29:3 sätter fokus på gärningsmannens personliga särdrag och bevekelsegrunder. Provokationspunkten skiljer sig från de andra förmildrande omständigheterna på så sätt att det är den tydligt uttalar sig om offrets beteende. Den torde därmed kräva en mer explicit utredning av även offrets beteenden och motiv, vid sidan av de utvärderingar av den brottsliga gärningen och gärningsmannens förhållanden (t.ex. i relation till de s.k. billighetsskälen i BrB 29:5) som alltid ligger till grund för straffmätningen. Den sista punkten i BrB 29:3 hänvisar också indirekt till offrets beteende, eftersom den tar sikte på situationer av icke ursäktad nödvärnsexcess. Provokation och sådana excessituationer har vissa likheter (se 4.4.1).

4.3.2 Påföljdsval

För val av påföljd krävs att en preliminär straffmätning har skett. Om man vid en sådan kommer fram till att böter är en tillräcklig reaktion på det aktuella brottet kan en slutgiltig straffmätning ske, med beaktande av de omständigheter som ovan redovisats. Om resultatet av den preliminära straffmätningen istället blir fängelse aktualiseras reglerna om påföljdsval i Brottsbalkens 30:e kapitel.

Enligt BrB 30:1 första stycket är vid val av påföljd fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn. Syftet med bestämmelsen är att lägga en grund för en presumtion *mot* användning av fängelse. I BrB 30:4 första stycket befasts denna presumtion genom ett fastslående av att vid val av påföljd skall fästas särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Denna bestämmelse gäller inte valet mellan fängelse och böter, eftersom detta sker genom straffmätning, utan valet mellan fängelses och villkorlig dom eller skyddstillsyn.¹⁰³

I BrB 30:4 andra stycket utpekas tre typer av omständigheter som kan göra att presumtionen mot fängelse bryts: brottslighetens straffvärde, brottslighetens art samt återfall. Vad som avses med brottslighetens art är omstritt och tämligen oklart. Enligt förarbetena rör det sig om brott som främst av allmänpreventiva skäl normalt anses skola medföra ett kortare

---

¹⁰² Sådan inkongruens råder mellan de första sex punkterna och de två sista i BrB 29:2. Borgeke, Martin, "Påföljdsval och straffmätning – nytt vin i gamla läglar?", I: Svensk Juristtidning nr 10 2004, s 885.

¹⁰³ Jareborg och Zila, s 134f.

fängelsestraff även om de inte har ett särskilt högt straffvärde. Misshandel anses enligt en exemplifiering i förarbetena vara ett sådant s.k. artbrott.¹⁰⁴ Det faktum att en gärning som rubriceras som ett brott tillhörande en sådan brottstyp som exemplifierats i förarbetena skall emellertid inte automatiskt göra att gärningen skall anses vara av sådan art att påföljden enbart med hänsyn härtill skall bestämmas till fängelse. Angående misshandel uttalas i propositionen att oprovocerad gatumisshandel gör presumtionen för fängelse stark, medan s.k. ”dansbaneslagsmål” mellan två berusade personer inte sällan anses böra motivera någon mer ingripande påföljd än villkorlig dom jämte böter.¹⁰⁵

Uppfattningen att ett artbrott inte kan ha ett straffvärde på mer än 1 års fängelse är tämligen spridd. Förvisso blir brottslighetens art oftast relevant att ta med i bedömningen vid mindre straffvärden, men ett brott förlorar inte sin artbrottskaraktär bara för att straffvärdet är högt. Inte heller medför det faktum att en omständighet varit relevant för att en bedöma en gärning som ett artbrott några hinder för att samma omständighet också kan påverka straffvärdet. Frånvaro av provokation kan vara en sådan omständighet.¹⁰⁶

Det finns alltså tre olika bedömningar – gradbestämning, straffmätning och påföljdsval – där provokation från målsägandens sida i viss mån kan tillgodoräknas den tilltalade. Dessutom kan det påverka kränkingsersättningen, vilket här inte behandlas. För att ytterligare belysa komplexiteten i de fall där provokation oftast blir aktuellt, skall i nästa avdelning några andra potentiellt aktuella straffrättsliga bestämmelser avhandlas.

4.4 Till provokation närliggande bedömningar

Några ansvarsfrihetsgrunder – vid vilka förhållandena ofta liknar de vid provokation – skall i denna avdelning gås igenom. Även förhållandet mellan affekt och provokation skall beröras. Slutligen återfinns också en reflektion runt alkohol och provokation, i relation till bestämmelsen om självförfällt rus i BrB 1:2.

4.4.1 Nödvärn och nödvärnsexcess

Nödvärn (BrB 24:1) är ett rättsenligt (berättigat) försvar i en nödvärns-situation, och gör en annars straffbelagd gärning tillåten om den inte är uppenbart oförsvarlig. Rätt till nödvärn föreligger mot: 1 – ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom, 2 – den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar

---

¹⁰⁴ Jareborg och Zila menar att denna benämning är olycklig eftersom den leder tanken från de omständigheter som konstituerat brottets art till brottstypen. Jareborg och Zila, s 135f.

¹⁰⁵ Prop. 1997/98:96 s 116f, enligt Jareborg och Zila s 136.

¹⁰⁶ Jareborg och Zila, s 137f.

gärning, 3 – den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, samt 4 – den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse. I fall där exempelvis mängden av våld bedöms som uppenbart oförsvarligt (nödvärnsexcess) kan den tilltalade ändå gå fri på grund av att han ”svårligen kunde besinna sig” (BrB 24:6).

I den juridiska doktrinen fördes i slutet av 1800-talet en diskussion om rätt till nödvärn mot angrepp å någons ära. I denna debatt yttrade justitierådet Hernmarck följande:

”Att använda våld mot den, som angriper med en ärekränkning, torde oftare vara egnadt att framkalla än att hindra ett fortsättande eller upprepande av densamma, hvarför en nödvärnshandling i allmänhet förfelar sitt ändamål. Därtill kommer, att det i de flesta fall är omöjligt att afgöra, huruvida en dylik våldsgärning verkligen har karakteren af nödvärn mot ett befaradt fortsättande eller upprepande af ärekränkningen eller om den icke snarare föröfvas af hämnd för den redan skedda förolämpningen och sålunda icke är hänförlig till nödvärn.”¹⁰⁷

Kommentaren är visserligen gammal, men belyser mycket väl något av provokationens svårigheter. I nutida svensk straffrätt erkänns inte bemötande av ord med våld som nödvärn. Det kan dock, som nedan skall visas, i fall då våld är inblandat i provokationen vara så att provokations-situationer ligger nära nödvärnssituationer, eller putativa sådana.

I fallet **NJA 1995 s 661** väcktes åtal för försök till dråp. Efter ett misslyckat rån försök mot en butik sköt en medhjälpare till butiksägaren, B, två skott med den från rånaren tagna pistolen mot den bil utanför butiken i vilken rånarens kompanjon, T, väntade. Skotten träffade T och tillfogade honom skador. B invände att han handlat i nödvärn. Tingsrätten uttalade sig om provokation på följande sätt: ”Det är enligt TR:ns uppfattning ganska uppenbart att B blivit utsatt för en mycket grov provokation från rånarnas sida och att han till följd därav haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande.”¹⁰⁸ Provokation diskuterades sedan varken av Hovrätten eller Högsta domstolen. HD menade att det objektivt sett inte förelåg någon nödvärnsrätt gentemot T, men att det förelåg en putativ nödvärnssituation. Denna bestod i att B uppfattat en handrörelse från T:s sida som avsikt att ta fram ett vapen. HD bedömde dock att det var uppenbart oförsvarligt att avlossa skott med ett livsfarligt skjutvapen, och B dömdes för grov misshandel och vållande till kroppsskada, grovt brott. I påföljdsbestämningen hänvisade HD till både BrB 29:3 p 1 och p 5.

Att HD ansåg både provokation och putativ nödvärnsexcess vara samtidigt förmildrande, tyder på att dessa inte utesluter varandra. Den putativa nödvärnssituationen, och en excess av mängden försvarligt våld, måste anses ligga i gärningsmannens föreställningsvärld och psykiska reaktioner. Om upprördheten över en provokation även den ligger i gärningsmannens psyke, såsom förlust av självkontroll, skulle detta innebära att samma

---

¹⁰⁷ Hernmarck i 1890 års riksdag, Prop. Nr 21, Högsta domstolens protokoll, s 10, enligt Nelson, 1950, s 215.

¹⁰⁸ NJA 1995 s 661, s 665.

psykiska faktor härrörande från samma gärning beaktats ”dubbelt”. Kanske tyder detta på att provokationen enbart är bunden till offrets kränkning. Mot detta kan anföras att det var olika handlanden från offret som föranledde olika, men samtidigt, reaktioner som den tilltalade sedan tillgodoräknades: dels handrörelsen – delvis ursäktande den putativa nödvärnsexcessen – och dels själva rånet – delvis ursäktande retorsion på provokation.

Ett fall av helt annorlunda beskaffenhet är **NJA 1999 s 460**, vilket gällde en tämligen vanlig misshandelssituation. Den tilltalade, AK, anlände med taxi till ett torg. AK skulle kliva av medan hans kamrat skulle fortsätta färden. I det läget kom AGM fram och frågade om taxin var ledig, varpå en viss ordväxling följde mellan AK och AGM. När AK senare skulle passera taxikön upptäckte han att AGM stod i kön. AGM spottade en loska framför AK:s fötter, varpå AK blev arg och frågade AGM vad denne sysslade med. På något sätt hamnade de två bakom taxikön där de stod ansikte mot ansikte och smågruffade med varandra. Avståndet mellan dem var mycket kort. Plötsligt kom AGM:s knytnäve farande mot AK, men träffade honom inte eftersom han hann hoppa undan. I det läget ”for AK:s knytnäve rakt i ansiktet på AGM”. *Tingsrätten* bedömde att det slag som AK utdelade inte kunde betraktas som en nödvärnshandling, utan ”får tolkas som ett svar på AGM:s provokation”. Vid valet av påföljd beaktade TR:n, förutom det faktum att inget tydde på att AK i vanliga fall var benägen att tillgripa våld, varigenom man såg händelsen som en engångsföreteelse, att han ”vid gärningen var utsatt för påtaglig provokation från AGM:s sida. Påföljden befanns därför kunna stanna vid böter.” I *Hovrätten* blev bedömningen annorlunda. AK friades på grund av nödvärn och omständigheterna att AK hade kunnat undvika dispyten vid taxikön genom att bortse från AGM:s provokation och gå därifrån, ansågs inte föranleda inte någon annan bedömning. En ledamot var skiljaktig och anförde:

”Den som utsätts för ett brottsligt angrepp har rätt att med våld söka avvärja angreppet. Den rätten kan emellertid inte utsträckas till att avse alla de situationer där två antagonister på så sätt provocerar varandra att risken för att provokationerna skall övergå i våld framstår som uppenbar för var och en av dem. Det skulle kunna leda till invändningar om rätt till nödvärn i alla de typfall av misshandel, som har sin upprinnelse i gräl och provokationer som parterna till lika del bär ansvaret för. Den som väljer att fortsätta en provocerande argumentering i stället för att lämna platsen kan inte åberopa rätten till nödvärn för att möta ett angrepp som är en förutsebar följd av hans eget handlande.”

Högsta Domstolen friar slutligen AK på grund av nödvärn. HD tar därför inte upp något resonemang om provokation, utan uttalar istället att

”/.../ AK utdelat sitt slag omedelbart efter det att AGM försökt slå AK. Angreppet kan under sådana omständigheter inte anses ha varit avslutat när AK slog tillbaka /.../. För frågan om rätten till nödvärn saknar det också betydelse om AK endast avsett att värja sig mot angreppet eller haft andra motiv för att slå tillbaka. Även om det skulle ha varit möjligt för AK att avlägsna sig från platsen efter det att AGM försökt slå honom kan det /.../ inte anses uppenbart oförsvarligt att AK i stället stannat och bemött angreppet.

Det som bedömdes som en provokation i underrätterna blev alltså i HD bedömt som en nödvärnssituation. Det som avgjorde detta var att angreppet inte bedömdes som avslutat, alltså en fråga om omedelbarhet i tid.

Som synes av fallen ovan har provokation starkt samband med såväl nödvärn, vilket är en *berättigande* omständighet, som (putativ) nödvärnsexcess (på grund av att gärningsmannen svårligen kunde ha besinnat sig), vilket torde vara en kombination av för gärningsmannen berättigande och ursäktande omständigheter. I det senare fallet hade AK som första invändning samtycke, vilket uteslöts. Samtycke har emellertid också, precis som nödvärn, vissa beröringspunkter med provokation, vilket skall beröras i nästa avsnitt.

4.4.2 Samtycke och social adekvans

I vissa misshandelsfall, framför allt sådana då två parter retar upp varandra och ”hamnar i bråk”, kan det förefalla som om samtycke och provokation ligger nära varandra. I rättsfallet **RH 1994:31** hade den tilltalade (FD) erkänt misshandel men invänt att han blivit provocerad. De båda parterna hade under oklara omständigheter kommit i bråk vid innebandyspel under en gymnastiklektion, och närmast före det knytnävsslag som kom att ligga till grund för åtalet hade målsägande sagt ”kom igen, slå då” eller liknande. *Tingsrätten* fann det utrett att ”MJ uppmanat FD att slå, vilket är att bedöma som en provokation”. Denna beaktades i straffvärdebedömningen. Den tilltalade överklagade domen, med yrkande om påföljdseftergift under anförande av provokationen. *Hovrätten* ansåg sig enligt RB 51:23a ha att pröva endast frågan om påföljd för brottet: Härvid yttrade HovR att ”/.../ omständigheter hänförliga till brottet skall påverka straffvärdet medan omständigheter hänförliga till gärningsmannens personliga förhållanden eller hans handlande efter brottet kan utgöra grund för påföljdseftergift”. Den anförda omständigheten att FD blivit provocerad kunde i enlighet därmed inte grunda påföljdseftergift. En ledamot var skiljaktig och ansåg att prövning ”om gärningen över huvud taget konstituerar brott” borde ske, och att denna prövning borde ske med särskilt beaktande av den rättstillämpning rörande samtyckes ansvarsbefriande verkan som kommit till uttryck i NJA 1993 s. 553.¹⁰⁹

Tingsrättens bedömning att ”kom igen, slå då” skulle tolkas som en provokation är intressant. Den visar på att provokation, i den vidare betydelse där den kan påverka svårhetsgrad och påföljdsval, av rätten kan uppfattas enligt sin vardagsspråkliga definition och inte som ”kränkande beteende”.

Enligt Axberger kan det vid såväl offerprovokation som brottsprovokation

---

¹⁰⁹ Det av den skiljaktige ledamoten åberopade fallet gällde också det två skolpojkar som börjat bråka. Den tilltalade, JP, påtalade att det av honom utdelade slaget föregåtts av provokation från RS:s sida. TR:n och HovR:n tog hänsyn till provokation, medan HD lämnade åtalet utan bifall. HD bedömde att RS och JP varit lika aktiva under handgemänet och att det – när två ungdomar ”inlåter sig i bråk med varandra” och ”så länge bråket eller slagsmålet hålls på den nivån” – får det anses ligga i situationen som sådan att det inte kan bli fråga om ansvar, på grund av allmänna straffrättsliga grundsatser om samtyckes ansvarsbefriande verkan. RH 1994:31, s 35f.

hävdas att skulden till det inträffade måste bäras även av den som provocerat, särskilt om vederbörande är målsägande. Detta kan kopplas till att provokation i vissa fall ligger nära samtycke.¹¹⁰

I vissa särskilda fall kan provokation eventuellt också utgöra en omständighet som gör vissa mindre grova brott *socialadekvata*, dvs. inte otillåtna. Enligt Jareborg kan, vid ärekränkingsfall, den som utövar gengäld (retorsion) genom att lämna nedsättande uppgift om den som kränkt honom på något sätt (provokation) ”inte annat än undantagsvis sägas ha handlat försvarligt”.¹¹¹ I vissa fall av retorsion vid provokation (genom förolämpning eller annat brott, till exempel ofredande eller misshandel), torde utrymme finnas att anse att gärningen tillåten om den framstår som försvarlig.¹¹² De fall där förolämpningar begås inom ramen för ett normalt gräl torde emellertid räknas som socialadekvata.¹¹³ Vad som är ett normalt gräl är givetvis, som så mycket annat, en tolkningsfråga. Ärekränkningsbrotten är vidare de som upptas som fall där provokation kan göra gärningen socialadekvat, och huruvida andra brott omfattas är oklart.

4.4.3 Provokation och affekt därav

I BrB 29:3 p 2 anges som en förmildrande omständighet att ”den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande”, vilket ofta benämns affekt. Den psykiska störningen behöver inte i sig vara allvarlig (sådana störningar faller under BrB 30:6), men som anges i punkten förutsätts att den satt ned kontrollförmågan; bortsett från psykisk störning avser punkten alltså sällsynta undantagsfall. Sinnesrörelse kan bland annat vara tillfällig depression eller stark upprördhet.¹¹⁴ Sådan affekt som utlöses av provokation skall enligt förarbetena främst falla under p 1.¹¹⁵ Vid svåra våldsbrott kan provokation i vissa fall ha utlöst vad som i rättspsykiatrin kallas ”svåra affektgenombrott”.¹¹⁶ Detta komplicerar frågan ytterligare; i vilken mån är det hänsyn till provokationen och i vilken mån är det hänsyn till affekten som skall tas, och hur samverkar dessa i den rättsliga bedömningen? Det finns anledning att återkomma till detta i rättsfallskapet nedan (kapitel 5).¹¹⁷

---

¹¹⁰ Axberger, 1989, s 8. Se även NJA 1963 s 39 angående ”gemensamt risktagande”.

¹¹¹ Ett sådant undantag kan vara retorsion i samband med den andres kränkning för att påkalla andras uppmärksamhet. Jareborg, 1989, s 299.

¹¹² Jareborg, 1989, s 304.

¹¹³ I vilken mån en gärning som uppfyller rekvisiten för ärekränkning annars är att anse som socialadekvat är oklart, men det faller också utanför denna uppsats ämnesområde, då den främst är inriktad mot våldsbrott. Asp, 2001, s 22.

¹¹⁴ Vilket endast torde kunna aktualiseras vid underlåtenhet. Jareborg och Zila, s 114.

¹¹⁵ Jareborg och Zila, s 113f.

¹¹⁶ Lernestedt, 1996/97, s 331.

¹¹⁷ Detta tema hade varit mycket intressant att studera vidare. Att till exempel undersöka hur gränsen mellan dessa dras, eller – ur en viktimologisk synvinkel – hur domstolarnas olika motiveringar kan lägga olika mycket ansvar på offret hade varit möjliga fördjupningsspår, men tyvärr har det inte rymts inom ramen för en så pass ”bred” uppsats.

4.4.4 Provokation och självförvållat rus

Historikern Eva Österberg skriver att en stark korrelation mellan våld och alkoholkonsumtion kan beläggas under praktiskt taget alla tidsperioder.¹¹⁸ Forskning visar att vid våldsbrott är 70 procent av gärningsmännen och hälften av offren berusade. En anledning till detta är att, enligt vad ett flertal såväl svenska som utländska studier visar, alkohol ökar aggressiviteten. Detta gäller emellertid endast i de fall det finns en provokation med i bilden. Provokationen skall i dessa fall relateras till en upplevelse av hot. Hot ökar aggressiviteten, och berusade ökar sin aggressivitetspotential under hot mer än nyktra. Detta tycks enligt Lars Lidberg, professor em. i rättspsykiatri, bero på att berusade personer har en benägenhet att överdriva hot. Redan en måttlig mängd alkohol ökar aggressiviteten om den berusade blir provocerad, och risken för våld blir särskilt markant i de fall det inte finns andra möjligheter att agera än att svara med aggression.¹¹⁹

Hur man straffrättsligt skall behandla gärningar under självförvållat rus regleras i BrB 1:2 andra stycket:

”Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott.”

Stadgandet i sig är tämligen intetsägande och den konkreta innebörden är inte helt klar. I frågan om exempelvis hur själva uppsåtet skall bedömas lämnas ingen vägledning. Det av HD anammade synsättet verkar, efter NJA 1973 s 590, vara att den tilltalade döms för vad han *velat* när han var berusad och för vad han *vetat* när han var nykter. Den berusades verkliga vilja läggs till grund för uppsåtsbedömningen, och om han misstagit sig i något förhållande beaktas detta endast om han nykter skulle ha begått samma misstag.¹²⁰

Ett självförvållat rus aktualiserar således straffrättsliga spörsmål hänförliga till framförallt motiv- och uppsåtsbedömningar. Men hur behandlas det faktum att berusade personer i allmänhet överdriver hot och provokationer; kan en gärningsman som överdrivit eller fabricerat en provocerande situation erhålla provokationens förmildrande verkan? Enligt von Hirsch och Jareborgs analys ovan är det, precis som vid andra skuldbedömningar, gärningsmannens subjektiva upplevelse som är utgångspunkt. Det torde göra att ett misstagit som en berusad person på grund av sin berusning gör, i form av att överdriva den kränkande innebörden av ett uttalande, kan

¹¹⁸ Österberg, Eva, ”Våld och ära, böter och skam”, I: Åkerström, Malin (red.), Kriminalitet, kultur, kontroll, Carlssons bokförlag, Stockholm 1996, s 123.

¹¹⁹ Lidberg, Lars, ”Alkohol, provokation, hot ökar risken för våldsbrott”, I: Läkartidningen nr 28/29 1995, s 2739f.

¹²⁰ Fallet gällde tillgripande av en barnvagn som den tilltalade tog med sig från sin tidigare trappuppgång i tron att det var hans kvarglömda. Med hänvisning till att han inte skulle ha begått misstaget i nyktert tillstånd, och att självförvållat rus inte ursäktade, dömdes han för egenmäktigt förfarande. Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Susanne, Straffansvar (6 uppl.), Norstedts juridik AB, Göteborg 2001, s 75ff.

komma att räknas till hans fördel.¹²¹ Detta går i så fall stick i stäv med NJA 1973 s 590.

4.5 Sammanfattande kommentarer

I kapitlet har de bedömningar vari provokation kan komma att få betydelse tagits upp. Provokationen kan komma in på olika stadier i bedömningen, och det ideala tillvägagångssättet torde vara att man först kontrollerar om det kan påverka graden, därefter straffvärdet och till sist påföljdsvalet. Att det inte är så enkelt beror på att dessa bedömningar delvis är sammanflätade. I nästkommande kapitel skall det ovan upptagna kompletteras av prejudikat och rättsfall från underrätt.

Utanför gradbestämning och påföljdsbestämning kan provokation som synes också röra sig i gränslandet av andra bedömningar, såsom nödvärn, samtycke och affekt, av vilka de två första gör den annars brottsliga handlingen rättsenlig. Detta är möjligen anledningen till att provokationen, som framgår av teorikapitlet ovan, är en så komplex fråga. Affekt och provokation verkar vara tämligen nära sammanbundet, och i nästa kapitel skall detta tittas lite närmare på. Mer udda i sammanhanget är den koppling mellan bedömning av provokation och bedömning av självförvållat rus som identifierats. Jag anser den vara intressant eftersom alkohol, våld och upplevelse av provokation enligt forskningen refererad ovan är tre saker som är nära sammanbundna.

---

¹²¹ Se även NJA 1987 s 33, i vilket den gravt alkoholpåverkade gärningsmannen drabbats av raseri, som en följd av provokation eller annan okänd anledning, och dödat sin vän.

5 Belysande praxis

I detta kapitel skall några rättsfall refereras och analyseras. Hur dessa sökts upp har berörts i inledningskapitlets metodavsnitt. Ambitionerna för analysen är kvalitativa snarare än kvantitativa, vilket skall förstås som att tonvikten ligger vid att se hur domstolarna resonerat runt provokationen, snarare än ett räknande och jämförande av straffvärden och påföljder. Tyngdpunkten ligger således på hur provokationen beskrivs och bedöms, om det finns några mönster i vilka beteenden som räknas som en provokation samt på hur gärningsmannens psykiska tillstånd kopplas samman med provokation. Det bör härvid noteras att exakt hur provokationen kommit in i bedömningen inte är enkelt att utröna. Dels beror detta på att de olika momenten som ovan nämnts är sammanflätade, dels på att det inte är säkert att straffvärdebedömningen, framför allt i äldre rättsfall, motiveras på ett alltigenom tydligt sätt. Försök att eliminera sådana oklarheter har gjorts vid genomläsningen.

5.1 Provokation i kombination med affekt

5.1.1 NJA 1972 s 654 – misshandel, närstående

K åtalades för misshandel av sin sambo I. Upprinnelsen till händelsen var att K hemma hos en vän av denne fått reda på att I varit otrogen mot honom. På väg hem sade K till I att köra in på en mindre väg, enligt egen uppgift för att tala med henne. Efter att ha slitit ut I ur bilen hade K frågat henne om otroheten. Då I förnekade denna slog K henne några gånger med öppen hand. När hon förflyttade sig fällde han henne till marken genom att sparka undan hennes fötter, och när hon låg på marken slog han henne med öppen och knuten hand i ansiktet och på kroppen. I detta skede erkände hon att hon varit otrogen. Därefter har han med en vägmarkeringsstake tilldelat henne slag i ryggen och på ena benet samt sparkat henne mer än en gång på kroppen. En stund senare har han – sedan hon förflyttat sig ut på vägen – åter fällt henne till marken genom att sparka undan hennes fötter. Han har därefter fört bilen från platsen, efter att förvissat sig om att I inte var mera allvarligt skadad än att hon kunde ta sig från platsen. Slagen och sparkarna medförde avsevärd smärta, tillfälligt nedsatt hörsel på ena örat, svullnader i nästan hela ansiktet, blödningar i båda ögonlocken, sår på underläppens insida och vid vänstra ögonbrynet samt blånader på kroppen.

Tingsrätten anförde att brottet visserligen var av allvarlig beskaffenhet, men

”utlösts av att K fått vetskap om att I /.../ under lång tid varit honom sexuellt otrogen. För K, som varit känslomässigt starkt bunden vid I och hållit hårt på trohetsplikten, har underrättelsen om hennes otrohet inneburit en så stor psykisk påfrestning att han förlorat besinningen och handlat på ett sätt som varit främmande för hans personlighet. Det föreligger alltså mildrande omständigheter vid brottet.”

Hovrätten anförde att med hänsyn till den allvarliga arten av misshandeln

var en frihetsberövande påföljd oundgängligen påkallad, och dömde K till fängelse 3 mån. *Högsta domstolen* gick dock på tingsrättens linje, och yttrade: ”I målet är utrett, att S, kort före misshandeln, /.../ fått höra att hans trolovade I varit honom otrogen sedan lång tid tillbaka samt att han förövat misshandeln i ett tillstånd av djup upprördhet över att hon sålunda svikit honom.” HD tog fasta på den i ett läkarintyg fastställda diagnosen att K begått gärningen ”i ett av den chockartade upplevelsen orsakat psykiskt insufficiensstillstånd med starkt nedsatt självkontroll”. På grund av detta, samt av individualpreventiva skäl, bestämde HD påföljden till villkorlig dom.

Kommentar: Det är inte otänkbart att även gradindelningen i detta fall påverkats av I:s otrohet. Eftersom tonvikten läggs vid affekten är det svårt att säkert veta om domstolarna avser lägga vikt vid just provokation, men det framstår som det de gör.¹²² Klart är hur som helst att upprinnelsen till brottet tas med i bedömningen, och på ett sätt som bidrar till en icke frihetsberövande påföljd.

5.1.2 NJA 1975 s 594 – dråp

Den tilltalade (J) och hans fru hade på en restaurang träffat den tidigare för dem okända L. De lämnade restaurangen tillsammans och åkte hem till L där de drack alkohol tillsammans. L hade mot morgonen velat att makarna skulle lämna hans lägenhet, och i samband med sådan uppmaning hade J genom flera slag fällt L till golvet. Därefter hade J sparkat L i huvudet ett flertal gånger samt ställt sig på L:s hals och bröstorg. L gjorde inte motvärn, och det slutade med att han dog. Sedan L avlidit, hade makarna tillgripit bland annat en del pengar, varefter de lämnat L:s hem. Sedan åtal väckts för mord, anförde J bland annat att, ifall uppsåt att döda skulle finnas styrkt, gärningen skulle bedömas som dråp eftersom J provocerats till misshandeln. Provokationen bestod i att L flera gånger gjort närmanden mot J:s hustru och förklarat att han önskade samlag med henne, samt antytt att han var beredd att betala för sig. Efter hand hade J blivit alltmer uppretad över L:s beteende. Då L bett dem att gå, hade J förklarat att han först skulle dricka ur resten i sitt whiskeyglas. L hade då gripit tag i J:s jacka för att lyfta J upp, varpå J utdelat de inledande slagen.

Tingsrätten fann ingen anledning att bedöma handlingen som dråp, och uttalade sig om provokationen på följande sätt: ”J:s påståenden om att han handlat i affekt till följd av L:s uppträdande mot hustrun kan visserligen ej avvisas som obestyrkta. Av J:s egen berättelse framgår emellertid att dessa närmanden upphört vid den tid, då L bad dem att avlägsna sig från lägenheten och att J:s vrede mot L då ej var kraftigare än att J förklarat sig vilja stanna kvar för att kunna dricka ur whiskyn.” I *Hovrätten* tillade J att han ville slå först för att inte själv bli slagen. HovR fann inte att J haft

---

¹²² Jareborg och Zila har emellertid tolkat det så eftersom de hänvisar till fallet i ett avsnitt om provokation, och dessutom provokation som påverkande just graden. Jareborg och Zila, s 113.

uppsåt att döda, varför J dömdes för grov misshandel och vållande till annars död. Provokation nämndes inte. *Högsta domstolen* bedömde att J hade så kallat likgiltighetsuppsåt, och dömde honom för dråp med följande motivering: ”J har handlat i stark affekt, som delvis föranletts av L:s närmanden mot hans hustru. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt är gärningen att bedöma som dråp.”

Kommentar: I fallet förde tingsrätten resonemang som påminner om omedelbarhetskrav. Den citerade motiveringen ur HD:s dom uttalar endast affekt mer explicit, men provokationen är närvarande genom att affekten delvis föranletts av L:s uppträdande. Affekt är sålunda kombinerat med provokation, och påverkar graden av brottet.

5.1.3 NJA 1990 s 776 – misshandel, närstående

Den tilltalade (B) åtalades för misshandel, försök till mord samt olaga hot förövat mot sin sambo (L). I samband med ett restaurangbesök tilldelade B sin sambo L ett knytnävslag mot ansiktet och pressade henne mot ett staket som gav vika, vilket medförde att L föll omkull. B lyfte sedan upp L och kastade henne i den närbelägna ån. I ån tvingade han ner hennes huvud under vattenytan minst en gång. Vittnet uppfattade situationen som att B försökte dränka L. Efter att detta utspelat sig, senare i bostaden, hotade han L upprepade gånger. Upprinnelsen till misshandeln var att L flera gånger avbrutit deras samboförhållande, för att därefter i några fall leva tillsammans med andra män, och hon hade vid det aktuella tillfället aktualiserat en ny brytning.

Tingsrätten dömde B för misshandel och olaga hot till fängelse 8 månader. Vid straffmätningen beaktade TR:n enligt egen formulering följande: i förmildrande riktning:

”Samboförhållandet, med dess återkommande brytningar, måste för B:s del ha varit ytterst påfrestande, dels ekonomiskt och bostadssocialt men säkerligen också genom att brytningarna och försoningarna gett upphov till tal bland officerskollegorna. I all synnerhet måste förhållandet ha varit påfrestande rent känslomässigt – B har otvetydigt varit kär i L hela tiden. Den provokation, som ligger i att ännu en brytning aktualiserats, vore i sig otillräcklig för att beaktas. Den bör emellertid ses som blott det sista ledet i ett beteende av L, som sträckt sig över flera år. TR:n finner således att gärningarna föregåtts av ett grovt kränkande beteende från L:s sida och att B till följd av sinnesrörelse haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Vid bedömningen av straffvärdet bör, med stöd av BrB 29:3 första st 1 och 2 p, dessa omständigheter beaktas som förmildrande.”

Hovrätten slog fast att B handlat under ”mycket stark sinnesrörelse”. I övrigt diskuterades inte bakgrunden till brottet. Efter att ha bedömt händelseförloppet som en och samma gärning, dömde HovR:n B för grov misshandel till samma påföljd som TR:n. *Högsta domstolen* bedömde dock att misshandeln inte kunde anses såsom grov, med beaktande av bl.a. att B uppgett att de tidigare brytningarna hade tagit honom hårt och att, på grund av hennes beteende och uttalanden till honom vid tillfället, ”sinnet rann” på

honom och han ville ge henne en läxa för att hon lekte med hans känslor.¹²³ HD uttalar: ”B:s misshandel av L kan med hänsyn till vad som sålunda framkommit inte anses helt provocerad, och han har handlat i ett tillstånd av djup upprördhet över hennes uppträdande mot honom. Misshandeln kan mot denna bakgrund inte anses vittna om en sådan särskild hänsynslöshet eller råhet som avses i 3 kap 6 § BrB”.

Kommentar: TR:n uttalade att L:s beteende var ”grovt kränkande”, vilket är intressant. Säkerligen var L:s beteende med återkommande brytningar besvärligt och sårande, men var det kränkande? Här framgår oklarheter när det kommer till definitioner. Av HD behandlades L:s beteende som en provokation, och närmast som en bakgrund som gjorde att B inte ansågs ha visat sådan hänsynslöshet och råhet som kan göra brottet grovt.¹²⁴ Alla instanserna tog hänsyn till affekt, och TR:n kombinerade dessutom affekt- och provokationspunkterna i BrB 29:3. Ett annat fall där så skedde följer härnäst.

5.1.4 NJA 1995 s 464 – dråp

I fallet åtalades den tilltalade (M) för mord på P, och omständigheterna runt gärningen var i korthet följande. M och P hade båda varit ute och festat på krogen. På väg hem slog de följe med varandra. Båda var starkt berusade, och M hade tagit amfetamin. Angående hemfärden har rätten främst den tilltalades version av vad som hände att gå på, vilket man också gör. I korthet innebär den att M efter en stunds promenad tyckte sig bli utsatt för ett grovt homosexuellt närmande (P skall ha sagt till M att han var snygg, varefter han skall ha tagit ett kraftigt grepp runt huvudet på M och dragit ned honom mot sitt mellangärde samt frågat ”vill du suga min kuk?”). Det är då M ”flippar ur”. Han drog fram en kniv och med denna kniv tillfogar han sedan P inte mindre än 64 knivhugg och -stick. M hävdade att den kraftigt påverkade P fortsatte vara hotfull trots att han fått åtskilliga hugg, tills M högg P i ryggen, och att han utdelade alla huggen innan (sic!) P föll omkull. M umgicks i skinheadskretsar, tyckte att homosexuella ”demoraliserade samhället” och hade vid något tillfälle yttrat att ”homosexuella borde sättas på en öde ö och smitta ner varandra så att de dör”. Han hävdade dock hela tiden att motivet till gärningen inte var offrets homosexualitet, utan den provokation han blev utsatt för.

Tingsrätten uttalar att närmandena ”skulle ha blivit allt mer påträngande och slutat med att P tagit ett kraftigt tag om M:s nacke och med båda händerna dragit ner honom i riktning mot sitt mellangärde samtidigt som han föreslagit M homosexuellt umgänge. Detta handlande har upplevts som så

---

¹²³ L, som var i sällskap med en annan man, förklarade att hon kunde tänka sig att följa med vem som helst i taxi utom B, samtidigt som hon ”med ett leende” sade att han kunde riva det försoningsbrev som hon tidigare hade skrivit.

¹²⁴ Att bli nedtryckt under vattnet torde emellertid av offret kunna uppfattas som att gärningsmannen försöker döda snarare än bara skada, varför detta rimligtvis måste ha inneburit stort psykiskt lidande för L.

provocerande av M att han tagit fram en kniv /.../ och börjat hugga uppåt mot P:s huvud”. Tingsrätten menar också, vilket Hovrätten senare instämmer i, att:

”... även om graden av provocerande uppträdande och våldsutövning från P:s sida kan ha överdrivits av M, särskilt i beaktande av att P /.../ torde ha varit närmast redlös och inkapabel att utföra ett allvarligare våldsamt angrepp, kan dock ett närmande i form av att P lagt armen runt M:s axlar och hals och tagit ett relativt kraftigt grepp om denne ha förekommit. M:s påstående om sådan provokation skall därför godtas liksom att denna provokation åtminstone inledningsvis utlöste det våld som M utövade.”

Högsta Domstolen fastslår att även om det inte är utslagsgivande för brottsrubriceringen huruvida ett uppsåtligt dödande sker i hastigt mod eller inte, så måste detta förhållande tillmätas betydelse vid en helhetsbedömning. HD hänvisar till praxis enligt vilken domstolen lagt vikt vid ”om gärningen utförts under inflytande av en plötslig, stark affekt och dessutom beaktat om affekttillståndet har kunnat förklaras av någon form av provokation eller annan liknande omständighet”. HD refererar bland annat till NJA 1975 s 594, som behandlats ovan. Vidare nämns NJA 1987 s 33 där gärningsmannen till följd av alkohol- eller narkotikapåverkan, eller av annan okänd anledning, hade gripits av besinningslöst raseri och i detta tillstånd dödat en vän till honom.¹²⁵ Precis som underinstanserna finner HD att M:s uppgifter om händelseförloppet i allt väsentligt måste godtas, då åklagaren inte förmått bevisa annorlunda. HD:s majoritet¹²⁶ tar som utgångspunkt för bedömningen att ”/.../ båda var starkt berusade”, och att P ”tog ett kraftigt grepp runt huvudet på M och drog ner honom mot sitt mellangärde samtidigt som han uppmanade M till en homosexuell handling. /.../ M får i enlighet härmed anses ha blivit utsatt för en förhållandevis allvarlig provokation”. HD menar att P:s närmande ”försatt M, som endast var 19 år, i ett tillstånd av okontrollerat ursinne och att den därpå följande dödsmisshandeln i sin helhet förövats medan M alltså var i stark affekt framkallad genom P:s beteende”.¹²⁷ Det anses inte heller, trots det höga antalet hugg och stick, vara utrett annat än att händelseförloppet var kort, kanske ett par minuter. Vid en samlad bedömning fann HD att gärningen borde betecknas som dråp, och fastställde straffet till fängelse 8 år.

Kommentar: Samtliga instanser uttalar sig här tämligen utförligt om provokationen. HD betecknar det som en ”förhållandevis allvarlig provokation” som ”försatt” M i stark affekt vilken var ”framkallad genom P:s beteende”, vilket sammantaget ger en bild av det provokativa beteendet som en stark kraft. För det fall det gick till så som M hävdar, dvs. med kraftigt grepp över axlarna, var detta givetvis fräckt och kanske även kunde upplevas som hotfullt. Men det senare argumentet borde i så fall föranleda följdresemang om putativt nödvärn. Det är dock svårt att tänka sig att P

---

¹²⁵ HD tar även upp ett par fall där utslaget ändå blev mord (NJA 1989 s 97 och NJA 1994 s 310). I båda fallen var det fråga om män som dödat närstående kvinnor. Man tog i fallen fasta på bland annat kvinnans ställning som närstående men även att hon befanns vara i en mycket skyddslös ställning och utsatts för stor dödsångest.

¹²⁶ Två av de fem justitieråden var skiljaktiga.

¹²⁷ NJA 1995 s 464, s 477.

utgjorde något egentligt hot. Han mottog 64 knivhugg, varav ett par av dem var dödande. Dessutom var han kraftigt berusad, på gränsen till alkoholförgiftad. P borde inte ha varit svår att värja sig mot, knuffa omkull eller springa ifrån. HD menar vidare att händelseförloppet var kort, vilket skulle kunna tyda på att man menar att han inte hann besinna sig. Även hans ålder verkar att döma av HD:s formulering ha influerat gradbestämningen, vilket inte är rätta sammanhanget för sådana bedömningar.¹²⁸ Kanske menar HD att det var lättare för en ung person att tappa fattningen vid ett närmande av den aktuella beskaffenheten, så att man skall förstå åldern som den bakgrund mot vilken affekten opererar. Intressant i samband med detta är TR:ns formulering att beteendet ”upplevts som så provocerande av M”. Detta knyter an till gärningsmannens subjektiva upplevelse av provokation, nämnd i avsnitt 3.3.1 ovan, och även till den där nämnda ”moralvillfarelsen”. För vidare diskussion runt provokationen i detta fall, se avdelning 6.4 nedan.

5.2 Provokation utan kombination med affekt

5.2.1 NJA 1985 s 757 – dråp

J åtalades för dråp efter att ha stött en kniv mot vänster sida och flera gånger mot nacken på C, varefter C avlidit av en utav nackskadorna. Upprinnelsen till detta var att J, som var i sällskap med ett par vänner, råkade stöta ihop med C. C ropade då ”svartskalle” efter J då denne var på väg därifrån. J blev arg och ropade något tillbaka, varpå C vände om och följde efter J och vännerna. Sedan J hunnit runt ett hörn stannade han, vände sig om och inväntade C samt tog fram kniven, enligt uppgift endast för att skrämma C. När C kom fram till honom gjorde J utfall mot C. Då C såg kniven utdelade han en eller flera sparkar för att söka avvärja J samt gick själv till angrepp mot honom. Vad det gäller detaljerna i det handgemäng som sedan följde var mycket oklart. J hävdade att han drabbats av en black-out och inte tänkte på den kniv han hade i handen då han försökte försvara sig. Det befanns oklart ifall alla skadorna tillfogats C i samband med handgemänget eller i ett senare skede, då J förföljde C och gjorde utfall med kniven.

Tingsrätten fann att TR:n dömde J för dråp. Vid straffmätningen beaktades att C ”själv i viss mån provocerat J till den misshandel som ledde till hans död”. *Hovrätten* fäste inget avseende vid J:s uppgift om black-out då det ansågs klart genom J:s beteende – att hoppa upp mot C, koppla ett grepp bakom dennes nacke och hugga två gånger med kniven – att sådan inte förelegat. HovR anslöt i straffmätningen sig till TR:ns bedömning. I *Högsta domstolen* dömdes J för dråp. HD uttalade sig inte särskilt om provokationen, men ändrade inte HovR:ns dom i denna del.

---

¹²⁸ Sådana hänsyn ska tas i straffmätning (BrB 29:7) och påföljdsval (BrB 30:5).

Kommentar: Här var fallet redan av åklagaren rubricerat som dråp, varför ingen diskussion om provokationens inverkan på graden förs.¹²⁹ Den påverkar istället straffvärdet i samtliga instanser.

5.2.2 RH 2001:55 – grov misshandel

I målet åtalades Å och B för grov misshandel respektive misshandel av varandra. Å och B träffades ute i en park, där de kom att tala med varandra, och kom fram till att de bodde i samma hus. Därefter gick de hem till B och drack där alkohol ihop. En granne bevittnade det som sedan och vittnets berättelse läggs till grund för domen. Enligt denna hade de båda männen börjat knuffa varandra i B:s kök. Å ramlade omkull av en knuff, varpå B utdelade tre-fyra slag mot Å. När B sedan släppt Å och denna rest sig, knuffade Å till B så han for över köksbordet, varefter Å ”hamrade” på B med nedersidan av knytnävarna. Å tog sedan upp en blomkruka som han slog mot B:s huvud så den gick sönder. Därefter tog Å upp vad som såg ut att vara en kaffebryggare, och slog denna med full kraft mot huvudet på B, som ryckte till och gled ner på golvet. Efter detta satte sig Å på en stol ett slag, ”verkade fundera”, varefter han reste sig och tog upp en stol som han med full kraft började slå mot det ställe som B låg på (vittnets sikt var skynd av väggen), upprepade ggr så stolen gick sönder. B blödde kraftigt och var i det närmaste medvetslös när polisen kom, men fick inga bestående men.

Tingsrätten finner för det första det visat att B utdelat slag mot Å, varför han dömdes för misshandel. Vad det gäller Å finner TR:n att omfattande misshandel med slag och tillhyggen är styrkt, och att han genom sitt handlande hade visat särskild hänsynslöshet och råhet, varför misshandeln var att bedöma som grov. Med hänsyn till straffvärde och art kom TR:n fram till att inte annan påföljd än fängelse kunde komma ifråga, men ”med hänsyn till att gärningen föregåtts av provokation” fann tingsrätten att påföljden kunde stanna vid fängelse ett år.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom i ansvarsdelen, och uttalade:

”B har efter det att Å påbörjat misshandeln, såvitt framgår, inte varit aktiv på annat sätt än att han har försökt freda sig och redan efter det att han mottagit slaget med blomkrukan förhållit sig passiv gentemot Å, i det att han först legat över köksbordet och till sist glidit ner därifrån. Utredningen ger vid handen att han under denna fas varit helt utslagen och ur stånd att försvara sig. Trots det har Å, som haft tillfälle att besinna sig, efter viss eftertanke fortsatt misshandeln bl.a. genom att rikta kraftiga slag med en köksstol mot B.”

Tillsammans med det faktum att B blött kraftigt och var i det närmaste medvetslös då polisen fann honom, fann HovR:n att ”den misshandel Å på detta sätt gjort sig skyldig till vittnar om sådan hänsynslöshet och råhet att den, trots att den inte varit oprovocerad, skall bedömas som grov misshandel”. I fråga om påföljden gjorde hovrätten samma bedömning som

---

¹²⁹ Detta fall är emellertid upptaget i en hänvisning under provokation som påverkar graden i Jareborg och Zila, 2007, s 113.

tingsrätten.

Kommentar: I detta fall blir gärningens straffvärde alltså på grund av provokationen nedsatt både i TR:n och i HovR:n. Det mest intressanta är dock att HovR:n drar upp en gräns för hur mycket hänsynslöshet och råhet man kan tillåta i ett fall där provokationen påverkar graden, och de i fallet aktuella omständigheterna ansågs ha passerat den gränsen. Man yttrar härvid att Å ”haft tillfälle att besinna sig”, vilket för tankarna till såväl affekt som common laws krav på hot anger.

5.3 Provokation ej beaktad

5.3.1 NJA 1983 s 339 – olaga frihetsberövande mm.

Fallet gällde olaga frihetsberövande och olaga tvång, som förövats mot en 15-årig pojke med anledning av att han tillgripit en motorcykel tillhörig den tilltalades son. Målsäganden (O) hade vid två tillfällen under samma kväll förts iväg av en grupp personer, bland andra föräldrarna till den pojke vars motorcykel målsäganden hade tillgripit. Pappan (H) hade varit den för händelseförloppet mest tongivande parten. Under det sista bortförandet, då det var klarlagt att motorcykeln fanns att hämta hos polisen, hade H även tömt en latrintunna över O.

Tingsrätten dömde H för olaga frihetsberövande och olaga tvång till fängelse 6 mån. TR:n uttalade sig inte om provokation, utan anförde endast att den omständighet att ”gärningarna synes föranledda av den hopplöshet de upplevt av samhällets bristande förmåga att tillrättaskaffa genom stöld avhänd egendom och att skydda medborgarna mot tjuvar” i viss mån borde beaktas som förmildrande. *Hovrätten* tog däremot explicit ställning till provokation och angav att de omständigheterna ”att gärningsmännen utsatts för provokation” och att såväl våldet som skadorna varit jämförelsevis ringa, måste beaktas. HovR:n ändrade också den av tingsrätten utdömda påföljden till villkorlig dom jämte dagsböter, med hänvisning till att hänsynen till allmän laglydnad inte borde medföra att ”i övrigt oförvitliga personer dömes till en påföljd som skulle innebära oproportionellt stort lidande för en hel familj.”

Högsta domstolen fann i likhet med TR:n och HovR:n att H hade gjort sig skyldig till olaga frihetsberövande gentemot O vid två tillfällen och att brottet i bägge fallen var att anse som mindre grovt. Angående svårigheten och det från målsägandens sida provokativa beteendet anförde HD:

”Genom att bortföra den endast 15-årige O och utsätta honom för en sådan behandling (att hålla latrintunnan över honom, min anm.) samt därefter överge honom närmare två mil från hans bostad har H visat stor hänsynslöshet. /.../ Det kan visserligen finnas anledning att se någorlunda milt på H handlande i samband med det första frihetsberövandet, vilket uppenbarligen hade till syfte att förmå O att medverka till att den tillgripna motorcykeln återställdes. Vad som förekom i samband med det andra frihetsberövandet, då H otvivelaktigt hade klart för sig att motorcykeln hade kommit till rätta, ter sig däremot helt ousäktligt. Samhället måste med skärpa reagera mot

privata bestraffningsaktioner av detta slag, och vid påföljdsvalet gör sig därför allmänpreventiva hänsyn starkt gällande.”

HD fann att trots att den av HovR:n bestämda påföljden i och för sig var tillräcklig för H:s tillrättaförande kunde annan påföljd än fängelse inte komma ifråga.

Kommentar: Vad det var som gjorde gärningen mindre grov framgår inte av domen. Provokationen, vilken explicit behandlades av HovR men inte av övriga instanser, var i fallet ovan av ett annat slag än ”normalfallen” av provokationssituationer, dvs. misshandel och uppsåtligt dödande. Retorsionshandlingen syftade här till att återfå den tillgripna egendomen, men även i viss mån till att hämnas.¹³⁰

5.3.2 NJA 1991 s 438 – misshandel

I fallet hade C misshandlat D genom att tilldela denne en spark som träffade i ansiktet, varigenom smärta och blodvite uppstod samt en tand skadades. Omständigheterna var följande: utanför ett gatukök kom D i dispyt med en yngre kille, som kallades Sparven. När D puttade till Sparven gick C fram och ville ta Sparvens ställe. C och D gick bort en bit. Efter att ha puttats på varandra ramlade C och D omkull. När D var på väg upp från marken sparkade C honom i ansiktet genom en ”karatespark”.

Tingsrätten anförde i samband med påföljdsvalet att det var ”av vikt att beakta omständigheterna kring brottet”, vilket, i ljuset av skiljaktigs formulering, får förstås som att det var provokation som avsågs. Hovrätten fastställde TR:ns dom. Högsta domstolen, däremot, beaktade inte provokationen utan fastställde straffet till fängelse 14 dagar, av skäl som närmaste torde vara att karatesparkar blivit vanliga.¹³¹

Kommentar: Här hade en tänkbar provokationstolkning kunnat vara att den tilltalade blev arg av angreppet på den mindre vännen (jfr diskussion i 2.2 om vem provokationen skall ha riktat sig till), och att det var detta som inledningsvis utlöste bråket som de sedan båda hade del i.¹³² Så resonerar emellertid inte HD.

---

¹³⁰ Ett liknande fall var **RH 1990:75**, där en man med våld bortförts till ett skogsområde, där han misshandlats, hotats samt tvingats att klä av sig naken och lämna ifrån sig sina tillhörigheter, varefter han bundits fast vid ett träd. Anledningen till detta var att han skulle förmås att fullgöra en avtalad leverans av ett hus till den tilltalade, vilken befarade att han blivit lurad på de pengar han betalt för huset. Provokation togs inte av majoriteten upp som förmildrande. RH 1990:75, s 188f.

¹³¹ Skiljaktig i målet hade för övrigt en lång kommentar till detta resonemang.

¹³² Märk emellertid härvid att von Hirsch och Jareborg skiljer på harm, vilken riktar sig mot en själv eller någon som är så nära att man identifierar sig med den, och indignation, vilket det snarare skulle vara fråga om här (se avsnitt 3.3.1). Så var emellertid fallet även i NJA 1995 s 661 (refererat ovan under 4.1), men det hindrade inte att provokation invercade.

5.4 Sammanfattande kommentarer

De fall där provokation beaktats är alla fall av misshandel och uppsåtligt dödande. Detta beror inte på urvalet, eftersom i ett inledningsskede av uppsatsarbetet fall som nämnde provokation samlades in utan selektion med hänsyn till brottstyp. Vilka slags oförrätter har då domstolarna tagit hänsyn till? Klart är i vart fall att det inte rör sig om enbart rättsliga sådana, dvs. där den som angriper i ord eller handling blir offret. Även oönskade närmanden mot gärningsman (NJA 1995 s 464) och mot gärningsmannens fru (NJA 1975 s 594) samt otrohet (NJA 1972 s 654, visserligen inte explicit uttalat att det räknades som provokation) eller andra slitningar i förhållanden (NJA 1990 s 776) kan enligt den ovan upptagna praxisen räknas som en provokation. Innebörden av provokation och av ”annans grovt kränkande beteende” verkar också på detta sätt, som tidigare antytts, skilja sig åt.

Endast i ett fall – den grova misshandeln i RH 2001:55 – där provokation beaktats i straffmätningen har den nekats erkännande i gradlindrade riktning. Annars är dock läget oklart vad det gäller hur de olika bedömningarna samverkar med varandra. Som vi sett i kapitel 4 ovan är grad- och påföljdsbestämningen i viss mån sammanflätade, och omständigheter som påverkar det ena kan också påverka det andra.

I utredningen ”Ett reformerat straffsystem” fastslogs att i huvudsak objektiva omständigheter är av betydelse för brottets svårhet, dvs. placering i svårhetsgrad, medan straffvärdebedömningen i stor utsträckning styrs även av subjektiva faktorer. För brottets svårhet saknar det följaktligen betydelse om till exempel brottet begåtts av någon som haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande (BrB 29:3 p. 2) eller som varit mycket omogen (BrB 29:3 p. 3). För straffvärdebedömningen är däremot dessa omständigheter fullt relevanta.¹³³ Detta tyder också på att vid provokation är offrets oförrätt i fokus och inte aktörens psykiska tillstånd, eftersom detta ju är en subjektiv faktor. Emellertid stämmer inte praxis överens med uttalandet, eftersom affekt i praxis har fått inverka på gradindelning.

Provokation verkar inte ensamt kunna göra att uppsåtliga dödanden bedöms som dråp; i alla sådana fall har affekt och provokation kombinerats. Provokation räckte inte heller till att ensamt göra att den grova misshandeln i RH 2001:55 bedömdes som av normalgraden. I detta fall uttalas att den tilltalade ”haft tillfälle att besinna sig”, och att han, då målsäganden var utslagen, fortsatte misshandeln efter ”viss eftertanke”. Enligt en försiktig tolkning tyder även detta på att huruvida gärningsmannen är i affekt – och därmed har ”tappat besinningen” – är viktigt när det kommer till att bedöma provokationen.

---

¹³³ SOU 1995: 91, s 99

5.5 Undersökning av domar i underrätt

För att ytterligare se på hur ofta och på vilket sätt provokation används har en mindre undersökning av tingsrättsfall genomförts, vilken skall redovisas i det följande.

5.5.1 Om urval och metod

För att titta på hur provokation används i tingsrättspraxis var det nödvändigt att välja ut en brottstyp att studera. Som ovan nämnts anges inte lagrummet för en strafflindring i domen, och det finns ingen funktion i tingsrätternas databas där man kan söka på enskilda ord. Eftersom provokation som beaktansvärd omständighet enligt förarbetena torde vara vanligast förekommande vid misshandel, fick denna brottstyp bli studieobjekt. Det hade varit synnerligen intressant att studera distinktionen mellan mord och dråp utifrån provokation, men då jag ansåg det lämpligast att begränsa mig till en brottstyp fick denna lämna plats för provokationens ”huvudbrott”, misshandel.

Studien började med en genomgång av hur många misshandelsfall som fanns upptagna i Jönköpings tingsrätts databas under en viss given period. Perioden begränsades till de tre månader som närmast föregick studien, det vill säga januari till och med mars 2007. Antalet fall av misshandel var i dom fallit under denna period uppgick enligt databasen till 63 stycken. Efter närmare studier framkom att en del misshandelsfall ”gömdes” under andra rubricerade brott, alltså vid rättegångar där det funnits flera åtalpunkter. För att urvalet skulle bli fullständigt krävdes sålunda en metodändring. Tingsrättens pärmar med originaldomar från den aktuella perioden gick igenom i kronologisk ordning. Där samma gärningsman var åtalad för flera misshandelsfall med olika målsäganden behandlades vart och ett av detta som ett separat fall. Detta eftersom provokationen av naturliga skäl är offerbunden. Efter genomgången och dessa begränsningar återstod 64 fällande domar, fördelade på 52 domsnummer. Även de fall där den tilltalade friats gick igenom för att se om detta på något vis kunde hänföras till provokation. Något sådant fall hittades inte.

Varje fall lästes igenom utifrån ett antal frågeställningar, som kan knytas till olika delar i uppsatsen och frågor som uppkommit under arbetets gång. Följande frågor identifierades som relevanta:

- 1) Vad var upprinnelsen till den åtalade gärningen?
- 2) Finns yrkande med provokation som grund?
- 3a) Behandlas provokationen i domslutet? Ja, beaktas/Ja, avvisas /Nej
- 3b) Finns motivering till beaktande/avvisande?
- 3c) Om p. beaktas: påverkar den graden eller straffvärdet?
- 4a) Finns bedömningar av nödvärn/samtycke/socialadekvans?
- 4b) Finns omedelbarhets- eller affektresonemang?
- 5) Var gärningsmannen berusad?

- 6a) Finns hederskopplingar? (relaterar till 6.2 nedan)
- 6b) Finns otrohet eller svartsjuka med i bilden? (relaterar till 6.3 nedan)
- 6c) Finns "gay panic"-kopplingar? (relaterar till 6.4 nedan)

Dessa frågor har fungerat som en metod, och alltså inte som frågeställningar som skall redovisas en och en. Eftersom den föregående undersökningen av praxis haft en kvalitativ utgångspunkt, koncentrerades tingsrättsstudien till kvantitativa aspekter och sökande efter "röda trådar".

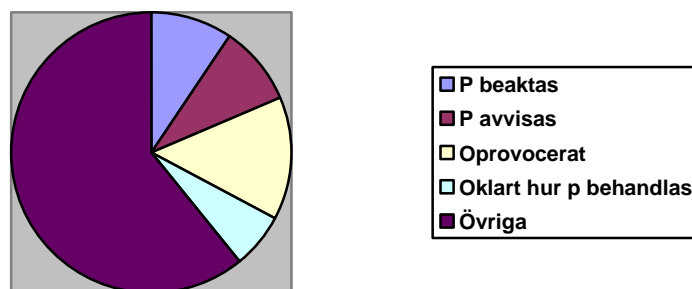
5.5.2 Resultat och diskussion

För det första kan fastslås att av de 64 fällande misshandelsdomarna fördes resonemang om provokation i 12 klart identifierbara fall, dvs. ett sådant mer explicit behandlande av omständigheten som kan framläsas ur domen. I 3 av dessa fall hade invändning om provokation väckts av den tilltalade. Det fanns inget fall där sådan invändning hade explicit väckts men inte behandlats. De omständigheter runt gärningen som genom den tilltalades, målsägandens och vittnens berättelser framkommer under rättegången är över huvud taget en viktig del av bedömningen av gärningen, varför det torde vara en tolkningsfråga för domstolen huruvida det är provokation som den tilltalade åberopar.

5.5.2.1 *Provokationens allmänna behandling och genomslagskraft*

Av de 12 fall vari provokation behandlades beaktades omständigheten i 6 fall och avvisades i 6 fall. Att utifrån domskälen uttala sig om huruvida omständigheten beaktas eller avvisas är dock en smula oklart. Det kan mycket väl vara så att domstolen avvisar omständigheten som skäl för en mildare gradbedömning, men sedan anser det vara så självklart att den skall påverka straffvärdet att detta inte diskuteras. Detta skulle kunna vara fallet där domstolen fastslår att gärningen har ett straffvärde uppgående till si och så, utan närmare motivering.

Utöver de mer explicita provokationsdiskussioner som återfanns i 12 fall, fanns 4 fall där det inte helt klart framgår om det är provokation som avses med en viss motivering, t.ex. en motivering som "med hänsyn till omständigheterna vid gärningen...". Det finns också något fall där målsägandens handlande nämns, men det framgår inte klart vad detta har för betydelse på den rättsliga bedömningen ("Mä har själv angett att hon försökt få Tt arg", nämnt i diskussion om huruvida brottet var grovt). Vad detta har för innebörd är vanskligt att spekulera om, men kan i vart fall räknas som att provokationsaspekter finns med i bilden på något vis. Vidare har domstolen, i 9 fall vari provokation inte diskuterats närmare, som ett led i bedömningen uttalat att misshandeln varit oprovocerad. Det totala antalet fall var i provokationsaspekter på något sätt kan anses ha spelat in uppgår sålunda till 24, vilket utgör 37,5 % eller drygt en tredjedel av alla fall. Detta bekräftar provokationens viktiga roll i bedömningen av misshandelsfall.

Figur 1. TR-fallens behandling av provokation

Det kan givetvis inte uteslutas, som ovan antytts, att provokationsaspekter spelat in i bedömningen på ett sätt som inte framgår i domen. Domstolen för inte alltid en utförlig diskussion runt straffvärdet av en viss gärning. Under studien återfanns fall där provokation inte diskuterades trots att gärningen, enligt min mening, föregåtts av kränkande beteende från offret. I ett fall diskuterades provokation i samband med att en tonåring kallat den tilltalades yngre son för ”djävla cp-barn”, vilket lett till att den tilltalade slagit honom med ett flertal slag. Detta kan jämföras med ett fall där den tilltalade sökt upp sin sons mobbare, tryckt upp honom mot väggen (misshandel), samt under hot uppmanade honom sluta trakassera sonen. I detta fall diskuterades inte provokation. Huruvida detta berodde på omedelbarhetsaspekter eller något annat är svårt att veta.

Borgeke menar att de förstärkningsord som återfinns i bl.a. provokationspunkten i BrB 29:3 inte stämmer överens med rådande praxis, och att det finns en risk för att de medför tröskeeffekter. Min studie bekräftar också i viss mån att praxis i den aktuella tingsrätten inte kräver att en provokation skall ha varit grov. Detta är exempelvis fallet där tingsrätten inte prövar provokationen, men även i några fall fastslår rätten att bedömningen av straffvärdet skall utgå från om gärningen föranletts av någon annans grovt kränkande beteende och drar sedan slutsatser om straffvärdet. Av detta skulle man kunna sluta sig till att tingsrätten anser att kränkningen varit grov, men någon närmare värdering av rekvisitet grov görs aldrig. Å andra sidan har inte heller de brottsliga gärningarna varit speciellt grova, och kanske ligger en tanke om proportionalitet bakom bedömningarna.

Något förenklat kan man säga att provokation godtas om det närmare händelseförloppet före brottet inte är till fullo utrett. Detta hänger säkerligen samman med det faktum att då invändning om provokation framkommer, explicit eller implicit, läggs bevisbördan över på åklagaren. Motiveringar i sådana fall kan vara till exempel ”det kan inte uteslutas att Tt:s handlande utlösts av viss provokation från Mä:s sida” eller ”det kan inte uteslutas att det i samband därmed (”ordväxling”, min anm.) förekommit något som provocerat TT till gärningarna”.

I de fall som provokationen diskuterats men avvisats har anledningen till avvisandet huvudsakligen varit antingen att Mä:s handlande inte bedömdes

som provokativt, eller provokativt i den mån att det kunde påverka, av domstolen, eller att Tt hade haft tid att besinna sig. I ett fall avvisades omständigheten pga. att uppgifterna om Mä:s agerande motsades av vittnesuppgifter.¹³⁴ I så gott som samtliga fall framgick det ur domen att alkohol funnits med i bilden. I relation till de avvisande-anledningar som identifierats och den psykologiska forskning som ovan refererats (under 4.4.4) är en möjlig tolkning att alkoholen de facto påverkat såväl gärningsmannens tolkning av Mä:s beteende som hans förmåga att släppa en provokation. Alkohol är för övrigt – med tanke på kända forskningsresultat föga förvånande – närvarande i en överväldigande majoritet av samtliga undersökta fall. Vad det gäller provokationsfallen kan inledningsvis slås fast att inte i något fall diskuteras provokationen i relation till alkoholberusning. Den närliggande bedömning som annars framkommit i flera av fallen är nödvärn. I flera fall där nödvärn avvisats har målsägandens beteende istället beaktas som en provokation.

Vid undersökningens genomförande var inriktningen att finna huruvida provokationen påverkat graden eller straffvärdet. I de fall där provokation beaktats, och de fall där den troligen beaktats, har den emellertid i de allra flesta fall utgjort en omständighet som talat för en lindrigare påföljd än fängelse, t.ex. villkorlig dom jämte böter. I ett fall har påföljden bestämts till böter, trots att misshandeln inte bedömts som ringa. Då studien i detta skede inte var inriktad på påföljdsvalet har detta fall inte undersökts på ett grundligare sätt. Några slutsatser om provokation som eventuell grund för understigande av straffminimum kan inte dras.

5.5.2.2 *Provokativa beteenden*

Vilka beteenden har då bedömts som provokation i de undersökta fallen? Det handlar antingen om kränkande tillmälen (2 fall) och ”bråk” (5 fall). Vad som avses med bråk är framför allt två typfall; antingen är det två personer utan närmare relation som börjar ”tjafsa”, övergående i knuffar, eller så är det två sammanlevande som grälar. I ett av de osäkra fallen bestod det som troligen bedömdes som provokation¹³⁵ i att Mä bett Tt lugna ner sig då Tt var stökig i en garderobskö. Detta förefaller svårt att passa in under någon definition av provokation, men det är svårt att se vad som annars skulle avses med TR:ns formulering.

I relation till uppsatsens kapitel 6 och frågorna 6a-c ovan kan konstateras att inga fall med heders- eller ”gay panic”-situationer identifierades. Något som däremot föreföll slående vid en genomläsning av fallen var att flera fall av misshandel av kvinnan i en nära relation bedömdes mildare på grund av hennes provocerande beteende. Att provokation även kommer in i dessa fall beror på en angelägen strävan att lika fall skall behandlas lika, och även på en lagstadgad strävan att beakta omständigheter som talar till

---

¹³⁴ I ett fall avvisades omständigheten på grund av att uppgifterna om Mä:s agerande motsades av vittnesuppgifter, dvs. det som skulle vara provokation kunde vederläggas.

¹³⁵ Formulerat som ”omständigheterna vid gärningen”.

gärningsmannens fördel. Icke desto mindre är det problematiskt att systematiskt våld mot kvinnor i nära relationer härmed riskerar att bedömas på ett sätt som skuldbelägger ett offer i en redan mycket utsatt position. Man får hoppas att det bakom provokationsfallen ligger engångshändelser, och att domen formuleras försiktigt. De fall av närståendemisshandel i vilka provokation inte beaktas var antingen fall där det klart framgick att det inte var en engångsföreteelse (t.ex. genom att Tt var åtalad för flera gärningar) eller där det ansågs utrett att offret varit helt passiv. Detta visar på den paradox som ligger i att provokation framstår som en förmildrande omständighet från något slags normalfall – nästan alla fall av misshandel har en upprinnelse. Få offer blir påhoppade på gatan av helt okända personer utan föregående ordväxling.

6 Några kritiska reflektioner

I detta kapitel behandlas den undran som nämndes i inledningen: huruvida det kan uppstå krockar i mötet mellan bedömningen av provokation och samhälleliga och individuella värderingar. Detta skall göras genom att belysa några aspekter av provokationsbedömningar där en formellt sett neutral och objektiv rättstillämpning ställs på sin spets. Strävan är ingalunda att uttömma ämnet då detta inte låter sig göras inom ramen för ett kapitel. Kapitlet får istället ses som blott en komplettering till provokationens rättsdogmatiska och rättsvetenskapligt mer ”tekniska” frågor, bestående i ett mer rättssociologiskt perspektiv som förhoppningsvis kan tjäna som underlag för vidare tankar runt provokationens grundvalar. Detta kapitel innehåller också löpande analys.

6.1 Inledning

Claes Lernestedt, docent i straffrätt, tar i en artikel upp några huvudfaser i utvecklingen av användningen av begreppet ”likhet inför lagen”. Alla faser är utsträckta i tid, vissa av dem parallella. De strävanden som varit aktuella i faserna har generellt sett inte handlat om att alla grunder för särskillnad mellan människor bör försvinna, snarare om att vissa specifika grunder bör försvinna, vissa av dem för att inte ersättas alls, vissa för att ersättas med nya och bättre. Den femte fasen, som är mest aktuell i tid och i detta sammanhang, består i en strävan att ”rättstillämpningen skall ske korrekt, men nu med ett fokus på omedvetna fördomar och förförståelser, vilka antas skapa dolda skevheter i ett på ytan, formellt sett, neutralt system.”¹³⁶

Detta kan vara relevant att knyta till en diskussion om värderingar i juridiken. Den rättsliga ideologi som under en lång tid legat till grund för juristernas kunskapssystem är rättspositivismen, det vill säga åtskillnaden mellan lag och moral. Lagar bygger på att de styrande bestämmer var gränsen mellan tillåtet och otillåtet i det sociala livet skall dras, och straffrätt är ett mycket tydligt exempel på detta. Att fastställa vad som är mer eller mindre klandervärt beteende är själva grunden för straffrätten, och lagstiftningen i sig kan på så vis sägas bygga på normer och värderingar. Christian Diesen, professor i processrätt, uttrycker det på ett tydligt sätt:

”Rättskipning är en komplex verksamhet, där det handlar om att jämföra en konkret verklighet (det enskilda fallets omständigheter) med en abstrakt norm (lagen) för att, om handlade och norm för otillåtenhet överensstämmer, bestämma en rättsföljd (straff). I samtliga tre led /.../ finns det stort utrymme för felslut och felbedömningar. Dessa fel kan vara kunskapsmässiga eller logiska, men kan också bottna i förhållandet att personliga och sociala /.../ värderingar får ett önskat genomslag vid bedömningen. /.../ Eftersom det abstrakta ledet är normativt, dvs. bygger på värderingar, är det illusoriskt att tro att det konkreta ledet, själva normtillämpningen, skulle kunna ske på ett

---

¹³⁶ Lernestedt, Claes ”Principen om likhet inför lagen”, I: Diesen, Christian (red.), Likhet inför lagen, Natur och kultur, Falun 2005, s 29.

objektivt, värderingsfritt sätt.”¹³⁷

Inom den s.k. Uppsalaskolan menade man att värderingar inte har något sanningsvärde, utan får ses som åsikts- eller känslouttryck eller som uppmaningar.¹³⁸ När det kommer till juridiken innebär detta att man är skyldig att skilja mellan vad lagen säger och vad man tycker att lagen borde säga. Professorn Robert Pålsson menar att detta förvisso är klokt, men att följa distinktionen vållar problem. Då man skall tolka lagen väger man också in, medvetet eller omedvetet, det som man vill att lagen skall säga.¹³⁹

Pålsson diskuterar även föreställningen om ”det normala”. Denna föreställning existerar – och är av stor betydelse – som måttstock på skilda juridiska områden. Författaren använder en indelning i tre typer av normalitetsbegrepp. 1) Det normala kan för det första betyda det med ett genomsnitt överensstämmande, vilket alltså beräknas fram. Då en genomsnittlig svensk kvinna under sitt liv föder 1,8 barn är det alltså mest normalt att göra detta (i verkligheten måste det emellertid av nödvändighet avrundas till 2 barn). 2) Det normala kan även vara det som fastställer egenskaperna hos en kategori av något slag. En kategori kan vara klassificerande eller beskrivande. Det är normalt för den beskrivande kategorin hästar att ha fyra ben, och en häst som har tre ben är därför inte normal. Pålsson påpekar att fastställandet av det normala sker med hjälp av objektivt användande av vissa kriterier, men att kriterierna i sig inte behöver vara objektiva. De är subjektivt utvalda av oss människor, varför de mycket väl kan representera groteska fördomar. 3) Normaliteten kan som en tredje variant användas som ett uttryck för något som överensstämmer med en högre ordning, som naturen eller Guds vilja. Vilket (om något) av dessa normalitetsbegrepp som används är inte alltid lätt att klarlägga ens för den som gör bedömningen, då vederbörande säkerligen oftast är omedveten om de val som görs.¹⁴⁰

Det ovan sagda skall nedan relateras till några olika perspektiv där just omedvetna fördomar och förförståelser skulle kunna ställa till problem. De områden som valts är 1) ära och heder, som tycks knyta tämligen tätt till den syn som historiskt funnits på provokationens förmildrande inverkan, 2) feministisk kritik, som framför allt förts fram inom common laws provokationsdiskussion, och 3) homosexuella närmanden som provokation, vilket aktualiserats i åtminstone ett svenskt rättsfall.

---

¹³⁷ Diesen, 2005, s. 183.

¹³⁸ En filosofiskt inriktning företrädd av bl.a. Axel Hägerström. Denna har under 1900-talet haft stort inflytande på juridiken och dess tankeströmningar.

¹³⁹ Pålsson, Robert, ”Om värderingars roll i rättstillämpningen”, I: Svensk Juristtidning nr 3 2006, s 257. För vidare läsning på ämnet ”värderingar i juridiken” kan rekommenderas: Pålsson, Robert, *Hunden klockan tre och fjorton – rapport från juridikens tankevärld*, Iustus, Uppsala 2005.

¹⁴⁰ Pålsson, 2006, s 266f.

6.2 Ära och heder

Alvar Nelson behandlar i sin avhandling – vilken redan refererats i bakgrunden – ärekränkingsbrottet, bland annat i relation till provokation. Ärekränkingsbrottet har en nära relation till provokation, eftersom en provokation i ett misshandelsfall tämligen ofta är en ärekränkning.¹⁴¹ Som också visades i bakgrunden har äran hela tiden varit central, och runt förra sekelskiftet lutade juristerna åt uppfattningen att en retorsion på en ärekränkning skulle betraktas som en form av nödvärn mot angrepp å äran. Denna lösning avvisas dock av Nelson, som anser ”övervägande skäl tala emot erkännandet av grundsatsen att ord skall få mötas med våld”.¹⁴² Det synes alltså som om hela provokationstanken från grunden delvis bygger på sådana svåra uttryck för mänskliga relationer som ”ära”, ”socialt anseende” och liknande. Vilken vikt man lägger vid sådant torde variera över tid och över kulturer. I medeltidens Sverige drogs ofta även ringa våld inför rätta. Österberg skriver att den springande punkten i detta gällde sårad ära och heder:

”Utan heder var en människa ärelös och saknade social förankring. Hedern måste därför återställas. Rätten fungerade som en social arena där konflikten kunde lösas /.../ och den som lidit en oförrätt fick på så vis förhoppningsvis ekonomisk gottgörelse och social upprättelse.”¹⁴³

Det ligger här nära till hands att komma att tänka på det som i nutida svensk samhällsdebatt brukar kallas ”hederskulturer”. von Hirsch och Jareborgs resonemang (ovan 3.3.1), om att återgälda kränkningen för att inte förlora socialt anseende, kan associeras till en kultur där det exempelvis är en hederssak för en bedragen man att döda sin otrogna hustrus älskare, då han i annat fall utsätts för omgivningens förakt. De menar att man mycket väl kan tycka att en sådan konvention är förkastlig, men om den de facto existerar – i det samhälle han lever i förlorar man kanske anseende, ställning och socialt sammanhang om man inte återställer sin heder – är det reella hot för den som lever i en sådan kultur.¹⁴⁴

Fallet **RH 1990:125** tog upp en sådan situation. En man åtalad för mord på sin hustru invände att eftersom en gärning som innebar att en man berövade sin otrogna hustru livet bedömdes som mindre allvarlig i hans hemland, så borde rimlig hänsyn tas till detta vid brottsrubricering och straffmätning. Den tilltalade hade anfört att mot bakgrund av den situation som han befann sig i, nämligen ”nyanländ till ett mycket annorlunda land där den övriga familjen redan fått en förankring och därmed rubbat hans position som ledare och med en tung kulturell barlast av traditioner med starkt patriarkaliskt präglad familjesammanhållning och mycket stränga tabun mot otrohet”, hade hustruns skilsmäsoansökan varit ”en extremt stark

---

¹⁴¹ Även situationen där en ärekränkning besvaras med en ärekränkning torde vara vanligt förekommande. De senare torde emellertid aldrig komma så långt som till en process i dagens samhälle.

¹⁴² Nelson, 1950, s 217.

¹⁴³ Österberg, 1996, s 111.

¹⁴⁴ von Hirsch och Jareborg, s 439f

provokation”. Dessa omständigheter hade, enligt den undersökande läkaren, lett till en akut krisreaktion som starkt nedsatt hans förmåga att kontrollera sitt handlande. I fallet diskuterade inte hovrätten invändningen som en invändning om provokation. Affekten bedömdes inte ha en gradnedsättande verkan eftersom omständigheter i motsatt riktning också förelåg (svår dödsångest för offret, kraftigt övervåld, närstående), och dömde slutligen M för mord. Fallet gick väl i linje med att inte bedöma dödande av närstående som dråp. Hittills har ännu inget fall där en domstol tagit hänsyn till en ”kulturell” provokation behandlats i Sverige.¹⁴⁵

Att mannen i fallet tog till det försvar han kände till, nämligen hedersaspekten, behöver emellertid inte betyda att det var medvetet var en hedersaspekt som påverkade honom när han dödade hustrun. Om man jämför med NJA 1990 s 776, där den uppretade mannen tryckte ner sin sambo under vattnet, förefaller argumenten i viss mån likartade. I det ena fallet bedömdes det som en provokation, vari t.o.m. pratet bland kollegorna medtogs i argumentationen (detta ansågs ha ökat den psykiska påfrestningen för B), i det andra fallet diskuterades inte att hustruns beteende skulle ha kunnat vara provokation. Nu kan anföras att det ena rörde en grov misshandel och det andra ett mord. I så fall får man dra slutsatsen att någon slags proportionalitet mellan provokation och brott skall föreligga.

Emellertid kan det förefalla stötande att hänsyn över huvud taget tas till svartsjukespekter, situationer där alls inget brottsligt angrepp på aktören ägt rum utan enbart ett svek (eller misstanke om sådant) mot ett trohetsideal. Å andra sidan kan anföras att ett svek är minst lika förödande för en persons psykiska stabilitet som en ärekränkning eller våldsangrepp. Om man skall förstå provokationsförsvaret som i huvudsak byggande på nedsatt självkontroll fungerar säkerligen en sådan tanke, men då flyter å andra sidan affekt och provokation ihop. Se nästa avdelning för vidare resonemang kring svartsjukespekter.

Hedersaspekten ovan kan ibland föras fram i debatten runt ”kulturella försvar” och likhet inför lagen. Den går delvis på kollisionskurs med debatten om likhet inför lagen ur ett genusperspektiv, vilken skall behandlas

---

¹⁴⁵ I australiensiska domstolar har det dock hänt, varav det mest uppmärksammade är Dincer-målet. Den turkiska mannen Dincer mördade sin dotter i hennes pojkvåns sovrum. Han försvarade sig med att hennes förhållande till pojkvännen skadat familjens heder och ställning, vilket hade provocerat fadern så att han tappat behärsksningen. Domstolen betraktade gärningen som ett ursinnesmord, framprovocerat av dotterns uppförande. Avgörandet kan jämföras med den uppfattning som egyptiska och turkiska domstolar haft om provokation, vari själva handlingen att en kvinna träffar en främmande man utgör en provokation, oavsett om kvinnan aktivt eller medvetet försökt ”provocera” den tilltalade (en manlig släkting). Under senare år har dock australiska domstolar ändrat uppfattning. Said Mahmoudi, professor i internationell rätt, för fram en intressant synpunkt på hedersmord och provokation; istället för att – som de australiensiska domstolarna – beakta offrets val av eget liv utan faderns medgivande som en provokation, kan man anse att andra personers förnedrande uttalanden, och deras i vissa fall direkta uppmaningar till handling, utgör en provokation. Mahmoudi, Said, ”Om hedersmord”, I: Juridisk Tidskrift nr 1 2002/03, s 245ff.

härnäst.¹⁴⁶

6.3 Feministisk kritik

I common law-debatten har det – bland annat efter ett antal australiensiska fall där kvinnor som dödat sina misshandlande män fällts för mord – väckts en debatt om att provokationsförsvaret missgynnar kvinnor. Jeremy Horder tar sin utgångspunkt i att 52,5 procent av kvinnor och 30 procent av män som dödar sina partners får lindring på grund av provokation.¹⁴⁷ Eftersom emellertid en stor andel av de kvinnor som dödar sina män har blivit misshandlade av dem – något som inte gäller för männen – innebär detta i praktiken en stor nackdel för kvinnor som med hjälp av provokation vill få sina gärningar bedömda som dråp.¹⁴⁸ Det är ofta omedelbarhetskravet i provokationsmodellen som diskvalificerar kvinnor som efter långvarig utsatthet för våld i sin nära relation bringar sin partner om livet.¹⁴⁹ I Sverige kan dock långvarig misshandel från offrets sida, även om detta inte rubriceras som provokation, göra att gärningen bedöms som dråp (se ovan 4.2.1).¹⁵⁰

Den andra delen av kritiken inriktar sig mot att mäns våld mot kvinnor ofta triggas av sexuell äganderätt eller svartsjuka, och att män med hjälp av provokation sedan får tillgodoräkna sig sin svartsjuka som försvar när de haft ihjäl sina partners. Detta har uttryckts som att provokationens förbarmande med mänskliga tillkortakommanden till övervägande del utgår ifrån ett manligt perspektiv.¹⁵¹ von Hirsch och Narayan menar att det inte är provokationen som förmildrande omständighet i sig det är fel på, utan det är de kriterier som finns i common law som favoriserar något män har en benägenhet att göra: agera impulsivt utifrån svartsjuka.¹⁵² Med deras modell, byggande på oförrätt, menar de att slagna kvinnor också får sina brott bedömda som dråp på grund av provokation.

Huruvida svartsjuka kan räknas som en oförrätt får enligt författarna formuleras av praxis och doktrin. Som vi sett ovan (avsnitt 4.2.1 och t.ex. rättsfallet NJA 1972 s 654) finns en acceptans för svartsjuka som motiv. När detta kombineras med att offret är närstående blir det emellertid sällan att bedöma som dråp. Vid misshandel verkar närståendespekten dock inte vara

---

¹⁴⁶ För mer om detta, se gärna: Lernestedt, Claes, Kapitel 9 – ”Kulturella försvar, likhet och diskriminering”, I: SOU 2006:30 – *Är rättvisan rättvis?*

¹⁴⁷ I England och Wales under perioden 1982-89, enligt Horder, 1992, s 187.

¹⁴⁸ Horder, 1992, s 187.

¹⁴⁹ von Hirsch och Narayan, 1996, s 8.

¹⁵⁰ I propositionen till Brottsbalken betonar kommittén att brott som föregåtts av överläggning ingalunda alltid hör till de grävsta fallen och att en lindrigare bedömning sålunda kan vara befogad även när överläggning skett. Kommittén anför vissa exempel, bl.a. att någon under en längre tid utsatts för svårartad fysisk eller psykisk misshandel med påföljd att han efter övervinnande av långvariga samvetsbetänkligheter under svår själslig press bringar sin plågoande om livet. Prop. 1962.10 s B74.

¹⁵¹ Horder, 1992, s 194.

¹⁵² von Hirsch och Narayan, 1996, s 8.

ett hinder för att sätta ned graden på grund av provokation.

I ett genussammanhang kan också nämnas att historikern Eva Österberg konstaterar att våld i regel alltid varit de unga männens brott. Hon anser att man bör diskutera våldsbrott som en del av den större frågan om kulturella koder i grupper av unga män.¹⁵³ Kulturella koder för manlighet relaterar till nästa avdelning, vilken handlar om provokation i form av (manliga) homosexuella närmanden.

6.4 Homosexual panic defense

Då provokationen består i ett ovälkommet homosexuellt närmande, har det, som vi i redogörelsen för NJA 1995 s 464 (avdelning 5.1) har sett, kunnat resultera i ett hänsynstagande även om provokationen inte varit brottslig. I den angloamerikanska rätten har detta förekommit något mer frekvent, och fått ett namn: "homosexual panic defense" eller "gay panic". Konstruktionen är att den homosexuella inviten medförde att den heterosexuella mannen drabbades av panik.¹⁵⁴

I ett senare rättsfall försökte försvaret använda sig av den i NJA 1995 s 464 fastslagna figuren med homosexuell provokation. Yrkandet var att gärningen inte skulle bedömas strängare än som dråp, och som grund för detta anfördes bl.a. att gärningsmannen (T) blivit starkt provocerad och ifrågasatt som heterosexuell när han vid en bar av offret (J) fick motta en lapp med dennes telefonnummer. Hovrätten uttalade:

"I den mån den händelse som T hänfört sig till över huvud taget kan sägas innefatta någon provokation i egentlig mening, *kan denna i vart fall inte åberopas som stöd för en mildare bedömning av en gärning som inträffat på en helt annan plats och långt senare (min kursiv.)*. Tvärtom anser hovrätten att utredningen, /.../, ger stöd för slutsatsen att gärningen innefattat ett homofobiskt inslag där ett motiv för gärningen varit att skada J på grund av dennes homosexuella läggning. Denna omständighet /.../ talar starkt mot att brottet skall bedömas som mindre grovt."¹⁵⁵

Här har hovrätten slagit fast vad som *inte* kan konstituera en provokation i lagens mening, och dessutom fastslagit att detta var ett s.k. hatbrott. Det av mig kursiverade stycket är något oklart. Jag utgår ifrån att hovrätten menar att för det fall en provokation hade förelegat hade retorsionen haft omedelbarhetskrav. Men menar man verkligen, som formuleringen låter antyda, att man är osäker på ifall ett fredligt närmande, och det ifrågasättande av någons sexuella läggning som det indirekt innebär, hade varit en förmildrande omständighet i ett uppsåtligt dödande?

Fall där provokationen utgörs av ett homosexuellt närmande torde vara ett tydligt exempel på när bakomliggande värderingar kan spela in, och väcker

---

¹⁵³ Österberg, 1996, s 123.

¹⁵⁴ Tiby, Eva, Hatbrott? Homosexuella mäns och kvinnors berättelser om utsatthet för brott, Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, Stockholm, 1999, s 215.

¹⁵⁵ Dom Svea hovrätt 2002-09-13 enligt Hilton, Johan, No tears for queers – ett reportage om män, bögar och hatbrott, Atlas, Falun 2005, s. 206.

många frågor. Är det värre att som heterosexuell bli antastad av en homosexuell av samma kön än av en heterosexuell av motsatt kön – hur hade NJA 1995 s 464 bedömts om det varit en kvinna som stått för antastandet, eller om det hade varit en man som antastat en kvinna? Vem får stå som förnuftig person i dessa fall? Eller med den svenska modellen: vem bestämmer vad som är en oförrätt? Vem sätter normen, och hur ser denna norm ut? Här finns tyvärr inga klara svar.

Enligt en tolkning kan man göra en koppling till den andra typ av normalitet som Pålsson nämner i sin diskussion om det normala, den typ som fastställer egenskaperna hos en kategori av något slag. Det förmodas kanske vara normalt för kategorin heterosexuella män att känna sig provocerade eller bli rädda av homosexuella närmanden/antastanden, och därför är ett sådant beteende att bedöma som inte bara en provokation utan en ”förhållandevis allvarlig provokation”. Pålsson påpekar, som tidigare nämnts, att fastställandet av det normala sker med hjälp av objektiva användande av vissa kriterier, men att kriterierna i sig inte behöver vara objektiva; de är subjektivt utvalda av oss människor, varför de mycket väl kan representera fördomar, och de rättsliga aktörerna torde som alla människor vara påverkade av sitt eget ”kognitiva universum”. Enligt en annan möjlig tolkning, vilket förordas av von Hirsch och Jareborg, utgår man från gärningsmannens subjektiva upplevelse av att vara utsatt för något mycket provocerande. Här skall emellertid inte hänsyn till s.k. ”moralvillfarelse” tas (se 3.3.1). Hur den allmänna moral ser ut som skall vara måttstock för vad en sådan villfarelse är, torde vara en fråga för filosoferna. Enligt von Hirsch och Jareborgs modell skulle man i fallet försökt utröna vad av M:s gärning som berodde på att M var provocerad eller på grund av missförstånd kände sig provocerad, och vad som berodde på att han mot bakgrund av sina starka antipatier mot homosexuella antingen vid tillfället överdrev sin tolkning av hur provocerande detta var eller överdrev hotande inslag i det verkliga händelseförloppet, så att detta blev provokativt enligt domstolens sätt att se det.¹⁵⁶ Missförstånd och ”moralvillfarelse” torde här kunna bli sammanflätade.

6.5 Sammanfattande kommentarer

Som det här kapitlet ytterligare försökt visa är provokation en abstraktion med inbyggda moraliska dilemman. Det finns vissa sammanhang där det extra väl framskyntar att vad som är ”kränkande”, ”grovt” och

---

¹⁵⁶ Vad det gäller omständigheterna runt det provocerande beteendets närmare utformning är utgångspunkten att tveksamheter ska tala till den tilltalades fördel, och i fall då offret inte längre lever och inga vittnen finns ingen motbild. Karaktärvittnen intygade i NJA 1995 s 464 att offret inte var aggressiv i sina kontakter med män, och gärningsmannen hade dagen efter mordet sagt till en vän att ”en bög försökt kyssa honom”, dvs. ingenting om att han blivit angripen. Finns det risk för att fördomar om homosexuella män spelat in när det tagits för troligt att offret antastat gärningsmannen på det av honom beskrivna sättet? Om detta kan vi bara spekulera.

”provocerande” ingalunda är självklart. Som det antydde i kapitel 2 är inte vår nutida tolkning av äran likadan som den en gång var. Andra kulturer än den svenska kan ha ytterligare dimensioner av ära, av vilka en del går under begreppet heder. Acceptansen för homosexualitet är en annan sak som varierat med tiden, och på senare tid har inte bara homofobi utan även heteronormativitet ifrågasatts. Med tiden blottlägger också genusvetenskapen vilka bedömningar som utgår ifrån en manlig norm och därmed leder till ojämlika resultat. Allt detta är perspektiv som enligt min uppfattning är svårt, eller i vart fall mindre lyckat, att bortse ifrån då man diskuterar provokation.

7 Slutdiskussion

Provokation är en moraliskt komplex fråga, och sättet att se på den har varierat över tid. Några av de moraliska, psykologiska och rättsliga antaganden som förts fram i nutida doktrin har belysts i det inledande teorikapitlet, och kapitel 6 har några bedömningar hänförliga till både teoretiska och praktiska dilemman behandlats.

I uppsatsen har analysen, som ofta brukligt i rättsvetenskapliga uppsatser, skett delvis löpande. I detta kapitel skall några huvudspår knytas ihop och slutsatser dras utifrån de i inledningen formulerade frågorna.

1) Vilket utrymme finns i svensk rätt för att ta hänsyn till offrets provocerande/kränkande beteende före brottet?

Denna fråga har huvudsakligen behandlats i kapitel 4, kompletterat av prejudikat och underrättsundersökning i kapitel 5. Provokationen kan komma in på olika stadier i bedömningen: gradindelning, straffvärdebedömning samt påföljdsval. Dessa bedömningar är i viss mån sammanflätade. De fall där provokation beaktats i gradindelningen är alla fall av misshandel och uppsåtligt dödande, och i de fall av olaga frihetsberövande vari provokation nämndes avvisades den som gradindelnde faktor. Annars är emellertid läget inte helt klart vad det gäller i vilken bedömning som en viss provokation får genomslag. Ofta kommer provokationen in redan vid gradbestämningen, och endast i ett prejudikat där provokation beaktats i straffmätningen har den nekats erkännande i gradlindrnde riktning. I det fallet (RH 2001:55) uppställdes en gräns för hur mycket råhet och hänsynslöshet som kunde tillåtas om provokation skulle påverka gradindelningen.

Tingsrättsundersökningen kompletterar bilden en del, genom att påvisa provokationens betydelse för påföljdsvalet. Det går emellertid inte att säga att provokation i de undersökta fallen fungerat utslagsgivande för att gärningsmannens skall få lindrigare påföljd än fängelse, eftersom domstolen beaktar andra omständigheter såsom exempelvis risk för återfall i brott. Om provokation förekommit kan dock brottet ses mer som en engångsföreteelse, varför risken för återfall i brott bedöms som liten.

Provokation har inte någon enhetlig betydelse. Det synes också som om en viss begreppsinkongruens råder mellan rättsfall, och att den semantiska betydelsen av provokation och "kränkande beteende" inte är helt utbytbara. Den provokation som kan påverka gradindelning och påföljdsval verkar vara av vidare och troligen mer vardagspråklig betydelse än "annans grovt kränkande beteende" (där har icke rättsstridiga beteenden fått störst genomslag), kanske för att den förra inte är närmare definierad.

En utgångspunkt för provokationens förmildrande inverkan skulle, utöver

vad som diskuterats i teorikapitlet, kunna vara rättvisehänsyn och allmänprevention. Straffvärdebegreppet är sprunget ur proportionalitetsprincipen, och är en av de senare kriminalpolitiska tolkningarna av rättvisa. Straffvärdebegreppet syftar till proportionalitet i påföljdsbestämningen, och proportionella straff ses som rättvisa. Straffrättsvetaren Catharina Sitte skriver:

”En av grundtankarna bakom straffvärdet var att det skulle ha förankring hos allmänheten. Det är det allmänna rättsmedvetandet som bl.a. klassificerar en handling som förkastligt, och samhällsmedborgarna skall vara ett mätinstrument på vad som avses med ett moraliskt riktigt handlande.”

Att man länge sett provokationens lindrande inverkan som självklar kanske beror på att det är så de flesta människor ser det. Något som tyder på att icke-jurister ser det så, skulle kunna vara det mönster som Christian Diesen funnit i att nämndemännen har en tendens att i högre grad än de professionella domarna godta en åtalads invändning om nödvärn eller provokation.¹⁵⁷

2) Vilka gränsdragningar till andra straffrättsliga bedömningar aktualiseras?

Utanför gradbestämning och påföljdsbestämning kan provokation också röra sig i gränslandet av andra bedömningar. Provokation kan ligga nära anfall som berättigar nödvärn eller utgör samtycke, vilket i så fall gör den annars brottsliga handlingen rättsenlig.

Enligt von Hirsch och Narayan skall det slås fast att gärningsmannen var motiverad av harm över oförrätten. Men detta måste, precis som de också skriver, vara väldigt svårt att slå fast. De resonemang som kan knytas till en sådan bedömning torde vara sådana om affekt. Affekt och provokation är tämligen nära sammanbundna, vilket visats i rättsfallskapet. Sådan affekt som utlöses av provokation skall enligt förarbetena främst falla under p 1.¹⁵⁸ Detta uttalande verkar inte vara av någon praktisk betydelse, eftersom provokation och affekt ofta kombineras i domstolarnas motiveringar. Detta verkar framför allt gälla vid de svåra våldsbrotten. Huruvida gärningsmannen är i affekt kan sägas påverka provokationens genomslagskraft. Ett fall av misshandel bedömdes som grovt trots provokation, troligen för att gärningsmannen verkade agera utan affekt eller i vart fall hade tid att besinna sig. Det kan även tolkas som att vissa omedelbarhetskrav finns på provokationen även i svensk rätt. Detta bekräftas även av tingsrättsundersökningen, där resonemang om tid till besinning fördes i flera fall där provokation avvisades.

Mer udda i sammanhanget är den koppling mellan bedömning av provokation och bedömning av självförvållat rus som identifierats, men denna har inte diskuterats i några rättsfall (mer än möjligen berörts i NJA

---

¹⁵⁷ Diesen, Christian, 1996, Lekmän som domare, s 157.

¹⁵⁸ Jareborg och Zila, s 113f.

1995 s 464). Det som är den springande punkten i den kopplingen är huruvida en missbedömning från gärningsmannens sida om "rätten" att bli upprörd, och därmed om vad som grundar en provokation, skall bedömas som om han vore nykter, i enlighet med NJA 1973, dvs. inte tillgodoräknas honom. Inte heller tingsrättsundersökningen identifierade några fall där alkoholens betydelse diskuterades. I de fall där gärningsmannen var berusad, hävdade provokation och domstolen bedömde att offrets beteende inte var att bedöma som en sådan, kan man enligt en mycket försiktig tolkning tänka sig att rätten därmed underkänt den tilltalades subjektiva upplevelse av provokation. Huruvida det spelar roll om hans upplevelse av provokation beror på misstag eller "moralvillfarelse" kan härvid inte bedömas.

3) Finns det något mönster i vilka offerbeteenden som får genomslag som provokation, och på vilket sätt dessa får genomslag?

På grund av att provokation inte har någon enhetlig betydelse finns det ingen helt klar linje. Klart är i alla fall att det inte rör sig om enbart rättsliga kränkningar, dvs. där offrets provokation utgörs av en brottslig handling. Även oönskade närmanden mot gärningsmannen, mot dennes fru samt otrohet eller andra slitningar i förhållanden kan enligt praxis räknas som en provokation. De båda första hade kanske kunnat räknas som ofredande, men otrohet är i vart fall inte brottsligt i dagens samhälle. Vid uppsåtligt dödande finns offrets status av närstående i den andra vågskålen, varför otrohetsaspekter i de fall jag funnit har fått genomslag bara vid misshandel. Detta kan kanske inte kallas för proportionalitet, men gränser för när icke-rättsstridiga provokationer kan räknas som förmildrande vid dödande finns i vart fall vad gäller närstående.

Det verkar också vara så att provokation, i den vidare betydelse som inverkar på grad och påföljd, ger ett större utrymme för icke rättsstridiga provokationer. Ett annat mönster som, enligt en försiktig tolkning, verkar finnas, är att icke-rättsstridiga gärningar kan räknas som provokation om gärningsmannen bedöms ha hamnat i affekt av offrets beteende.

8 Avslutande synpunkter

Provokation är den enda förmildrande omständigheten i BrB 29:3 som explicit uttalar sig om offrets beteende. Precis som vid nödvärn är det upp till åklagaren att bevisa att en provokation, om denna invändning kommer upp, inte förelegat. Eftersom provokationen behandlas som en förmildrande omständighet och inte är en del av ansvarsbedömningen, kan det tänkas att en utredning av den påstådda provokationen inte är lika högt prioriterad som utredningar rörande vissa andra förhållanden. I vart fall skulle detta kunna vara fallet då den provocerande handlingen inte kan fria gärningsmannen (till exempel på grund av att den kan bedömas som en nödvärnssituation eller gör retorsionen socialadekvat), utan bara kan sätta ned graden eller straffet. Om provokationen inte är helt klarlagd, utan tillräknats den tilltalade för att inga motsägande uppgifter finns, är det enligt min mening av största vikt att domen formuleras försiktigt i de delar den uttalar sig om offrets beteende.

Om man skall anse provokationens förmildrande inverkan som riktig bygger emellertid på att det klart framgår på vilken grund man gör detta. von Hirschs, Jareborgs och Narayans teori, om än förtjänstfull med många viktiga poänger, verkar inte ha praktisk överensstämmelse med i vart fall underrätternas rättstillämpning. Detta grundar jag på att tingsrättsundersökningen tämligen klart drog en gräns mellan omedelbara retorsioner och sådana där gärningsmannen haft tid att besinna sig. Detta tyder på att common laws krav på hot anger har viss motsvarighet i svensk praxis. Bland annat på grund av detta anser jag att ämnet är principiellt viktigt och förtjänar en djupare analys. Det finns många fåror som jag gärna hade grävt djupare i. Kopplingen mellan affekt och provokation är en; det verkar vara oklart hur dessa egentligen samspelar och i viss mån förutsätter varandra. Här hade man givetvis också kunnat göra en tvärvetenskaplig studie med en psykologisk del. Vidare hade det varit intressant att göra en undersökning i mer rättssociologisk riktning; jag anser att provokationens samverkan med värderingar och normer bör undersökas, då det är praktiskt och principiellt viktigt utifrån rättssäkerhetssynpunkt.

Bilaga A - i uppsatsen upptagna lagrum

3 kap. Om brott mot liv och hälsa

1 § Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid.

2 § Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år.

/.../

5 § Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Lag (1998:393).

6 § Är brott som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för grov misshandel dömas till fängelse, lägst ett och högst tio år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Lag (1988:2).

/.../

24 kap. Om allmänna grunder för ansvarsfrihet

1 § En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.

Rätt till nödvärn föreligger mot

1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,
2. den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning,
3. den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller
4. den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse. Lag (1994:458).

/.../

6 § Om någon i fall där 1–5 §§ detta kapitel eller 10 § polislagen (1984:387) är tillämplig har gjort mer än vad som är medgivet, skall han ändå vara fri från ansvar, om omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig. Lag (1994:458).

/.../

29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

1 § Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft. Lag (1988:942).

2 § Såsom försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få betydligt allvarigare följder än det faktiskt fått,

2. om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet,

3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig,

4. om den tilltalade grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,

5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,

6. om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat en betydande roll,

7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet, eller

8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Lag (2003:408).

3 § Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,

2. om den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,

4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla eller

5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Lag (1994:458).

/.../

5 § Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,
5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller
8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Lag (1988:942).

6 § Är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § uppenbart oskäligt att döma till påföljd, skall rätten meddela påföljdseftergift. Lag (1988:942).

7 § Har någon begått brott innan han fyllt tjuogoett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt tjuogoett år. Lag (1988:942).

/.../

30 kap. Om val av påföljd

1 § Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

Bestämmelser om användningen av överlämnande till särskild vård finns i 31 och 32 kap. Lag (2006:891).

/.../

4 § Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 §.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Lag (1988:942).

5 § För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand skall bestämma påföljden till slutet ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap. 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjugooett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Lag (2006:891).

/.../

Bilaga B – sammanställning av tingsrättsfall

Mål nr.	Yrkat?	P-behandling?	Grad el straff?	Alk?	Närliggande bedömningar?
B 715-07	Nej	Nej	-	-	
B 524-07	Nej	"oprovocerad"	-	-	
B 436-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 436-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 376-07	Nej	Nej	-	-	Nödvärn avvisat
B 222-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 222-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 222-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 205-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 162-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 162-07	Nej	Nej	-	Ja	
B 149-07	Nej	Ja, beaktas	Straffvärde(?), påföljdsval	-	Nödvärn avvisas
B 116-07	Ja	Ja, avvisas	-	Ja	Hot anger
B 101-07	Nej	"ej föregåtts av p"	-	-	
B 87-07	Nej	Oklart	Straffvärde?	Ja	
B 67-07	Nej	Ja, beaktas	Påföljdsval	-	
B 62-07	Nej	Ja, beaktas	Påföljdsval	Fest	Nödvärn avvisas
B 41-07	Nej	Ja, beaktas	Påföljdsval	-	
B 9-07	Nej	"oprovocerad"	Straffvärde	Fest	
B 4114-06	Nej	"oprov missh"	-	Fest	
B 4025-06	Nej	Ja, avvisas	-	Fest	Hot anger
B 4015-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 3943-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 3832-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 3733-06	Nej	Nej	-	-	
B 3733-06	Nej	Nej	-	-	
B 3667-06	Nej	Nej	-	-	
B 3614-06	Nej	"oprov missh"	-	Ja	
B 3607-06	Nej	Nej	-	-	
B 3574-06	Nej	Nej	-	-	
B 3573-06	Ja	Nej	-	Fest	BrB 24:6

Mål nr.	Yrkat?	P-behandling?	Grad el straff?	AIK?	Närliggande bedömningar?
B 3524-06	Nej	Oklart	-	Ja	
B 3523-06	Nej	Nej	-	Fest	Nödvarn
B 3474-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 3457-06	Nej	"oprovocerad"	-	Ja	
B 3455-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 3454-06	Nej	Ja, beaktas	Påföljdsval	-	
B 3425-06	Ja	Ja, avvisas	-	Ja	Hävdar affekt, avvisas (hot anger)
B 3413-06	Nej	Ja, avvisas	Grad	Ja	
B 3413-06	Nej	Nej	-	-	
B 3337-06	Nej	"oprovocerad"	-	Ja	
B 3294-06	Nej	Nej	.	-	
B 3249-06	Nej	"oprovocerad"	-	-	
B 3182-06	Nej	Oklart	Påföljdsval	Ja	
B 3130-06	Nej	Nej	-	Ja	BrB 24:6
B 3108-06	Nej	Nej	-	-	
B 3070-06	Nej	Ja, avvisas	-	Fest	
B 3070-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2997-06	Nej	Ja, beaktas	Påföljdsval o/e straffvärde	Ja	
B 2866-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2606-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2553-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2530-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2530-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2465-06	Nej	"oprovocerad"	-	Ja	
B 2465-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 2121-06	Nej	Nej	-	-	
B 1765-06	Nja	Ja, avvisas	-	Ja	
B 886-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 886-06	Nej	Nej	-	Ja	
B 886-06	Nej	Nej	-	Fest	
B 2342-05	Nej	Nej	-	Ja	
B 1792-05	Nej	Oklart	-	Ja	
B 1792-05	Nej	Nej	-	Ja	
B 1792-05	Nej	Nej	-	-	

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck:

- SOU 1995:91 *Ett reformerat straffsystem*, Betänkande av straffsystemkommittén
- SOU 2006:30 *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättsväsendet.*
- Prop. 1962:10 Kungl. Maj:ts proposition 1962:10 med förslag till brottsbalk
- Prop. 1987/88:120 Regeringens proposition 1987/88: 120 om ändring i brottsbalken (straffmätning och påföljdsval)

Litteratur:

- Asp, Petter *Straffansvar vid brottsprovokation*, Norstedts juridik, Stockholm: 2001.
- Axberger, Hans-Gunnar *Brottsprovokation*, Juristförlaget, Stockholm: 1989.
- Diesen, Christian (red.) *Likhet inför lagen*, Natur och Kultur, Falun 2005.
- Hilton, Johan *No tears for queers - ett reportage om män, bögar och hatbrott*, Atlas, Falun 2005.
- Hirsch, Andrew von *Proportionalitet och straffbestämning*, Iustus förlag AB, Uppsala 2001.
- Holmqvist, Lena et. al. *Brottsbalken: En kommentar. Del I (1-12 kap.): Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Norstedts juridik, Stockholm 2000.
- Horder, Jeremy *Provocation and responsibility*, Clarendon press, Oxford 1992. [cit. Horder, 1992]
- Jareborg, Nils *Handling och uppsåt*, P A Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1969. [cit. Jareborg, 1969]
- Jareborg, Nils *Brotten I* (2 uppl.), Norstedts, Lund 1989. [cit. Jareborg, 1989]

- Jareborg, Nils *Allmän kriminalrätt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2001. [cit. Jareborg, 2001]
- Jareborg, Nils och Zila, Josef *Straffrättens påföljdslära* (2 uppl.), Norstedts juridik AB, Stockholm 2007.
- Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Susanne *Straffansvar* (6 uppl.), Norstedts juridik AB, Göteborg 2001.
- Nelson, Alvar *Rätt och ära*, Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, Uppsala 1950.
- Tiby, Eva *Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*, Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, Stockholm 1999.
- Zila, Josef *Det straffrättsliga påföljdssystemet* (2 uppl.), Norstedts, Stockholm 1998.

Artiklar:

- Anttila, Inkeri ”Offrets ansvar”. I: Jareborg, Nils och Träskman, Per Ole (red.), *Skuld och ansvar: straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson*, Iustus förlag AB, Uppsala 1985.
- Asp, Petter och Hirsch, Andrew von ”Straffvärde”. I: *Svensk Juristtidning* nr 2 1999, s 151
- Borgeke, Martin ”Påföljdsval och straffmätning - nytt vin i gamla läglar?”. I: *Svensk Juristtidning* nr 10 2004, s 885
- Hirsch, Andrew von och Jareborg, Nils ”Provokation”. I: *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab*, 1986 s 436
- Hirsch, Andrew von och Narayan, Uma “Three conceptions of provocation”. I: *Criminal Justice Ethics* nr 1 1996, s 15-25
- Horder, Jeremy “Reasons for anger”. I: *Criminal Justice Ethics* 1996, nr 2, s 63-70 [cit. Horder, 1996]
- Jareborg, Nils ”Påföljdsbestämningens struktur”. I: *Svensk Juristtidning* nr 4 1992 s 257. [cit. Jareborg, 1992]

- Johanson, Eva ”Allvarliga våldsbrott efter svår provokation”. I: *Svensk Juristtidning* nr 1984, s 111-147
- Lidberg, Lars ”Alkohol, provokation, hot ökar risken för våldsbrott”. I: *Läkartidningen* nr. 28/29 1995 s. 2739-2741
- Lernestedt, Claes ”Något om grunden för den mänskliga ansvarsförmågan inom straffrätten”. I: *Juridisk Tidskrift* nr 2 1996/97 s. 323 [cit. Lernestedt 1996/97]
- Lernestedts, Claes Lernestedt, Claes ”Principen om likhet inför lagen”, I: Diesen, Christian (red.), *Likhet inför lagen*, Natur och kultur, Falun 2005 [cit. Lernestedt 2005]
- Lernestedt, Claes ”Kulturella försvar, likhet och diskriminering”, I: *SOU 2006:30 - Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet*. [cit. Lernestedt 2006]
- Mahmoudi, Said ”Om hedersmord”. I: *Juridisk Tidskrift* nr 1 2002/03, s. 242
- Påhlsson, Robert ”Om värderingars roll i rättstillämpningen”. I: *Svensk Juristtidning* nr 3 2006, s 257
- Sitte, Catharina ”Straffvärdebegreppet – sett utifrån ett behandlingsideologiskt och ett nyklassiskt perspektiv”. I: *Juridisk Tidskrift* nr 3 1994/95 s. 682
- Träskman, Per Ole ”Normalfall eller dödande med förmildrande särdrag – gränsen mellan mord och dråp”. I: *Juridisk Tidskrift* nr 2 1995/96, s. 434
- Virgo, Graham “Provocation: Muddying the waters”, *Cambridge Law Journal* nr 1 2001, s 23-25
- Österberg, Eva ”Våld och ära, böter och skam”, I: Åkerström, Malin (red.), *Kriminalitet, kultur, kontroll*, Carlssons bokförlag, Stockholm 1996.

Rättsfallsförteckning

Rättsfall, tryckta

NJA 1972 s 654	Sambomisshandel på enslig väg
NJA 1975 s 594	Dråp efter närmanden mot fru
NJA 1983 s 339	Olga frihetsberövande efter mc-stöld
NJA 1985 s 757	Knivdråp efter ordväxling
NJA 1987 s 33	Ref. till ang. affekt
NJA 1989 s 97	Ref. till ang. mord på närstående
NJA 1990 s 776	Sambon i Svartån
NJA 1991 s 438	Karatespark utanför gatukök
NJA 1993 s 553	Samtycke i pojkslagsmål
NJA 1994 s 310	Ref. till ang. mord på närstående
NJA 1995 s 464	”Hockeyspelarfallet”
NJA 1995 s 661	Dråp vid butiksrån
NJA 1999 s 460	Misshandel i taxikö
RH 1990:75	Olaga frihetsberövande vid husköp
RH 1990:125	Mord på otrogen hustru
RH 1994:31	Misshandel vid innebandy
RH 2001:55	Grov misshandel av festarkompis

Rättsfall, otryckta

Svea hovrätt, Mål nr: B 7330-02	Datum för dom 2002-09-13 ”Katrineholmsfallet”
---------------------------------------	---

Jönköpings tingsrätt, Mål nr:	Datum för dom
B 715-07	23-mar
B 524-07	07-mar
B 436-07	08-mar
B 376-07	21-feb
B 222-07	13-feb
B 205-07	21-mar
B 162-07	13-mar
B 149-07	08-mar
B 116-07	26-jan
B 101-07	28-mar
B 87-07	23-mar
B 67-07	26-feb
B 62-07	30-jan
B 41-07	22-mar
B 9-07	22-feb
B 4114-06	09-jan

B 4015-06	14-mar
B 3943-06	15-mar
B 3832-06	14-feb
B 3733-06	16-mar
B 3667-06	14-feb
B 3664-06	14-feb
B 3614-06	06-mar
B 3607-06	08-feb
B 3574-06	31-jan
B 3573-06	14-feb
B 3523-06	25-jan
B 3524-06	31-jan
B 3474-06	25-jan
B 3457-06	18-jan
B 3455-06	23-jan
B 3454-06	10-jan
B 3425-06	23-jan
B 3413-06	03-jan
B 3337-06	18-jan
B 3294-06	07-feb
B 3249-06	18-jan
B 3182-06	09-jan
B 3130-06	30-jan
B 3108-06	25-jan
B 3070-06	16-feb
B 2997-06	23-jan
B 2866-06	10-jan
B 2606-06	15-feb
B 2553-06	06-feb
B 2530-06	06-mar
B 2530-06	06-mar
B 2465-06	26-jan
B 2121-06	10-jan
B 1765-06	13-feb
B 886-06	09-mar
B 2342-05	31-jan
B 1792-05	25-jan